

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA

Editio S

No 448

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

(řada teoretická, Edice S)

č. 448

§ 1
§ 2
§ 3
§ 4
§ 5
§ 6
§ 7
§ 8
§ 9
§ 10
§ 11
§ 12
§ 13
§ 14
§ 15
§ 16
§ 17
§ 18
§ 19
§ 20
§ 21
§ 22
§ 23
§ 24
§ 25
§ 26
§ 27
§ 28
§ 29
§ 30
§ 31
§ 32
§ 33
§ 34
§ 35
§ 36
§ 37
§ 38
§ 39
§ 40
§ 41
§ 42
§ 43
§ 44
§ 45
§ 46
§ 47
§ 48
§ 49
§ 50
§ 51
§ 52
§ 53
§ 54
§ 55
§ 56
§ 57
§ 58
§ 59
§ 60
§ 61
§ 62
§ 63
§ 64
§ 65
§ 66
§ 67
§ 68
§ 69
§ 70
§ 71
§ 72
§ 73
§ 74
§ 75
§ 76
§ 77
§ 78
§ 79
§ 80
§ 81
§ 82
§ 83
§ 84
§ 85
§ 86
§ 87
§ 88
§ 89
§ 90
§ 91
§ 92
§ 93
§ 94
§ 95
§ 96
§ 97
§ 98
§ 99
§ 100

GLOSY K PRÁVNÍ ARGUMENTACI

Libor Hanuš

Masarykova univerzita
Brno, 2013

Katalogizace v knize – Národní knihovna ČR

Hanuš, Libor

Glosy k právní argumentaci / Libor Hanuš. – Brno: Masarykova univerzita, 2013. - 86 s. (Edice S, řada teoretická Právnické fakulty MU ; č. 448)

ISBN 978-80-210-6417-1 (brož.)

340.12* 34:162* 340.132* 34: 17.02*

- teorie práva
- právní argumentace
- interpretace práva
- právo a morálka
- monografie

34 – Právo [16]

Tato publikace vznikla a byla financována z prostředků specifického výzkumu Masarykovy univerzity č. MUNI/A/0807/2012 „Publikace vědeckých monografií“.

Recenzovali:

JUDr. Peter Hulla,

prof. JUDr. Petr Hajn, DrSc.

© 2013 Libor Hanuš

© 2013 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-6417-1

Obsah

Úvodní poznámka ke čtenáři.....	7
Spravedlnost versus respektování zákona?.....	11
I. Zakládá (subjektivně nahlížená) spravedlnost dostatečný důvod pro nerespektování zákonného imperativu soudem?.....	11
II. Účely práva.....	13
III. Pojem svévole	16
IV. K lidské spravedlnosti (napětí mezi spravedlností a právní jistotou)	19
V. Zpět k vázanosti právním názorem odvolacího soudu	23
VI. Judiciální reflexe nepřímá	26
VII. Odlišení z pohledu posouzení kontextuálního	27
VIII. Závěr	28
Glosa k dosahu a mezím argumentace ‚a fortiori‘ (pokus o nahlédnutí strukturální)	30
I. Uvedení obecné.....	30
II. Vymezení předmětu úvahy	31
III. Deskripce pojednávaného interpretačního přístupu (pojetí doktrinární)	34
IV. Vývody předjímající praktické uplatnění	39
V. Poznámka k související argumentaci per reductionem ad absurdum	42
VI. Dílčí nejednoznačnost směru algoritmu úvahy?.....	44
VII. Příklady ‚didaktické‘	46
VIII. Průběh judiciální	50
IX. Zábřany užití pojednaného argumentu z povahy relevantního práva plynoucí.....	54
X. Závěr (aneb o napětí mezi sofismatem a korektní argumentací)	56
Svévole, moralita a právní argumentace.....	58
I. Moralita versus právní kategorie	58
II. Argumentační body	60
III. Odůvodnění přijatého morálního hlediska	63
IV. Vyvozený závěr	67
V. Epilog.....	69
Roviny etické úvahy: co z nich spojuje a rozděluje.....	70
I. Vymezení tématu.....	70
II. Rozlišení rovin vědění zahrnutých do etické úvahy.....	71
III. Důsledek akceptace naznačeného schématu.....	75
IV. Závěr	76
V. Epilog.....	78
Literatura	80

svému učiteli a příteli
prof. JUDr. Pavlu Holländerovi, DrSc.

s úctou

k 60. narozeninám

Úvodní poznámka ke čtenáři

Titul této útlé knížečky by snad mohl vzbudit dojem, že zde budeme mluvit o partiálních otázkách právní argumentace. Je tomu tak ovšem pouze na první pohled. Jde totiž o jedno jediné ústřední a nedělitelné téma: korektnost obecně lidské a profesně právní argumentace, spjaté s vnitřně nerozlučným prozařováním hodnotového postoje zrcadličího (krom dalšího) především úctu k druhému člověku. O glosách zde mluvíme proto, že se celá tato oblast argumentace sestává z mnoha dílčích otázek, které ovšem v praktickém životě lidském nemožno striktně oddělovat, když se spíše prostupují a prolínají. Chceme je pouze odlišit, a tudíž přesněji na ně „popatřit“, nikoliv je oddělit, abychom si lépe ujasnili souřadnice vždy příslušného argumentačního pole a vzájemné vazby mezi jeho jednotlivými prvky, vymezili alternativy myslitelných a akceptovatelných závěrů, a případně i nezbytných východisek.

Právo je výzvou ke hledání spravedlnosti. Konečně byli to právě staří Římané se svou výjimečnou právníckou bystrozrakostí, kteří přílehavě konstatovali, že právo pochází od spravedlnosti jako od své matky a ta je tedy dříve než právo.¹ Je tudíž *contradictio in adiecto* stav, v němž se právo vymyká z kontextu tohoto svého prazákladu a přestane k němu obracet sebekorigující pohled.

Stran právní argumentace nutno v těchto intencích říci, že jsme v úsilí o lidskou spravedlnost vyzváni k odpovědné racionalitě ve smyslu uváženého a zralého usuzování, resp. v právu k právě tímto způsobem pojatému pozitivizmu. Současně ovšem sluší se nepřehlédnout, že logika a její náležité užití je sice zcela nezbytným a neopomenutelným komponentem právní argumentace, nikoliv však komponentem (samotným o sobě) dostatečným. Patří se tudíž přiměřeně závažnosti věci se zamýšlet nad svou vlastní rolí a mít neustále na paměti, že i při korektní racionální argumentaci pohybující se v mezích právního řádu není pro povahu navýsost vážné problematiky, o níž jde, to jest pro „realizaci lidské spravedlnosti“, vyloučeno, že to, co je být i třeba po určité stránce velmi logické, nemusí být současně vždy také lidsky správné, a že tomu tak tedy má i být.

Z toho podává se, že intenzivní a tvůrčí vnitřní dialog člověka se sebou samotným, a stejně tak i s jeho okolím, opřený o poznání a rozumné konstruktivní a pozitivně

1 „Est autem ius a iustitia, sicut a matre sua, ergo prius fuit iustitia quam ius.“ Cituje Radbruch G.: *Rechtsphilosophie*. Studienausgabe., Hrsg. R. Dreier, S.L. Paulson, 2. Aufl., C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2003, s. 34.

orientované pochybování, je (a nutně musí být) nezbytným předpokladem skutečně řádného a odpovědného usuzování.

V této souvislosti je zřejmé, že hodnoty právníckého diskurzu spočívají v toleranci a otevřenosti vůči druhým, přičemž nosnou podmínkou každé disputace je étos racionální diskuze, jakož i schopnost jejích účastníků reflektovat nepředpojatě nově vnesená hlediska a v důsledku toho odpovídajícím způsobem usměrňovat a verifikovat vlastní názory a přesvědčení, čímž i dospívát k vytříbenějším závěrům, jejichž praktické uplatnění je posléze s to přispět ke společnému úsilí o spravedlnost a obecné dobro.

Koryfej právní filozofie a bystrý empirik Gustav Radbruch zcela výstižně varoval před přečeňováním pouhého, a takto při absenci ostatních pro právníka nezbytných vlastností a schopností nedostačujícího právníckého důvtipu jakožto jediného kritéria právníckého talentu.

Domnívám se, že stojí za to v tomto ohledu připomenout reflexi jeho životní zkušenosti a poznání, tj. jím nahlíženou paletu nutných vlastností a schopností řádného a odpovědného právníka, jež vytvářejí kompetentní proud řeky ústící v kvalifikační juristické optimum, trochu blíže:²

Pokud se týče schopností, které právník k výkonu svého povolání potřebuje, vyjmenovává, že je to v první řadě samozřejmě *znalost práva*, důkladná znalost zákonů a judikatury. Potom životní zkušenost, aby byl právník s to zjistit zodpovědně a adekvátně skutkový stav. Za třetí potřebuje právník dle něj *důvtip (bystrozrakost)*, který ho ve spojení s interpretačním uměním uschopňuje k tomu, aby se dopátral konečného smyslu slov zákona. Dodává, že slova zákona ale nezůstávají posledním slovem právníka; tam kde zákon vykazuje mezery, kde je nejasný nebo rozporný, tam kde stojí proti sobě se stejnou přesvědčivostí více k dispozici jsooucích výkladů zákona, tam se soudce stává ve vztahu k předloženému případu zákonodárcem. Připojuje, že k tomu právník potřebuje „*mysl pro praktičnost*“, s níž rozpozná a vyhodnotí zvláštní zájmy, které se v právním sporu vyskytují, a dosáhne vyvážení těchto zájmů ve smyslu obecného blaha. Ale podstatnou součástí obecného blaha je právní jistota; aby byla zachována, musí být občas ve smyslu obecného blaha přijato zdánlivě neúčelné rozhodnutí. Právník dále, uvádí Radbruch, potřebuje mít do určité míry *konzervativní smýšlení*, které se ho při nalézání práva dotazuje, zda určitý právní stav není v obyvatelstvu zakořeněn natolik, než aby mohla na jeho místo nastoupit sebeúčelnější nová úprava. Ale nad praktickým citem a konzervativním smýšlením právníka stojí při nezávislém

2 Odborné a charakterové předpoklady právníckého povolání (1949), in: Gustav Radbruch/Gesamtausgabe, Hrsg. von Arthur Kaufmann, Band 3, Rechtsphilosophie III, 3. Bearb. von Winfried Hassemer, C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg, 1990, s. 266–267.

nalézání práva ještě *právní cit*, který zdůrazňuje, že také ta nejúčelnější úprava nalézá své spravedlnostní hranice v myšlence zobecnitelnosti rozhodnutí a rovnosti práva pro všechny.

Zkušený Radbruch jedním dechem současně připomíná, že k těmto intelektuálním schopnostem právníka přistupují charakterové požadavky. V tomto směru poukazují na vlastnosti, které na sebe kladla aristokracie římského právníckého národa. Dle něj je nalézáme klasicky zrekapitulované kupříkladu v Horatiově ódě (Kniha I, 24, Kniha III, 3); neumožňují ale žádný naprosto přiléhavý překlad, a proto je poznamenává latinskými slovy básníka.

Jsou to: *spravedlnost* (iustitia) a sestra spravedlnosti, *neúplatná férovost* (in corrupta fides), *ryzí pravdomluvnost* (nuda veritas), *mravní cit* (pudor) a konečně *pevná důslednost v jednou vyjádřeném předsevzetí* (tenax propositi)³, tudíž – mohli bychom k tomuto charakterovému požadavku dodat – vlastnost spjatá rovněž s absencí oportunistu.

Je nepochybné, že vše řečené bylo stran právnícké profese aktuální od nepaměti, je naléhavě potřebné dnes a samozřejmě bude naprosto nezbytné i zítra.

Z uvedených poznámek je snad dostatečně patrné, že právnícké povolání se imantně neobejde též bez vnímání účelů a kontextů, přirozeně v sepětí s logickým usuzováním a současně bez étosu, vyvěrajícího z přesvědčení, že druhý člověk a všichni ostatní lidé si zasluhují naši úctu a respekt; pohybujeme-li se v oblasti uvažování právníckého, v tom rámci z vážně pojatého vědomí, že všichni lidé jsou rovni v důstojnosti i v právech a nositeli nezadatelných a nezczitelných lidských práv. Přitom to samozřejmě nestačí pouze vědět, ale je třeba se tomu i „naučit“, tj. vnitřně se s tímto postojem a přístupem ve svém myšlení a každodenním jednání identifikovat.

Přednáškové glosy zde předestřené chtějí k tomuto naznačenému pojmání života a bytí, nejen právníckého, alespoň trochu přispět. Ono „nejen právníckého“ doplněno je pro mé přesvědčení, že jaký je člověk v „obecném“ životě lidském, takový je i v onom životě profesním, právníckém.

Pojednané stručné úvahy nepřinášejí něco zcela nového. Kdo by toto očekával, necht' je raději ihned odložit. Spíše se zde předkládají a znovuoživují myšlenky již opakovaně vyslovené, ale tu a tam (nota bene) neprávem opomíjené.

3 (Horatius Ódy 3,3,1) Dle jednoho z komentářů Horatiovy teze („Iustus et tenax propositi vir“): „Spravedlivý a pevný člověk trvá na tom, co si předsevzal, a nedá se zviklat ani scestným míněním davu ani výhrůžkami tyranů; a kdyby se celý svět zhroutil, on zůstane stát nezastrašen.“ Srov. Kuťáková E., Marek V., Zachová J.: Moudrost věků, Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení, Leda, Praha, 2002, s. 216.

Jste takto pozváni k dialogu. Čtenáře prosím jen o trochu sympatie, bez níž se žádné porozumění neobejde.

Spravedlnost versus respektování zákona?

„Veškerá filozofická reflexe se uskutečňuje v pohybu tam a zpět mezi ujasňováním vlastních představ a konfrontací s představami druhých.“

Ernst Tugendhat

„Každý právník má o pojmu práva více či méně jasnou představu, která se projevuje v jeho praxi.“

Robert Alexy

I. Zakládá (subjektivně nahlížená) spravedlnost dostatečný důvod pro nerespektování zákonného imperativu soudem?

Motivací k sepsání několika následujících poznámek byla častými praktickými právními polemikami oživená vzpomínka na poměrně zajímavou diskuzi o soudcovské etice a s ní spjatém spravedlivém rozhodování.⁴ Tehdy v ní vyvstala otázka, zda v situaci, kdy se to jeví soudci soudu prvního stupně pro rozhodnutí v meritu věci nespravedlivé, je vázán (po zrušení svého rozhodnutí a vrácení věci k dalšímu řízení) právním názorem odvolacího soudu.⁵

Nikoliv zanedbatelná část soudců disputujícího fóra tehdy vyjádřila – ovšem bez uvedení jakýchkoliv dalších právnicky podložených důvodů – (kategorický) názor, dle něhož je správné rozhodnout v souladu se svým svědomím, dovolávajícím se spravedlnostních hodnot⁶, byť by to i bylo takto v rozporu se závazným právním názorem

4 Na semináři – diskusním fóru „Etika v právu“ konaném Justiční akademií v Kroměříži ve dnech 18.–20. května 2009.

5 § 226 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů. [Uvažováno tak bylo pro situaci, v níž se po (případně provedeném) dokazování soudem I. stupně nezmění skutkový základ věci, k němuž se vyslovený právní názor odvolacího soudu připínal a nedojde tudíž k otevření prostoru pro odlišné její právní posouzení].

6 Což samo o sobě sluší se jinak z pohledu § 62 odst. 1, § 79 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů.

soudu odvolacího vtěleného (coby ratio decidendi) do odůvodnění jeho zrušujícího rozhodnutí.⁷

Dovolím si obecnější poznámku: není to projev ojedinělý, neboť v reálné právníce praxi lze se nejednou setkat s kolegy, u nichž mimo vlastní pocit spravedlnosti snad i současně nedůvěra ve fungování institucionálního řádu našeho demokratického právního státu vede k tomu, že v úsilí o spravedlnost nejeví se jim problematickým a naprosto zapovězeným (nadto případně bez korektního argumentačního právníkého odůvodnění) porušit kogentní zákonnou úpravu.

Navzdory tomu, že jde co do jeho základu o téma v historii nekonečně opakovaně diskutované, jsem přesvědčen o tom, že stojí za to přivést na danou otázku znovu řeč, soustředit na ni pozornost a ujasnit si (ne)dostatečnost odůvodněnosti různě, tedy i jinak než zde, orientovaných a tu více či méně opodstatněnými argumenty podložených přístupů. Pokud se předložených názorů týče, lze důvodně tvrdit, že i očividný nesouhlas při současném sestavení „argumentační mapy“ vlastních stanovisek, je pro diskutovanou záležitost vždy velkým přínosem. Proto i pro věc zaujatá zdvořilá pře se zmíněným postojem má svůj význam.

Hodnotící postoje každého, jemuž jde upřímně a poctivě o spravedlnost, se sluší cítit. Oponentura tudíž budiž vedena s tomu odpovídajícím respektem.

Chceme-li o uvedené otázce vést smysluplnou diskuzi, je předpokladem sine qua non, abychom vycházeli ze shodných premis a výchozích argumentačních bodů, resp. abychom si ujasnili, zda z nich vycházíme či se jednotlivá (pro nás relevantní) tvrzení, z nichž své závěry vyvozujeme, liší a pokud ano, potom v čem. Je tedy na místě stanovit styčné body, abychom mohli vést diskuzi o společném tématu a vznášet k němu námitky.

Při vyložení vlastního náhledu autora této úvahy nutno dotknout se předestřeného tématu takto v některých jeho výchozích bodech v obecné rovině, z níž podává se i následný závěr v naší konkrétní otázce posléze vyvozený. Učiněno tak bude pokud možno velice stručně v nezbytném rozsahu. Jsem přesvědčen o tom, že tento strukturální pohyb je ovšem z povahy věci potřebný a v důsledku i ku prospěchu diskurzivního pojetí diskutované otázky. Nadto metodologie jejího řešení, ať již obsahově jakkoli pojetého, má v tom směru a potud, pokud se naznačených relací mezi spravedlnostním citěním a mezemi zákonné dikce týče, obecný přesah.

7 Stranou ponechávám i připojený argument z rozhodovací praxe (řekněme argumentaci tvrzením „via facti“), že po následném rozhodnutí o odvolání posléze neúspěšného účastníka řízení odvolací soud rozhodnutí soudu I. stupně potvrdil, čímž (údajně) potvrdil i legitimitu takového postupu.

Domnívám se, že v této souvislosti (jako vždy při právnickém usuzování) patří se zohlednit především smysl a účel dotčeného institutu, tedy jeho racionální intenci a posouzení kontextuální.

Pokusme se pro vážnost tématu ovšem nejprve v obecnější rovině zaměřit svou pozornost v několika parciálních aspektech na zásadní účely práva a konsekvence plynoucí z konceptu materiálního právního státu. Tím, že si tyto momenty promítneme do námi vymezeného modelového příkladu na první pohled velmi triviálního, získáme výhodu, že na jeho (relativní) nekomplikovanosti a tím i lepší průhlednosti jsou tyto obecné zásadní hodnoty práva, jakož i funkční a kontextuální souvislosti více zřetelné.

II. Účely práva

„Stvořitelem celého práva je účel.“

Rudolf von Jhering

Jedním z klíčových témat filozofie práva, jakož i jeho lege artis prováděné aplikace, je problematika spjatá s jeho účely,⁸ které je třeba v praktickém právním životě pojmout tak, aby byly vyváženým způsobem sledovány a nalezly odrazu při aplikaci práva jednotlivě i ve vzájemných souvislostech, v kontextu všech významných skutkových i právních hledisek, jež jsou v konkrétním posuzovaném případě relevantní.

Předpokládejme a empirie to potvrzuje, že se lze konsensuálně shodnout na těchto účelech práva:

Účelem práva je nepochybně z perspektivy univerzální úcty realizovat úsilí o dosažení snížení společenské entropie (neuspořádanosti a chaosu) a odstranění konfliktů (napětí), to včetně předcházení jim, přičemž optimálním průmětem tohoto úsilí je zajištění obecného míru a společenského blaha. Ve stejném zásadním implikujícím spojení s tím je účelem práva dosažení spravedlnosti při respektování svobody a rovnosti každého jedince v důstojnosti i právech (při sladění svobody jednoho se stejně co obsahu a rozsahu vymezenou svobodou druhého).⁹ V tom rámci je účelem práva,

8 K tomuto srov. kupř. Holländer P.: *Filozofie práva*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 80 a násl., resp. Radbruch G.: *O napětí mezi účely práva*, Wolters Kluwer, Praha, 2012.

9 Čl. 1 Listiny základních práv a svobod. Ve vztahu nejen k této kategorii odkazují čtenáře na úvahy R. Dworkina: *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, Cambridge

s principem univerzální úcty úzce souvisejícím, přispívat ke generování a upevňování dobrých mravů (morálního jednání). Konečně imanentním účelem práva je rovněž právní jistota („obraný val“ proti entropii) a z ní plynoucí oprávněná důvěra v právní řád (ve stabilitu práva jako normativního řádu ve smyslu jeho obsahu, jakož i důvěra v předvídatelnost aplikace práva v podobě judikování).¹⁰

Řešení kolize účelů práva potom není ničím jiným, nežli důsledkem snahy o to, aby zmíněných účelů bylo maximálně možným způsobem dosahováno. Přitom upozadění, přesněji řečeno potlačení některého z nich při současném přiznání prostoru pro větší působení jiného, který se takto „dostane více ke slovu“, je vždy otázkou racionálně obhajitelné argumentace, spočívající na korelativním vážení za užití principu proporcionality. Jde tedy o to, ve vzájemné konfrontaci těchto účelů zachovat v nejširším myslitelném rozsahu hodnotu, na níž příslušný účel spočívá a jejímž je výrazem.

Výsledkem je v konečném řešení harmonizace těchto účelů vycházející z takového jejich seriózního „pružného“ užití, kdy zmenšený prostor pro uplatnění jednoho z nich stal se ve stejnoměrném rozsahu „uvolněným“ místem pro větší realizaci druhého, obdobně jako je tomu při aplikaci obecných právních principů. Účely takto pojaté ustupují navzájem toliko samy sobě, a to pouze na základě korektního uplatnění metodologie vyvažování, vycházející z maximy optimalizace.¹¹ Tento přístup svědčí coby východisko racionálních a legitimních úvah zakládajících justifikovatelnost jejich výsledku jak normotvůrci, tak i soudci při aplikaci práva.

Východí složitost řešení předestřené problémy v jeho obecných bodech zrcadlí úvahy, které se zjevují v právnickém myšlení již od starověku. Za všechny zmiňme pro ilustraci velmi příznačné vyjádření Gustava Radbrucha: „Čtyři prastará úsloví nám názorně osvětlují poslední principy práva – a současně silné napětí, které mezi nimi

(Mass.), 1997. Srov. dle českého překladu: Když se práva berou vážně, přeložil Zdeněk Masopust, nakladatelství OIKOYMENH, Praha, 2001. Dle tohoto významného právního filozofa a teoretika „S těmi, kterým vládne, musí stát zacházet s pozorností, tedy jako s lidskými bytostmi, které mohou trpět a zažívat frustrace, a s úctou, tedy jako s lidskými bytostmi, které jsou schopny formulovat uvážené koncepce, jak mají žít své životy a jednat podle nich. Stát musí s lidmi jednat nikoliv pouze s pozorností a úctou, ale s rovnou pozorností a s rovnou úctou.“ Abstraktní právo na rovnou pozornost a úctu chápe Dworkin jako základní a axiomatické. (s. 336, s. 16)

10 Čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR, čl. 1 Listiny základních práv a svobod.

11 K metodologii vyvažování z pohledu principu proporcionality v právní praxi přiměřeně povaze věci srov. kupř. nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 4/94, Pl. ÚS 15/96, Pl. ÚS 16/98, Pl. ÚS 3/02, Pl. ÚS 41/02, a další. K této problematice kupř. Alexy R.: *Theorie der Grundrechte*, 2. Auflage, Frankfurt am Main, 1994, nebo Kosař D.: *Kolize základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR*, *Jurisprudence* č. 1/2008, s. 3 a násled.

panuje. První zní: *Salus populi suprema lex esto*, ale druhé na něj odpovídá: *Iustitia fundamentum regnorum* – tedy ne že obecné blaho je nejvyšším cílem práva, nýbrž spravedlnost. Nikoliv tato nadpozitivní spravedlnost, leč spravedlnost pozitivní, zákonnost je tou, o které třetí úsloví říká: *Fiat iustitia, pereat mundus* – totiž že nezlomnost zákona samotná stojí vysoko nad obecným blahem. Na což čtvrté úsloví reaguje takto: *Summum ius, summa iniuria* – tedy že striktní aplikace zákona může často vést k té nejhorší nespravedlnosti. Tudíž: obecné blaho, spravedlnost a právní jistota jsou nejvyšší cíle práva, ale ne v příjemné shodě, nýbrž v příkrém rozporu vůči sobě navzájem.¹²

Ano, silné napětí mezi těmito hodnotami, z nichž žádná není absolutní sama o sobě. I zde uplatní se hledání míry věci a zmíněné vyvažování ve smyslu hledání proporcí a balancování. Údělem lidským je s tímto poznáním plurality a neredukovatelnosti základních principů (hodnot) žít a hledat akceptovatelné racionální kompromisy, při vědomí toho, že tento problém nelze vyřešit s absolutní konečností, resp. jej redukovat na řešení odrážející obsah a hodnotu pouze jednoho principu.¹³

Z pohledu našeho tématu na okraj poznamenejme, že řešení kolize těchto účelů práva při hledání náležitého úsudku v jedinečném rozhodovaném případě je determinováno co do akceptovatelných možností aplikace (a respektování) právní úpravy velmi výrazně rovněž tím, zda jde o řešení naznačeného problému v právním státě, jehož institucionální mechanismy jsou funkční a použití zákonných postupů umožňuje (alespoň hypoteticky v mezích myslitelných alternativ) dosáhnout – z hlediska usuzujícího – spravedlivého výsledku.¹⁴

Že zmíněné hledání proporcí se v různých dobách a politických uspořádáních může lišit a z povahy věci i liší, zdůrazňuje i Radbruch: „Obecné blaho, spravedlnost

12 Radbruch G.: *Der Mensch im Recht*, Göttingen, 1957, s. 88 (stať *Der Zweck des Rechts*), resp. Radbruch G.: *O napětí mezi účely práva*, Wolters Kluwer, Praha, 2012, s. 95.

O silné Radbruchově morální i profesní integritě mimo jiné vypovídá, že s rizikem pronásledování ať již ve fašistické Itálii anebo v nacistickém Německu, pronesl tuto přednášku, v níž vyslovil též kategorické myšlenky odmítající nadřazenost celku nad jednotlivcem, na kongresu mezinárodního Institutu pro filosofii práva v Římě v roce 1936, přičemž tato pak byla publikována v časopise *Annuaire de l'Inst. Int. de Ph. de Droit* 1937/38.

13 Srov. Berlin I.: *Čtyři eseje o svobodě*, Prostor, Praha, 1999, s. 64–65.

14 Srov. i přiměřeně čl. 23 Listiny základních práv a svobod: „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.“ Fenomémem práva na odpor a občanskou neposlušností zabývá se kupř. Kysela J.: *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*, Doplněk, Brno, 2006 (ve vztahu k právníké profesi potom s. 140 a násl.).

a právní jistota vykonávají společnou vládu nad právem – nikoliv v harmonii prosté napětí, nýbrž naopak v žitém vztahu napětí. Přednost některé z těchto hodnot před ostatními nelze určit z nějaké normy jim všem třem nadřazené – taková norma neexistuje –, nýbrž pouze prostřednictvím odpovědného rozhodování měnících se dob. Policejní stát by poskytl přednost obecnému blahu, přirozené právo spravedlnosti a pozitivismus právní jistotě.¹⁵

Nadto vždy jde o lidskou reflexi zmíněných hodnot, čehož důsledkem může být ve vztahu k posouzení konkrétní specifické situace, pro přisouzení různé míry relevance jednotlivým jejím podstatným komponentům, i odlišnost s nejlepšími úmysly hledaných a nalézáných řešení.

III. Pojem svévole

Otázkou předběžnou pro uchopení našeho tématu je taktéž vymezení pojmu svévole v právním státě.

Domnívám se, že východiskem úvah o (nejen) morální a spravedlnostní argumentaci v právu je přístup vycházející z naprosto bezvýhradného respektování mezí právního rámce při aplikaci práva, jakož i v této souvislosti nezbytnost upřednostnění (relativně) správné, tudíž té „nejlepší argumentace“ ve smyslu racionálně logicky nepřesvědčivější a argumentačně nejobhajitelnější z celé palety argumentačních alternativ k dispozici se hypoteticky nabízejících.

Patří se tak předně zdůraznit hodnotu uváženého a zralého pozitivizmu ve smyslu dodržování a ctění legitimně přijatých jednotlivých právních pravidel systému. To s tím, že vykročit z mantinelů právním řádem vytčených a tedy odůvodňovat přijatý závěr bez argumentace v nich se pohybuující, v krajním případě i na základě předkládaní důvodů, jež lze za pomoci argumentačního instrumentaria do tohoto vymezeného prostoru řádu právního při maximálním úsilí a schopnostech argumentačních „ještě

15 Radbruch G.: *Der Mensch im Recht*, Göttingen, 1957, s. 104 (stať *Der Zweck des Rechts*), resp. Radbruch G.: *O napětí mezi účely práva*, Wolters Kluwer, Praha, 2012, s. 114–115. K pozdějším myšlenkám Radbruchovým týkajícím se vymezení účelů v právu a řešení napětí mezi nimi, jimiž reflektoval otrěsné zkušenosti z období nacismu srov. Radbruch G.: *Rechtsphilosophie*. Studienausgabe. Hrsg. R. Dreier, S.L. Paulson, 2. Aufl., Heidelberg 2003, s. 209 a násl. Pokud se týče jeho předchozích názorů na danou problematiku tamtéž, s. 54 a násl., s. 73 a násl.; ohledně pozdního období Radbruch G.: *Vorschule der Rechtsphilosophie*, 2. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1959, s. 24 a násl. K tomuto vývoji Radbruchova přístupu k dané problematice v podrobnostech již citovaný soubor úvah o účelech práva vydaný pod českým názvem „O napětí mezi účely práva“.

vtěsнат“, je přísně zapovězeno.¹⁶ Řečené vychází z premisy, dle níž tímto způsobem vymezený postoj k profesnímu životu juristickému je garantem nejen řádu samotného, leč především i (lidské) spravedlnosti, a to spravedlnosti předvídatelné a v neposlední řadě takto i ústavně souladné.

Z toho podává se, že jakékoli relevantní (spravedlnostní) zdroje v právní argumentaci použité mají v ní místo jen tehdy, pokud nevykračují z mantinelů právního řádu, pročez nezasahují do ústavnosti právního státu samotné. Nadto musí disponovat potencí obstát v kulturně vedeném racionálním právním diskurzu. V opačném případě jako základ nadále přijímaných závěrů, ať již shodných či odlišných, měly by být předkládány toliko ty argumenty, jež se v disputační konfrontaci ukázaly jako co do racionální obhajitelnosti (prozatím) více přesvědčivé.

V kontextu tohoto náhledu sluší se současně se vši vážností připojit: je-li účelem práva dosažení spravedlnosti a obecného dobra, potom musí patřičná argumentace též ve shodě s maximou „ius est ars boni et aequi“ směřovat rovněž k dosažení morální správnosti. Morální prvky jsou do práva inkorporovány právě cestou požadavku (racionálně hledané a nalézané) správnosti a spravedlnosti, imanentně spjatému s principem zákazu svévole a tedy postulátem argumentačně dostatečného odůvodnění přijatého závěru založeného na racionálních kritériích, která jsou současně výrazem konstitutivních hodnot, jimiž je ústavní pořádek republiky podložen. Vycházeje z implikací uvedeného, můžeme korektně říci, že morální aspekt je v (našem hodnotově nikoliv neutrálním)¹⁷ právu z povahy věci vnitřně obsažen.¹⁸

V návaznosti na řečené, s vědomím úskalí, které v takové snaze spočívá, učiníme pokus o vymezení pojmu svévole v soudcovském rozhodování:

Svévolí *stricto sensu* takto rozumí se objektivní rozpor mezi faktickou realizací práva (faktickým postupem) a právním imperativem (normou), a to za podmínky, že tento rozpor nemá jen dílčí takříkajíc akademickou povahu, nýbrž co do výsledku realiza-

16 Srov. blíže Hanuš L.: Glosa k pojmu svévole, in: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008, s. 169 a násl.; k tomuto i související výklad ve vztahu k vázanosti soudce právním řádem na s. 80 a násl.

17 Srov. kupř. nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 19/93, Pl. ÚS 9/95, Pl. ÚS 19/08 nebo Pl. ÚS 27/09.

18 K tomu kupř. Hanuš L.: K postulátu morální argumentace v právu (základní nástin struktury problému), Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/2009, s. 32 a násl. K brilantní koncepci vypovídající o nezbytném (a již pojmově nutném) sepětí práva a morálky a takto posléze i strukturovaném pojmu práva potom Alexy R.: Begriff und Geltung des Rechts, Freiburg-München, 1992 (příp. slovenský překlad Pavla Holländera Pojem a platnost práva, Kalligram, Bratislava, 2009). Srov. i úvahu „Svévole, moralita a právní argumentace“ (s. 58 a násl.).

ce práva právě on zapříčinil (případně, tam kde to dovodit stran intenzity působení na konečný výsledek nejde, lze se důvodně domnívat, že přinejmenším objektivně disponuje způsobností zapříčinit) konkrétní podobu tohoto výsledku, jež by v případě jeho neexistence byl (či lze předpokládat s největší pravděpodobností mohl být) odlišný.¹⁹

Pojem svévole i co do své podoby užitého výrazu (slova složeného) přesný je v tom, že jde o projev subjektu, který realizuje (co do výběru tohoto projevu ze svého nazírání neomezenou) vůli svou, od požadavků v právním řádu vyjádřených odlišnou.

Formulováno slovy rozhodovací praxe Ústavního soudu: „Ke znakům právního státu a mezi jeho základní hodnoty patří neoddělitelně princip právní jistoty (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR), jehož nepominutelným komponentem je nejen předvídatelnost práva, nýbrž i legitimní předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci v souladu s právem a zákonem stanovenými požadavky. Tato předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci je vyjádřením maximy, na základě níž se lze v demokratickém právním státě spolehnout na to, že ve své důvěře v platné právo nikdo nebude zklamán. Pouze takto předvídatelné chování naplňuje v praxi fungování materiálně chápaného demokratického právního státu a vylučuje prostor pro případnou svévoli.“²⁰ „Porušení ústavního pořádku nastává bez jakýchkoliv pochybností při postupu svévolném, zrcadlícím extrémní excesy orgánů veřejné moci, nemající opory v ústavně souladné normativní regulaci.“²¹

19 Toto pojetí (byť tam z pohledu ústavně zaručených základních lidských práv, tedy bez explicitního podepření doktrínou svévole) vyjádřeno je transparentně kupř. v nálezu Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 521/06: „Měřítkem rozhodování Ústavního soudu je i intenzita, s níž bylo zasaženo do ústavou zaručených základních práv či svobod stěžovatele. V této souvislosti je třeba uvážit, zda se jedná o zásah, který zřetelně vedl k negaci či k nepřiměřenému (a v tom rámci tudíž ústavně neakceptovatelnému) omezení základního práva; takový závěr - přirozeně podle okolností případu - nelze zpravidla vztáhnout k dílčímu zásahu do (trvajících procesních) ústavně zaručených základních práv, a to zejména tehdy, je-li předtím, jakož i následně, jejich realizace v průběhu procesu řádně umožněna. Ústavní soud uvádí, že podle ustálené judikatury hodnotí spravedlnost procesu jako celku; jinými slovy, k vyhovění ústavní stížnosti přistupuje v zásadě jen tehdy, jestliže dospěje k názoru, že namítané a důvodné procesní pochybení ze strany orgánů veřejné moci vede k závěru, že proces jako celek byl nespravedlivý a že proto i jeho výsledek se může jako nespravedlivý jevit. K vyhovění ústavní stížnosti proto Ústavní soud v zásadě nepřistupuje v situaci, kdy ze strany orgánů veřejné moci sice k určitému pochybení došlo, avšak jeho intenzita a existující příčinná souvislost mezi porušením práva a jeho důsledky spravedlnost procesu jako celek narušit nemohla.“

20 Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 690/01.

21 Nález sp. zn. III. ÚS 501/04. Současně k tomuto v odůvodnění dodává se: „... nezavislost nezakládá možnost soudci konat svévolně. Takovýto postup se ocitá v rozporu

IV. K lidské spravedlnosti (napětí mezi spravedlností a právní jistotou)

Lidská spravedlnost byla, je a bude zcela přirozeně - byt' nesnáší přívlastky, do nichž by ji bylo lze vtěsnat, neboť opravdová spravedlnost je prostě spravedlivá - spravedlností (toliko) lidskou se všemi jejími důsledky. Tedy takovou, jež nepochybně vykazuje, a to nikoliv ojedinele, stran její realizace a dosažení tu menších, jinde větších „vad“. Tím spíše význam zcela zásadní nutno přiznat způsobu a podobě, tj. přímo metodologii jejího výkonu.

Zmíněná metodologie, krom závažných faktorů dalších, totiž rovněž nezanedbatelně předurčuje, do jaké míry jsou zmíněné nežádoucí projevy eliminovatelné. Nutno říci, že řádné úsilí o dosahování spravedlnosti není odvislé pouze od úrovně vzdělání, zkušenosti, intuice a étosu, předpokladů to nepochybně zcela nezbytných,²² ale souběžně je významně spjata s otázkou racionality, logiky, dostatečného odůvodnění a přesvědčivé argumentace.

Z toho plyne, že ten, kdo povolán a zmocněn k výkonu spravedlnosti jest a jej vážně s respektem a úctou k právu pojímá, je co do odpovědnosti za věci lidské zatížen břemenem skutečně nelehkým, ba současně přímo až Sisyfoským.

Tím nemá se apodikticky říci, že neexistují situace hraniční, o nichž jeden tvrdí, že určitý způsob aplikace práva byl a je tím nejlepším projevem lege artis realizova-

s ústavním postulátem vyloučení svévole (čl. 1 odst. 1, čl. 2 odst. 3, čl. 90, čl. 95 odst. 1 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny), obecně pojatým principem rovnosti (čl. 1, čl. 3 odst. 1 Listiny, čl. 96 odst. 1 Ústavy), jakož i kautelami vyplývajícími ze zásad spravedlivého procesu (čl. 36 a násl. Listiny).“ Shodně i nález sp. zn. II. ÚS 766/06. Vyjádřeno slovy J. Nykodýma: „Nezávislost justice ovšem není synonymem libovůle, stejně jako anarchie není synonymem demokracie.“ [Nezávislost justice a co ji omezuje (správa justice jako nátlakový prostředek na její výkon), Bulletin advokacie č. 10/2007, s. 92.]

- 22 V tomto ohledu je třeba akcentovat natolik nezbytné „předporozumění“ (Vorverständnis), které dle jednoho z fundovaných názorů zahrnuje „znalost přirozeného jazyka, pojmů jednotlivých oblastí práva, znalost pramenů práva, pravidel formulování právních norem, postupů právní interpretace, zahrnuje ale rovněž obecné znalosti, zkušenosti a hodnotovou orientaci, jakož i povahu (temperament) interpreta“; když je tedy uvedený pojem co do obsahu tvořen „jednak jazykovou kompetencí interpreta (osoby aplikující právo), tj. úrovní jeho obecného a profesního vzdělání, a jednak jeho hodnotovou orientací a charakterovými vlastnostmi.“. Touto hodnotovou orientací potom třeba rozumět „nikoli libovůli interpreta, nýbrž takovou orientaci, jež se nachází v intervalu, akceptovatelném svobodným a demokratickým prostředím“. [Holländer P.: Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 231 a 234 (posledně uvedený výměr shodně ex ante publikován in: Holländer P.: Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu., LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003, s. 61).]

ného úsilí o právo a nalézání spravedlnosti, zatímco jiný v něm kategoricky spatřuje svévoli, nemající v mezích právního řádu místo. Ovšem pokud takové případy existují, jak obhájce jednoho, tak i druhého přístupu, měli by s tichostí a pokorou hledat dostatečně (právně) racionálně obhajitelné odůvodnění právě jimi zvoleného postupu a na jeho podporu předložit transparentní diskutovatelnou a diskurzu otevřenou argumentací. To znamená seznatelným, srozumitelným a především i současně, jde-li o konfrontaci a polemiku, kultivovaně disputačním způsobem (pro příklon k zastávanému názoru) rozhodně argumenty být s to přiměřeně vyložit. K takovému diskurzu konečně, není-li druhá strana polemické diskuse lapidárně charakterizovatelná tezí „já jsem kritériem sám sobě“²³, přináleží i ochota nejen bedlivě pro dobro věci upřímně a pozorně naslouchat, nýbrž odlišné názory eventuálně pro přesvědčivost jejich za své přijímat či je alespoň pro úmysly nejušlechtilejší, tj. řádný výkon spravedlnosti a úsilí o právo akceptovat, jakož následně z těchto stanovisek při aplikaci práva pro jejich plausibilitu i vycházet.²⁴

Z toho důvodu jsem přesvědčen o tom, že třeba důsledně rozlišovat obecně argumentaci spravedlnostní a spravedlnostní argumentaci právní. Nutno znovu zdůraznit, že i tato následně uvedená o obecnou spravedlnost usiluje a maximální možnou měrou má vždy i usilovat. Při uvedeném akcentu jde pouze se vši vážností, korektností a odpovědností o uvědomění si případné jejich nikoliv naprosté totožnosti obsahové,

23 Více než po padesáti letech od jejich napsání jsou, jak z dění vezdejšího patrné, stále a pravděpodobně dnes ještě více aktuální slova A. Camuse, jež vyřkl jeho románový hrdina advokát Jean-Baptiste Clamence: „Musel jste si přece všimnout, jak by ne, že naše stará Evropa konečně filozofuje správným způsobem. Už neříkáme, jako se říkalo v těch prostoduchých dobách: ‚Domnívám se to a to. Jaké jsou vaše námitky?‘ Dnes jsme osvěcenější. Dialog jsme nahradili oznámením. ‚To a to je pravda,‘ říkáme. ‚Můžete namítat co chcete, nás to nezajímá.‘“ [Camus A.: Pád, Nakladatelství Garamond, Praha, 2006 (La Chute, Gallimard, Paris, 1956, přeložil M. Žilina), s. 32]

24 Příkladem z rozhodovací praxe, jež je výrazem na jedné straně respektování uvedeného ze strany policie a naproti tomu (non lege artis) paradoxně nepřijetí takového postoje ani dodatečně ve věci rozhodujícím státním zástupcem je kauza řešená Ústavním soudem pod sp. zn. III. ÚS 644/05. Na okraj k této posléze uvedené „neochotě“ státního zástupce (nadto vázaného právním názorem Ústavního soudu) reflektovat odpovědně své v rozporu se zákonem a ústavně zaručenými základními právy jsoucí jednání Ústavní soud konstatoval: „V materiálním právním státě, jež by měl být nejen proklamačně, nýbrž především obsahově co do výkonu státní moci založen na úctě k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR a v tom rámci i z něj plynoucí princip zákazu svévole), obecně a na jakékoli úrovni jeví se zcela nepřijatelným, aby se k hodnocení výsledku vlastní rozhodovací činnosti ex post stavěl orgán vystupující jménem státu beze snahy o jakoukoli (přiměřenou) reflexi případné neadekvátnosti vlastního (nota bene právem předepsaného) jednání; takový postoj mu totiž očividně nesluší.“

a tudíž i o odlišení zmíněných kategorií, když žel argumentace právní v mezích mantinelů ústavního a právního pořádku takto nejednou průnik množin s onou obecnou argumentací spravedlnostní vytvářet nemusí a takto i co do důsledků (obecně nahlíženou) nespravedlnost zakládá. Zde omezující vazba mezi právním řádem a nezávislou soudcovskou aplikací práva se nalézá.

Ústavně souladnou a právně konformní aplikací tuto obecně pojatou „nespravedlnost“ zpravidla za situace naznačené odstranit nelze. V opačném případě by jinak spravedlnost obecná byla současně i spravedlností právní, s níž by tvořila ideální stav souznění ve smyslu naprostého vzájemného překrývání. A v tomto řečeném tkví posleze, zcela nepochybně, i meze nezávislého soudního rozhodování,²⁵ jakož z toho i podává se argumentační prostor každého odpovědného juristy, jehož lze v tom nejlepším slova smyslu označit za pozitivistu majícího úctu k ústavním hodnotám a právnosti ústavního státu samotné.

Odpovědný a kulturní právník stojí v demokratickém právním státě vždy před povinností podřídít své vlastní spravedlnostní přesvědčení právnímu řádu, v jeho mezích ústavnímu pořádku a jím zakotveným hodnotám,²⁶ nicméně současně, a to rozhodně ne nevýznamně, podroben je v konečné instanci svému vlastnímu svědomí. Sladit tyto postuláty přináleží potom k jeho lidské a profesní cti, pro oblast realizace práva vědomí těchto mezí může a mělo by být krom dalšího silným podnětem ku vzdělávání argumentačnímu a metodologicky invenčnímu.

Vyjádřeno poněkud odlišnými slovy zkušeného soudce, „spravedlnost je základní požadavek, základní směrnice pro soudcovskou činnost. Jejím základem po právní stránce je právní předpis, tj. souhrn obecně závazných právních předpisů, a spravedlností tedy základní ráz dává moc zákonodárná. Soudce, třebaže je nezávislý, je závislý na daných obecně závazných předpisech, nemůže jich nedbat a rozhodovat v rozporu s nimi. Žádný předpis ovšem nemůže být tak dokonalý, aby vyloučil možnost dvou nebo několika výkladů při konkrétním použití. Je to soudce, který volí a stanoví v konkrétní věci výklad použitého právního předpisu a tím přidává svůj vlastní názor k použitému právnímu předpisu.“. Vycházejí z tohoto nepřekročitelného rámce, potom pod aspektem úsudku vlastního svědomí ve věci rozhodujícího soudce, autor těchto slov dodává: „Soudce musí použít dané právní předpisy, i když s nimi vnitřně

25 Čl. 1 odst. 1, čl. 2 odst. 3 (čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod), čl. 90, čl. 95 odst. 1 ve spojení s čl. 82 odst. 1 Ústavy ČR.

26 Čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR. Vykládá si naprosto jednostranně jakožto právní základ prosazení vlastního přístupu ustanovení, jež odkazují stran rozhodování na kritérium vlastního svědomí s tím, že umožňují i vykročení z mantinelů právního řádu, by bylo naprosto nepřipadné. Srov. např. čl. 85 odst. 2 Ústavy ČR, § 62 odst. 1, § 79 odst. 1, § 112 odst. 2 zákona č. 6/2002 Sb.

nesouhlasí. V extrémní situaci, kdy svědomí mu nedovoluje daný právní předpis použít, podle něho rozhodnout, kdy už nemůže své pochyby neutralizovat a postupovat, jako by je neměl, nezbývá mu, než odejít od toho.²⁷

Domnívám se, že v rámci přesvědčení, jež zde bylo prezentováno, přicházejí v úvahu coby mimořádně opodstatněné výjimky pro řešení popsaného napětí mezi obecnou spravedlností a v konkrétním případě (odlišným) výsledkem právním řádem předjímaným jen ty situace, na něž dopadá dnes již proslulá Radbruchova formule.

Dle tohoto mimořádně osvíceného právního filozofa „Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou lze patrně řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, když je obsahově nespravedlivé a neúčelné, to ovšem vyjma případu, kdy rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon jako ‚nepatřičné právo‘ (unrichtiges Recht) musí spravedlnosti ustoupit.“²⁸

Podmínkou zcela nezbytnou pro vyvození důsledků s tímto stanoviskem spojených je ovšem ona nesnesitelná míra mající povahu napětí zcela extrémního, jež nelze obecně konsenzuálně považovat, pro nezanedbatelné dotčení těch nejzásadnějších hodnot, na nichž lidské soužití spočívá, za společensky akceptovatelné. Pokud nejde o rozpor s opravdu fundamentálními principy spravedlnosti a evidentnost nesnesitelné míry zmíněného rozporu, potud potom je na místě vykročení z mantinelů pozitivního práva označit za svévolné, a tudíž i nepřijatelné.²⁹ I zde je, až na (řekněme) do nebe volající výjimky, upřednostněna právní jistota před spravedlností ... Je třeba současně připojit, jak bývá obvykle přiléhavě konstatováno, že „ve fungující demokracii právního státu takové právo na odpor zásadně nemůže být příznačné“,³⁰ resp. že za podmínek fungování právního státu lze použití Radbruchovy formule v aplikační praxi akceptovat toliko coby krajní řešení subsidiárního charakteru (ultima ratio), mající místo

27 Bičovský J.: Pokleslost justice a její obroda, Soudce č. 7–8/2007, s. 14. Zde přirozeně třeba vycházet z kontextu užití těchto slov, když pochopitelně takto je bezvýhradným kritériem pro soudce zákon (srov. čl. 95 odst. 1, 2 Ústavy ČR).

28 Radbruch G.: Rechtsphilosophie. Studienausgabe. Hrsg. R. Dreier, S.L. Paulson, 2. Aufl., Heidelberg 2003, s. 216. (Srov. i české překlady statí „Pět minut právní filozofie“ a „Zákonné neprávo a nadzákonné právo“ in: Radbruch G.: O napětí mezi účely práva, Wolters Kluwer, Praha, 2012, s. 116 a násl., s. 120 a násl.

29 Srov. blíže Holländer P.: Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 18 a násl., s. 249 a násl., nebo Zippelius R.: Rechtsphilosophie, 3. Auflage, Verlag C.H.Beck, München, 1994, s. 38 a násl.

30 Kramer E. A.: Juristische Methodenlehre, Stämpfli Verlag AG Bern, Berlin, 1998, s. 171. Srov. rovněž čl. 23 Ústavy ČR a k výkladu jeho dosahu kupř. Filip J.: Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva, Masarykova univerzita, Brno, 2001, s. 145–147.

po vyčerpání všech v úvahu přicházejících právních prostředků disponujících potenci naznačený více než extrémní rozpor odstranit.³¹

Aktuálně a velmi výstižně formuloval náležitou reakci na naznačené dilema předseda Ústavního soudu Rakouské republiky Karl Korinek:

„Zdá se, jako bychom si už nebyli zcela vědomi významu principu právního státu pro ochranu jednotlivce a pro dobré fungování státu. Je základní myšlenkou právního státu, že jednotlivec není podroben subjektivní vůli lidí, ale naopak objektivnímu smyslu zákonů. V tom tkví odlišení právního státu od svévole – ačkoliv se svévolí se už dnes nesetkáváme zpravidla ve formě brutálního překrucování práva, nýbrž v mnohem subtilnějších podobách.

Platí, že musíme mít vždy na paměti funkci zákona jako ‚ukazatele cesty‘, rozumět zákonu nikoliv jako překážce pro praktické jednání, leč vnímat jej jako garanta dodržení řádu lidského soužití. Kde nevládnou zákony, tam není ústavy, učil již Aristotelés.

Musíme si stále silněji uvědomovat pořádací sílu práva a vidět realizaci práva v prvé řadě v aplikaci zákona. A když vyjde najevo, že zákon v tomto nebo v onom případě brání smysluplnému řešení, je to výzva – ale ne k ‚používání triků‘ nebo dokonce k obcházení práva, nýbrž nanejvýš pro právní politiku, aby usilovala o věcně správné řešení.“³²

V. Zpět k vázanosti právním názorem odvolacího soudu

A nyní se navrátíme (pod aspektem shora stručně vyložených úvah) zpět k otázce v úvodu nastolené. Právnicky hodnotit, znamená hodnotit v rámci a z pohledu platného právního řádu.

Pro vyložené domnívám se, že v bezvýhradném respektování kogentní směrnice uvedené v § 226 odst. 1 o.s.ř. řešení nastíněného problému spočívá.³³ Nedojde-li tedy ke změně skutkového základu, ve vztahu k němuž odvolací soud svůj právní názor

31 Pokud byla ovšem Radbruchova formule v praxi právního státu aplikována, dělo se tak vždy v souvislosti s vyrovnáním se s minulým (zpravidla) totalitním režimem. Srov. v tomto ohledu i Holländer P.: *Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 18 a násl., s. 249 a násl.,* nebo Kysela J.: *Právo na odpor a občanskou neposlušnost, Doplněk, Brno, 2006, s. 140 a násl.*

32 Korinek K.: *Die Präskriptionen kennen keinen Unterschied, Die Gedanken zur permanenten Bedrohung des Rechtsstaates – von Opernfreund zu Opernfreund, in: Rechtsstaat und Grundrechte, Festschrift für Detlef Merten, Hrsg. F. Kirchhof, H.-J. Papier, H. Schäffer, C.F.Müller Verlag, Heidelberg, 2007, s. 329.*

33 Srov. přiměřeně nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 615/01.

vyložil³⁴, imperativ obsažený v citovaném ustanovení neumožňuje soudci prvostupňového soudu se od závazného právního názoru soudu odvolacího (*lege artis*) odchýlit, jelikož dikce předmětného ustanovení argumentační prostor pro učinění opačného závěru nenabízí.

Nadto třeba, jako vždy při právnickém uvažování, vzít v úvahu účel předmětného ustanovení, když hledání a nalézání účelu je pro soudce (neopomenutelným) prostředkem interpretace. Smysl a účel institutu vázanosti právním názorem odvolacího soudu spočívá v tom, že „z něhož soud první seznává nejenom, proč má odvolací soud jeho rozsudek za vadný a nové projednání za nutné, nýbrž i čeho se v tomto novém jednání uvarovati nebo v čem je doplniti musí, aby chybu svou napravil a ji neopakoval. To je právě účel, jehož odvolací soud svým usnesením chce dosíci. Aby si zákon zmíněného účelu zajistil, ustanovuje, že soud první instance je při novém projednávání a rozhodování přímo vázán právním názorem, z něhož odvolací soud při onom usnesení vycházel.“³⁵ Tato vázanost plyne i ze samotného pojmu kasace. Pakliže by tomu tak nebylo, kasační pravomoc odvolacího soudu by v uvedeném ohledu postrádala rozumný smysl a musela by být omezena pouze na pravomoc apelační.

Nepřehlížet patří se také, že (soudem I. stupně nahlíženou) nespravedlnost založenou právním názorem odvolacího soudu vysloveným ve zrušujícím rozhodnutí lze v rámci funkčních vazeb³⁶ institucionálního systému demokratického právního státu

34 Velmi výstižně se k obdobné relaci vyjádřil H. Bulín: „... jest připustiti, že se skutkový základ rozepře, na něžž se vztahuje právní posudek dovolacího soudu, může tímto způsobem změnit. Tu pak jistě nelze tvrditi, že by byl nižší soud při rozhodování na základě takto změněného skutkového stavu, nezbytně vázán právním názorem dovolacího soudu, který se vztahuje na jiný skutkový základ. Tu jsou naopak jak soud procesní, tak i soudy instancně nadřizené, které na základě tohoto změněného skutkového stavu budou snad rozhodovati, nejen oprávněny, nýbrž i povinny tento nový skutkový materiál posuzovati samostatně. Dospějí-li tyto soudy pak při hodnocení tohoto nového skutkového stavu k názoru, že skutkový podklad rozepře takto změněný musí býti posuzován z jiného právního hlediska než jest to, z něhož vycházel dovolací soud ve svém zrušujícím usnesení, nejsou vázány jeho právním posudkem. Vázanost nižších soudů právním názorem soudu dovolacího platí tedy jen za předpokladu, že se po zrušení napadeného rozsudku skutkový podklad rozepře nezmění takovým způsobem, který vylučuje aplikaci právního hlediska nejvyššího soudu na novou skutkovou podstatu.“ (Bulín H. ml.: *Dovolání podle práva československého, německého a francouzského*, Orbis, Brno-Praha, 1935, s. 302 a násl.). Z judikatury srov. kupř. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. listopadu 2003 sp. zn. 28 Cdo 1475/2003 nebo usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 325/05.

35 Hora J.: *Československé civilní právo procesní*, Díl III., *Opravné prostředky a zvláštní způsoby řízení*, s. 124.

36 Konečně naplnění účelu těchto funkčních vazeb v dané relaci sleduje již § 221 odst. 2 o.s.ř., dle něhož: „Zruší-li odvolací soud rozhodnutí proto, že nebyl dodržen závazný

(za splnění k tomu zákonem stanovených předpokladů) napravit v následném rozhodování odvolacího³⁷, dovolacího nebo i Ústavního soudu.³⁸

Konečně za připomenutí stojí i názor Ústavního soudu vyslovený v rozhodnutí, jímž zamítl svého času podaný návrh na zrušení ustanovení § 226 odst. 1 o.s.ř.: „Hierarchicky vybudovaná organizace obecných soudů tvoří celek přístupný účastníkům až do svého nejvyššího článku. Má-li tento systém garantovat právo na soudní ochranu, musí být tělesem funkčním. Proto mají jednotlivé stupně soudní soustavy při rozhodování ve věci svou nezaměnitelnou roli. V řízení o opravných prostředcích zákonodárce svěřil soudům úlohu přezkoumat věc po stránce skutkové i právní (princip neúplné apelace). Tomu také odpovídá škála právních prostředků, včetně kasace původního rozhodnutí. Ke zrušení rozhodnutí soudu prvního stupně smí odvolací soud přistoupit, nemůže-li sám rozhodnutí změnit nebo potvrdit, leč až v nejzazším případě, kdy vady nemůže zhojit sám. V občanském soudním řízení je na jisto postaveno, že druhoinstanční soud nesmí proces protahovat, ale nemůže ani nahrazovat nezaměnitelnou činnost nižšího soudu. Ustanovení § 226 odst. 1 o.s.ř. má zajistit, aby soud prvního stupně nejen seznal proč má soud odvolací jeho rozsudek za vadný, ale i čeho se má při dalším postupu vyvarovat. To je právě smysl institutu vázanosti právním názorem. V žádném případě nebrání ustanovení § 226 odst. 1 o.s.ř. soudu nižšího stupně, aby na základě nových skutečností dospěl i ke stejným závěrům; vede ho však závazně k tomu, aby neopakoval předchozí nedostatky.“³⁹

právní názor (§ 226 odst. 1, § 235h odst. 2 věta druhá a § 243d odst. 1) nebo že v řízení došlo k závažným vadám, může nařídit, aby v dalším řízení věc projednal a rozhodl jiný senát (samosoudce), nebo přikázat věc k dalšímu řízení jinému soudu prvního stupně, kterému je nadřízen.“

- 37 Zde naprosto výjimečně, jsou-li k tomu dány kvalifikované předpoklady. Pojednání o nich by vykračovalo z rámce této úvahy. Srov. kupř. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. června 2003 sp. zn. 22 Cdo 880/2003 (v němž jmenovaný soud uvádí, že „ze žádného ustanovení občanského soudního řádu nelze dovodit, že by odvolací soud nemohl již jednou vyslovený právní názor ve věci v pozdějším odvolacím řízení změnit“, shodně kupř. rozsudky ze dne 29. července 2008 sp. zn. 29 Odo 1004/2006, ze dne 14. srpna 2008 sp. zn. 25 Cdo 1586/2006) nebo k této problematice z pohledu otázky zásadního právního významu rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. října 2007 sp. zn. 28 Cdo 3342/2007 (srov. kupř. i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. listopadu 2008 sp. zn. 31 Cdo 3161/2008 nebo usnesení ze dne 22. dubna 2009 sp. zn. 25 Cdo 4628/2008).
- 38 Transparentním příkladem takových procesních konstelací je kupř. nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 2809/09 (zde jen třeba dodat, že v tomto případě Ústavní soud, pro neaktuálnost vykládané problematiky do budoucna, volil z důvodu zdrženlivosti procesní argumentační cestu nápravy).
- 39 Nález Pl. ÚS 37/03.

Z uvedeného vyplývá, že dikci § 226 odst. 1 o.s.ř. lze tudíž pokládat za racionální a funkčně opodstatněnou ústavně akceptovatelnou výjimku z ústavně zakotvené nezávislosti soudního rozhodování.

VI. Judiciální reflexe nepřímá

Na okraj zmiňme, že identickou procesní relací, spjatou s důsledky nerespektování právního názoru odvolacího soudu, se ve vazbě na kárné provinění soudce zabýval Ústavní soud v nálezu sp. zn. I. ÚS 2420/11, jímž zamítl ústavní stížnost směřující proti rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 10. května 2011, č. j. 13 Kss 11/2010-51.

Tímto rozsudkem byl podle § 19 odst. 1 zákona č. 7/2002 Sb. uznán soudce vinným, že nerespektoval závazný právní názor odvolacího soudu, čímž dle Nejvyššího správního soudu zaviněně porušil povinnosti soudce a ohrozil důvěru v nezávislé, nestranné, odborné a spravedlivé rozhodování soudů, a tudíž spáchal kárné provinění podle § 87 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., za nějž mu byla uložena podle § 88 odst. 1 písm. a) téhož zákona coby kárné opatření důtky.

Nejvyšší správní soud ve vztahu k nerespektování závazného právního názoru instancně nadřízeného soudu v odůvodnění citovaného rozsudku zdůraznil, že „kárně obviněný soudce nerespektoval závazný právní názor vyslovený odvolacím soudem ve zrušujícím rozhodnutí, přestože závazný právní názor byl naprosto srozumitelně formulovaný a neumožňoval kárně obviněnému soudci jiný postup, než ve zrušovacím rozhodnutí uvedený. Takovýto postup kárně obviněného soudce nemůže omluvit jeho rozdílný právní názor na věc oproti závaznému právnímu názoru vyššího soudu v konkrétní věci. ... Jestliže v daném případě nižší soud nerespektuje funkčně vyšší soud v konkrétní věci, může to vyvolat pochybnosti o správném fungování soudnictví jak uvnitř soudů, tak především navenek.“ K tomu Nejvyšší správní soud přiléhavě dodal, že: „Procesní právo slouží k prosazení práva hmotného. Není-li dodrženo, mohou být poškozena i hmotná práva účastníků řízení.“

Ústavní soud, máje tyto závěry nejen za ústavně přijatelné, ale především za zcela odpovídající požadavkům plynoucím z práva na spravedlivý proces, v této souvislosti v citovaném nálezu uzavřel své úvahy konstatováním, že „ctí právo soudce na nezávislé rozhodování a v jeho rámci na vyjádření nezávislého právního názoru, který vždy nemusí být shodný s právními závěry soudu nadřízeného, je však vždy nutno trvat na dodržení zásad spravedlivého procesu, který mimo jiné spočívá v dodržování procesních pravidel ... a zejména pak v dodržování práv zaručených článkem 36 a následujících Listiny základních práv a svobod.“

Postavil se tedy v předmětných relacích na stanovisko kategoricky zapovídající nerespektování zákonného ustanovení o vázanosti právním názorem odvolacího soudu.

VII. Odlíšení z pohledu posouzení kontextuálního

A jak už to v praktickém životě bývá, uvedme také „leđaže“:

Formou poznámky „mimochodem řečeného“ (coby obiter dictum) odpovědně a se vši opatrností uvážení připustíme, že za (úsudkové) případy hraniční považovat bylo by lze kupříkladu situace, kdy odvolací soud vycházel (při svém pokynu ve smyslu § 226 odst. 1 o.s.ř.) z právního názoru, kterým se svévolně (bez dostatečného odůvodnění) odchýlil od ustálené soudní judikatury⁴⁰ či od interpretace a aplikace zákonných pojmů v jiném než zákonem stanoveném a právním myšlení konsensuálně akceptovaném významu⁴¹ nebo když v mezidobí od vydání (právním názorem zavazujícího) rozhodnutí došlo ohledně posuzované právní otázky k odlišnému rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu⁴² nebo pléna Ústavního soudu⁴³. Do jaké míry v těchto případech naznačené konstelace mají váhu potud, pokud se vyvažování účelů v právu a vyvození tomu adekvátních závěrů týče, nepochybně přísluší individuálnímu úsudku každého soudce.⁴⁴ I zde však je nezbytné přihlédnout k tomu, že eventuálně takto argumentované okolnosti vyznačují se obecností co do generálního a abstraktního uchopení subjektů a skutkových situací, nikoliv odůvodňováním zcela specifickou výjimečností jedinečného (ve smyslu námi posuzovaném nezobecnitelného) případu. Argumentaci řečeným značně zeslabuje, nadto s ohledem na obecnou možnost nápravy v rámci rozhodování o řádných nebo i mimořádných opravných prostředcích⁴⁵, současné odchýlení se od kogentní právní normy, jež je (samo o sobě izolovaně posu-

40 Srov. Hanuš L.: K míře závaznosti soudní judikatury, in: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008, s. 87 a násl., nebo Bydlinski F.: Grundzüge der juristischen Methodenlehre, Facultas Verlags- und Buchhandels AG WUV Universitätsverlag, Wien, 2005, s. 95 a násl.

41 Kupř. nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 351/04, III. ÚS 501/04, III. ÚS 606/04, III. ÚS 151/06, IV. ÚS 369/06, III. ÚS 677/07, a další.

42 § 20 zákona č. 6/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

43 § 23, příp. § 64 a násl. (došlo-li stran návrhu na zrušení zákonného ustanovení k vydání zamítavého nálezu, v jehož rámci Ústavní soud vyložil napadené ustanovení ústavně souladným způsobem) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.

44 V situaci nikoliv tak markantní Nejvyšší soud, neboť nebylo z pohledu rozhodovacích důvodů nezbytné výslovně k tomuto formulovat určitý názor, konstatoval: „Není proto třeba se vyjadřovat k tomu, zda soud prvního stupně pochybil, jestliže se řídil právním názorem Ústavního soudu v jiné věci a nikoliv závazným právním názorem soudu odvolacího v souzeném sporu.“ (rozsudek ze dne 24. října 2007 sp. zn. 28 Cdo 3342/2007). Jaká korektně vhodná zdrženlivost ...

45 Kromě toho soudce může postupovat, shledá-li pro to relevantní důvody, i podle čl. 95 odst. 2 Ústavy ČR.

zováno) zcela zásadním porušením principů právního státu. Konečně i Ústavní soud interpretoval ve své rozhodovací praxi pojem svévole mimo jiné také ve smyslu nerespektování kogentní normy ze strany obecného soudu.⁴⁶ Je tedy zapotřebí v takové situaci ve zcela nezbytném rozsahu odpovídajícím povaze a závažnosti věci příslušný postup přesvědčivě odůvodnit; myslíme tím nikoliv pro meritum řešeného případu (i když to samozřejmě také), nýbrž z pohledu (případného) nerespektování závazného právního názoru soudu odvolacího.

V uvažovaných souvislostech i zde klíčovou roli potom sehrává schopnost relevantního rozlišování, jež tvoří pravidelně podstatu právní argumentace.⁴⁷

VIII. Závěr

Z pohledu konsekvencí praktické realizace práva připomeňme závěrem, že respektování vázanosti zákonem (§ 226 odst. 1 o.s.ř.) ze strany soudců je pedagogickým příkladem (exempla trahunt) pro veřejnost, tedy občany, kteří pochopitelně na reálný výkon moci v její předvídatelnosti a transparentnosti jako na skutečně existující ústavní pořádek (law in action), který se jich dotýká, nahlížejí; když od charakteru a způsobu tohoto reálného výkonu se i jejich právní povědomí, a to v lepším případě přinejmenším úcta k ústavním hodnotám a k právu vůbec, coby součást obecné kultury a kultivovanosti ve státě, rovněž utváří.

Jaké akcelerace odstředivých tendencí s jejich dalšími dočasně nepředvídanými, v současné situaci případně i z hlediska doby a kontextu ani dost dobře nepředvídatelnými vedlejšími produkty odlišným „hájením práv“ (ze strany soudů) by se bylo lze ponenáhlu nadíti, je myslím každému rozumně uvažujícímu a (ve vztahu k sobě, ostatním i státu) odpovědnému občanovi z empirických faktů současného světa a dění vezdejšího, přinejmenším v této republice, zajisté zřejmé.

Řečené zastávám navzdory pevnému přesvědčení, dle něhož má-li být výkon soudní moci smysluplný a naplněna elementární podstata poslání justice, musí bezvýhradně v soudní praxi platit vždy výchozí maxima, v souladu s níž „boni iudicis est ampliari iustitiam“.⁴⁸ Ruku v ruce s tím ovšem soudci musejí posilovat důvěru v právo

46 Kupř. nálezy sp. zn. III. ÚS 138/2000, III. ÚS 303/04, III. ÚS 351/04, III. ÚS 501/04, III. ÚS 606/04, III. ÚS 151/06, IV. ÚS 369/06, III. ÚS 677/07, a další.

47 Srov. kupř. Perelman Ch., *Logique Juridique*, Paris, 1976, resp. německý překlad: *Juristische Logik als Argumentationslehre*, Karl Alber, Freiburg/ München, 1979, s. 22.

48 Dobrý soudce nepochybně má rozmnožovat spravedlnost, tj. přispívat svou činností k jejímu rozvíjení, nikoliv potlačování. Tato maxima ovšem přirozeně má své uplatnění toliko secundum et intra legem (constitutionem), event. za splnění k tomu nezbytných podmínek praeter legem.

a v právní řád v rámci institucionálních mechanismů tvořících kooperující a vzájemně se doplňující funkční celek ...

Nejde-li při náležitém úsilí o právo ovšem spravedlnostně nejideálnějšího řešení dosáhnout řádnou argumentací, a to ani tou nejkrkolomnější, potom nezbyvá než – mluvíme-li o odůvodnění v mezích právního řádu a tudíž juristické argumentaci *lege artis* – se vši odpovědností rámcem pravotvůrcem předpojatého právního stavu respektovat. Tento přístup je ctěním systému, v němž každé kolečko jeho pomyslného strojku hodinového by svou funkci mělo ve spojení s těmi ostatními řádně konat⁴⁹, aby jako celek byl co do chodu svého posléze demokratickým právním státem *via facti*.

49 S tím, že samozřejmě chvění plné napětí žádnému z nich neuškodí, spíše prospívá. Pokud by se ovšem prostoru svého možného pohybu (okruhu působnosti) a nadto opakovaně vymykalo či dokonce více z nich, stěžít může společenský řád demokratického právního státu náležitě fungovat.

Glosa k dosahu a mezím argumentace ‚a fortiori‘ (pokus o nahlédnutí strukturální)

„Pryč s rozpolcenou výmluvností!“

Konfucius ⁽⁵⁰⁾

„Ctností každého interpretování, které je předvedením, je věrnost dílu, to znamená: nemělo by chtít, aby se uplatnilo něco jiného než dílo samo.“

Figal Günter ⁽⁵¹⁾

„Je správné nebrat při tvorbě definicí, při třídění pojmů a při jejich dělení v úvahu nic, co se k věci samé nevztahuje, a právě tak je nutné nenechávat stranou nic, co se k ní vztahuje.“

Aurelius Augustinus ⁽⁵²⁾

I. Uvedení obecné

1.1. Typizované způsoby argumentace vlastní racionálnímu lidskému myšlení provázejí odůvodňování uváděných tvrzení, a to jednak vědomě a navenek seznatelně výslovně vyložené, jakož i implicitně jako samo sebou se rozumějící, odpradávná. Děje se tak přirozeně nejen v souvislosti s předkládáním důvodů v oboru argumentace právnické. Samozřejmě v něm se rovněž přiměřeně obecně užívané modely argumentace uplatňují.

50 Konfucius k dotazu, jaké by bylo první opatření, jež by učinil, pokud by měl spravovat zemi, odpověděl, že jistě by to byla oprava řeči (tj. ‚náprava pojmů‘). Srov. Hovory Konfuciovy, přeložili V. Lesný a J. Průšek, Jan Laichter, Praha, 1940, s. 124–125. Zde citováno dle nepublikovaného překladu M. Hanuše ze dne 28. října 2004 provedeného na základě německé předlohy.

51 Günter F.: Hermeneutická svoboda, přeložila V. Koubová, Filosofický ústav AV ČR, Praha 1994, s. 8.

52 Augustinus A.: De doctrina christiana. Cit. dle českého překladu Křesťanská vzdělanost, přeložila J. Nechutová, Vyšehrad, Praha, 2004, s. 121.

Jedním z takto relativně algoritmizovatelných argumentů je způsob argumentační podpory přijatého závěru teleologicky podmíněnou formulí, dle níž, poněkud zjednodušeně vyjádřeno, *pokud při splnění vymezených argumentačních východisek něco platí za jisté situace, tím spíše potom (nota bene) nepochybně nalézá totéž vyvození svého výrazu i za posuzované situace přinejmenším srovnatelné, podřaditelného rozsahu nebo závažnějšího dosahu.*

1.2. Jsou-li řeči názorně vhodnější, nežli povšechné výklady abstraktní, patří se připojit úvodem pro ilustraci předsevzatého přemítání, snad poněkud netradičně, nicméně jsem přesvědčen o tom, že dostatečně názorně a přiléhavě, nejprve jedno biblické poučení.

Zmíněnou argumentační konstrukci lze instruktivně demonstrovat na známém podobenství. V něm vypráví se o tom, jak Ježíš Nazaretský učil v synagoze, kde byla též (kromě dalších posluchačů) přítomna žena již osmnáct let nemocná; celá ohnutá, která se vůbec nemohla napřímit. Jakmile ji Ježíš uviděl, zavolal ji k sobě, vložil na ni ruce a uzdravil ji. Představený této synagogy, vycházej z elementárních náboženských předpisů a jejich naprosto rigorózního výkladu, však těžce nesl, že Ježíš uzdravuje v sobotu, tudíž o šabat, kdy se nesmí pracovat. Svůj postoj posléze navenek patřičně zdůraznil těmito kategorickými slovy: *„Je šest dní, kdy se má pracovat. V ty dny tedy přicházejte a nechávejte se uzdravovat, a ne v den sobotní!“*⁵³ Ježíš na to reagoval způsobem jemu, řekněme racionálně (logicky) i lidsky příznačným: *„Pokrytci! Neodvazuje každý z vás v sobotu svého býka nebo osla od žlabu a nevede ho napojit? A tato žena je přece Abraháмова dcera a satan ji měl spoutanou plných osmnáct let; ta neměla být osvobozena od toho pouta v den sobotní?“*⁵⁴

Tato biblická perikopa pro naše následné úvahy výstižně znázorňuje, a snad laskavě čtenář promine opětovnou simplifikací, zohlednění účelu ‚předpisu‘ akcentované rabínskou argumentací *kal vachómer* (*kal wachómer*), tj. nomenklaturou právnickou vyjádřeno, teleologickou redukcí ve spojení s argumentací *a fortiori*, případně doplněnou argumentem *per reductionem ad absurdum*.

II. Vymezení předmětu úvahy

2.1. V právnické argumentaci, usilující o předložení dostatečných důvodů na podporu přijatých tvrzení, týkajících se zjištění obsahu právní normy (jejího denotátu, resp. designátu), se začasťe užívá kromě celé řady dalších interpretačních postupů

53 Lk 13, 10-17 (citováno z: Nový zákon, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1998, s. 231–232).

54 Tamtéž, s. 232. Srov. i Lk 6, 1-10 (s. 198); dále Mk 2, 23-28; 3, 1-5 (s. 123–124); Mt 12, 1-13 (s. 54); Lk 14, 1-6 (s. 234).

i metodologie logických argumentů, jež jsou pro svou specifickou typologickou povahu argumentace označovány jako ‚zvláštní argumenty právní logiky‘.

Přívlastky ‚zvláštní‘ i ‚právní‘ jsou zcela namístě, neboť vystihují jejich významné a neoddelitelné aspekty. Naznačují totiž, že tyto juristické argumenty nezahrnují pouze ryze logické prvky,⁵⁵ a dále rovněž, že implikují momenty, které souvisejí s obecným předveděním (předporozuměním)⁵⁶ a právním vzděláním, praktickou zkušeností, jakož porůznu obsahem a metodologickým průmětem ostatních interpretačních metod, když s nimi vytváří svými komponenty zčásti průnik množin. Jejich význam z pohledu hledání obsahu a náležitosti dosahu právní normy je jednak anticipační, jednak i následný, když uplatňují se za ideálního stavu působení právní vědy při tvorbě práva a po ní ex post v rámci jeho interpretace a korelativní aplikace.

Z hlediska existence a reálného působení těchto argumentů nutno ovšem opětovně zdůraznit, že nejsou vlastní toliko argumentaci právnícké. Lidé jimi svá tvrzení vždy odůvodňovali, pochopitelně bez toho, že by si často byli vůbec vědomi jejich struktury či metodologie jejich správného, teorií později tu a tam popsánoho užití.

2.2. Při přehlédnutí současné aplikace mnohých z nich v právní praxi nutno říci, že těmito zvláštními argumenty právní logiky bývá nikoliv ojedinele, jakoby jen pro zdání přesvědčivosti, odůvodňováno co do přijatého závěru i tvrzení, které z nich jakkoliv nevyplývá. To pro profesní neadekvátnost jejich užití či pouze rétorické až eristické ‚zahalování‘ chtěného cíle do argumentů vzbuzujících zdání erudovanosti a řečnické zdatnosti, takřkajíc *per fas et nefas*. Přitom lege artis nemělo by jít o dosažení nějakého vnějšího efektu či o zpětné odůvodnění předem předsevzatého interpretačního výsledku, leč o to, přesvědčit v rámci diskurzu ostatní jeho aktéry o opodstatněnosti a plausibilitě zvoleného řešení výkladového problému.

55 Srov. Perelman Ch.: *Logique Juridique*, Paris, 1976, resp. německý překlad: *Juristische Logik als Argumentationslehre*, Karl Alber, Freiburg/München, 1979, s. 79, s. 21.

56 ‚Předporozumění‘ (Vorverständnis) dle jednoho z fundovaných názorů zahrnuje „znalost přirozeného jazyka, pojmů jednotlivých oblastí práva, znalost pramenů práva, pravidel formulování právních norem, postupů právní interpretace, zahrnuje ale rovněž obecné znalosti, zkušenosti a hodnotovou orientaci, jakož i povahu (temperament) interpreta“; když je tedy uvedený pojem co do obsahu tvořen „jednak jazykovou kompetencí interpreta (osoby aplikující právo), tj. úrovní jeho obecného a profesního vzdělání, a jednak jeho hodnotovou orientací a charakterovými vlastnostmi.“ Touto hodnotovou orientací potom třeba rozumět „nikoli libovůli interpreta, nýbrž takovou orientaci, jež se nachází v intervalu, akceptovatelném svobodným a demokratickým prostředím“. [Holländer P.: *Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 231 a 234 (posledně uvedený výměr shodně ex ante publikován in: Holländer P.: Ústavně-právní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu., LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003, s. 61).]*

Na straně druhé i při korektním užití zmíněných argumentů podává se z empirické zkušenosti, že často přirozeně zahrnují určitou jim implikovanou výpověď, aniž by byly vždy uváděny nezbytné premisy, které jsou způsobitelné její adekvátnost přiměřeně podložit.

To především ze dvou důvodů: jednak pro určitý typ argumentace užíváme označení etablovaným výrazem, jenž má designovat určité typizované argumentační schéma, a také proto, že patřičné premisy jsou považovány u řádně vzdělaného juristy za samozřejmé a jako takové se předpokládají. Jinými slovy vyjádřeno, tomu je též předjato s tím související přesvědčení argumentujícího, dle něhož pojem je definován i v tomto případě pomocí jiných pojmů, u nichž ve vztahu k ostatním aktérům diskuze presumuje znalost jejich obsahu, jenž je konsensuálně akceptován.

2.3. Toto pojednání redukuje vymezený předmět úvahy tak, že předestírá glosu zaměřenou především na argumentaci, která v terminologii právnické označována je jako argumentace *a fortiori*, jež svého uplatnění nalézá v podobě alternativ argumentů *a maiori ad minus* a *a minori ad maius*⁵⁷, tj. důkazu od silnějšího (většího, vyššího) ke slabšímu (menšímu, nižšímu) a naopak.

Domnívám se, že až příliš přehnaně skepticky bývá o ní někdy tvrzeno, že vede k nespolehlivým či absurdním výsledkům. Z pohledu úsudku z kontextu tomu tak ovšem v praxi juristické, jakož i obecně argumentační nejednou i může být.⁵⁸

Navzdory tomu je namístež ve více optimistickém duchu říci, že k absurdním důsledkům povětšinou vede pouze tehdy, pakliže je tato argumentace užita metodologicky nesprávně (nepřiměřeně); totiž tehdy, nejsou-li respektovány nezbytné podmínky, které její použití sine qua non předjímají, aby bylo lze mluvit o vyplývání z argumentu *a fortiori*. Poněkud jiným způsobem řečeno, nutno vyvarovat se toho, aby nešlo o klamný úsudek ve smyslu toliko odění do hávu označení nomenklatorního, kdy za argumentačně dostatečný důvod uzná se, resp. tvrdí něco, co důvodem ve skutečnosti není.

Samozřejmě i korektně přijatý interpretační závěr podložený argumentací *a fortiori* třeba řádně konfrontovat s výsledkem výkladu získaným na základě ostatních

57 Stran argumentace ‚a fortiori‘ se někdy lexikálně hovoří o argumentaci ‚a potiori‘ a jejích alternativách ‚a maiori ad minus‘ a ‚a minori ad maius‘ případně jako o argumentaci ‚a maiore ad minus‘ a ‚a minore ad maius‘. V tomto pojednání budeme užívat terminologické (pojmové) označení na prvním místě uvedené.

58 Na což bylo poukazováno již ve starověku. Srov. kupř. Dohmen Ch., Stemberger G.: Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona, Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r.o., Praha, 2007 (Hermeneutik der Jüdischen Bibel und des Alten Testaments, W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart Berlin Köln, 1996, přeložil Š. Zbytovský), s. 111–113.

výkladových metod, vycházejí z toho, že i zde jde o mnohovrstevnatou myšlenkovou operaci, v níž se jednotlivé metody vzájemně kombinují a doplňují s tím, že žádná nedisponuje a priori vypovídací předností. Jak známo, nelze totiž stanovit měřitelnou exaktní vypovídací schopnost jednotlivých argumentačních konfigurací. Rozhodujícím je tudíž toliko racionální diskurz, při němž jde o poznání struktury argumentačního pole a vzájemných vazeb jejích jednotlivých prvků.

Sluší se v této souvislosti připomenout výstižnou poznámku, kterou na okraj tohoto problému uvádí Ota Weinberger, totiž že „interpretační analýzy nejsou, řečeno matematicky, algoritimizovatelné procesy“.⁵⁹

2.4. Dlužno pamatovat na to, jak již zdůrazněno, že i v případech přiléhavé argumentace uvedeným argumentem právníci zpravidla i stran něj vycházejí ze zamlčených předpokladů podmiňujících jeho náležitě užití. Pokud se jich a z toho plynoucího odlišení schématu a často prezentované vnější seznatelné reality, tj. navenek nevysloveného algoritmu myšlenkové úvahy týče, toto faktum přitom samozřejmě neznamená, že by se pojem argumentace *a fortiori* stal či měl stát bezobsažným a vydaným na milost libovůli, ovlivněné chtěným záměrem podmíněným nahodilým okamžikem všedního dne.

Pokusme se proto zamyslet se nad podstatou a dosahem této argumentace, sice s vědomým, že nelze – jak již to v humanitních vědách bývá – dospět ke konečným a zcela jednoznačným, ve vztahu k odůvodnění exaktně uchopitelným tezím a závěrům, nicméně naproti tomu se skromnou ambicí zmapovat přinejmenším, a to alespoň v rámcových obrysech, argumentační pole ve vymezeném předmětu zkoumání.

Třeba i zde smířit se s tím, že exaktní důkaz (nezpochybnitelný závěr) je možný jen v určitém náležitě deduktivně budovaném systému vyvozováním důsledků nutně vyplývajících z premis. To v předestřené případě argumentace nepřichází ve všech dílčích aspektech v úvahu. Jde tudíž v mezích možností daných charakterem předmětného tématu o to, seriózně diskutovat o teoretickém problému a především, aby teorie takto nezůstala jen pouhou ‚intelektuální hračkou‘, jeho (korektním) praktickém uplatnění.

III. Deskripce pojednávaného interpretačního přístupu (pojetí doktrinární)

3.1. Přijmeme-li jako předpoklad tezi, dle níž „logická správnost záleží právě ve vědomém odůvodnění“, ačkoliv „však může být i neodůvodněná“, nicméně logi-

59 Weinberger O.: Norm und Institution (Eine Einführung in die Theorie des Rechts), Manz Verlag, Wien 1988. Cit. dle českého překladu Norma a instituce (Úvod do teorie práva), přeložil P. Hungr, MU Brno, 1995, s. 165.

ce ve vztahu ke správnému myšlení jde „o jeho strukturu, která teprve činí myšlení správným“⁶⁰, potom nezbytně musíme analyticky – přirozeně v rozsahu, který naše téma ještě připouští – abstrahovat strukturální prvky zamýšlené myšlenkové úvahy.

Výsledek metodologicky specifického výkladu, jakož i kontury jeho odpovídající argumentace i zde závisejí na způsobu dotazování a samozřejmě odrážejí co do ‚předvědění‘ („předporozumění“) osobu tazatele. V pojednaném případě jsou spjaty s genezí argumentačního schématu a racionální teleologickou podstatou jeho pojetí.

Argumentace *a fortiori* se vyvinula nikoliv primárně pro oblast uvažování (toliko) právníckého, systematicky potom především v souvislosti s exegezí literárních textů a v jejím rámci rovněž normativních pravidel již ve starověku.

Její podstatou byl výkladový přístup, dle něhož je-li ‚něco‘ spojeno s určitým rámcem svého opodstatnění, *tím spíše* na totéž třeba usuzovat při existenci rámce obdobného, jsoucího k němu ve vztahu podřazení (ve smyslu relace podmnožina vůči množině) či rámce majícího závažnější (dalekosáhlejší) dosah, jež vykazuje v základních bodech přibližně stejnou racionální a teleologickou, takříkajíc typologickou charakteristiku ohledně jednotlivých relevantních definičních znaků onoho ‚rámce opodstatnění‘, umožňujících převedení na společného jmenovatele.

3.2. Takto možno kupříkladu poukázat na pojetí Aristotelovo⁶¹ nebo rabínskou argumentaci *kal vachomer*, zejména tradovanou ve vztahu k výkladovým pravidlům rabiho Hillela nebo rabiho Jišmaela,⁶² jakož i přiměřeně na argumentaci obsaženou v Novém zákoně.⁶³

Z oboru právníckého z téhož naposled zmíněného údobí nepochybně stojí za zmínku učebnice věhlasného římského rétora, jenž působil rovněž i jako advokát, M. F. Quintiliana.

Tento v rámci svého výkladu o argumentaci ve svých slavných ‚Základech rétoriky‘, mimo tezí dalších i v námi zkoumaném ohledu, shrnuje dosavadní staletými ověřené argumentační zkušenosti a metody. Poté, co poukazuje na to, že každou věc lze také

60 Tvrđý J.: Logika, Melantrich a.s., Praha, 1937, s. 3.

61 Aristoteles: Topiky, Organon V, přeložil A. Kříž, Academia, Praha, 1975, s. 58 a násl.

62 Srov. kupř. Dohmen Ch., Stemberger G.: Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona, Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r.o., Praha, 2007 (Hermeneutik der Jüdischen Bibel und des Alten Testaments, W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart Berlin Köln, 1996, přeložil Š. Zbytovský), s. 110 a násl.

63 Ježíš Nazaretský: Mt 6,25-30; 7,11; 10,29-31 (Nový zákon, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1998, s. 36, s. 38, s. 49-50). Lk 11,11-13; 12,6-7; 18,1-8 (tamtéž, s. 222, s. 226, s. 244-6). Jan 7,23; 10,34-36 (s. 306, s. 320). Apoštol Pavel: Řím 5,15-17; Kor 3,7-11 (s. 482, s. 526).

dokázat jen pomocí jiné věci a ta musí být buď větší, nebo stejná, nebo menší,⁶⁴ uvádí: „Blízké nebo srovnávací jsou nazývány takové důkazy, které dokazují menší z většího, větší z menšího, stejné ze stejného. Domněnka je dokazována z většího takto: ‚Jestliže se někdo dopustí svatokrádeže, dopustí se i krádeže;‘ z menšího: ‚Kdo snadno a veřejně lže, bude schopen i křivě přísahat;‘ ... Právní důkaz z většího je: ‚Jestliže je dovoleno zabít cizoložníka, je dovoleno i zbit ho dťtkami.‘ Z menšího: ‚Jestliže je dovoleno zabít zloděje, proč by nemělo být dovoleno zabít lupiče?‘“⁶⁵

3.3. Z pohledu doktrinálních formulací vysvětlujících podstatu argumentu *a fortiori*, resp. jeho dílčích výrazových alternativ v podobě argumentů *a maiori ad minus* a *a minori ad maius*, předložíme pro zmapování zkoumaného oboru úvahy alespoň základní přehled těch pregnantnějších.

F. Rouček uvádí, že východiskem je úvaha, dle níž při aplikaci „na prvním místě rozhodujeme *tak, jak rozhodl pravotvůrce norem daných*, čili rozhodujeme stejně jako pravotvůrce, dovozujeme stejnost (argumentum a pari). To znamená, že rozhodujeme *logicky*. ... dojdeme-li interpretací k určitému výkladu v případě jednom, dlužno dojíti aplikací k stejnému výsledku v případě, který nutno pokládati za - logicky - stejný. Při aplikaci (konkretisaci) jsou to dvě zesílená argumenta a pari: A) *argumentum a maiori ad minus*: kde jest povinnost (právo) větší („maius“), tam jest tím spíše povinnost (právo) menší („minus“). Pravíme, že ve větším jest obsaženo menší (latinsky „in maiori minus continetur“). Popsané argumentum lze také všeobecněji vyjádřiti: co platí o pojmu logicky širším, to platí tím spíše o pojmu v něm logicky obsaženém (ovšem mnohdy jest obtížno s jistotou rozhodnouti, co jest maius a co minus). B) *argumentum a minori ad maius*: čeho jest potřebí k něčemu menšímu („minus“), toho jest tím spíše potřebí k něčemu většímu („maius“). Je-li tedy někomu zakázáno něco menšího, tím spíše jest mu zakázáno něco většího.“⁶⁶

3.4. *Argumentum a fortiori* (někdy též označovaný *a potiori*), je dle vyjádření V. Knappa „uvařování od silnějšího k slabšímu. V rámci tohoto argumentu se zpravidla rozlišuje *argumentum a maiori ad minus* a *a minori ad maius*, tj. od většího k menšímu, resp. od menšího k většímu. Tyto argumenty nemají spolehlivý logický základ a spočívají v úvaze, že platí-li něco o větším (silnějším), pak to tím spíše platí o menším (slabším). Nelze však spolehlivě určit, co je silnější, resp. větší, a co je slabší, resp.

64 Quintilianus M. F.: *Institutionis oratoriae libri XII*, Teubner, Leipzig, 1971. Cit. dle českého překladu *Základy rétoriky*, přeložil Václav Bahník, Odeon, Praha, 1985, s. 220.

65 Tamtéž, s. 235 a násl. Zcela shodně – byť v abstraktním podání – vymezuje podstatu argumentu *a maiori ad minus* R. Zippelius: „Komu svědčí za vymezených předpokladů určité oprávnění, smí za totožných okolností jednat způsobem méně závažným.“ (*Juristische Methodenlehre*, 9. Auflage, C.H.Beck, München, 2005, s. 71).

66 Rouček F.: *Výklad a použití zákonů v praxi*, Praha, 1941, s. 297.

menší.“⁶⁷ Z pohledu vytváření korektního juristického úsudku v jiném svém pojednání V. Knapp připojuje, že „jde v prvé řadě o hodnotící právní úvahu“ a při výkladu o rozumném významu normy „s dalekosáhlejším dosahem“.⁶⁸ S uvedeným souvisí i jím v poněkud jiném kontextu přičiněná poznámka, dle níž: „Rozhodnutí o tom, zda a kdy se má použít výkladu zužujícího a kdy rozšiřujícího, nelze odvodit logicky, je výsledkem úvahy teleologické (účelové) a popř. právněpolitické.“⁶⁹

3.5. Nepochybně ze shodných důvodů A. Gerloch zdůrazňuje axiologické elementy tohoto argumentu⁷⁰, přičemž P. Holländer jej potom v jeho uvedené dvojí podobě zařazuje pod metodologii teleologické redukce.⁷¹ Tento právní filozof poukazuje také na to, že: „Není-li některá část právní normy výslovně vyjádřena v právním předpisu (předpisech), jde buď o výraz neúplnosti právní regulace (mezeru v zákoně, a to buď pravou nebo nepravou) anebo o případ právní normy, jež je v právním řádu obsažena implicitně, a její obsah nutno z norem explicitně vyjádřených logicky vyvodit (např. z explicitně vyjádřené povinnosti dlužníka splnit závazek lze vyvodit oprávnění věřitele takového chování dlužníka vyžadovat). Postup, jímž lze vyplnit neúplnost právní regulace nazýváme dotvářením práva (vyplňováním mezer), mezi jehož metody lze řadit zejména analogii, argument a fortiori, argument a minori ad maius, a maiori ad minus, argument povahou věci, atd.“⁷²

3.6. O. Weinberger k dané problematice formuluje následující klíčové teze: „Poukazuje-li norma někomu určité oprávnění, usuzujeme někdy, že mu náleží i menší oprávnění stejného druhu (*argumentum a maiore ad minus* - tj. úsudek od většího

67 Knapp V.: *Teorie práva*, C.H.Beck, Praha, 1995, s. 172. Srov. i Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva, *Právník č. 10/1979*, s. 908 a násl., resp. s. 922 a násl.

68 Knapp V., Gerloch A.: *Logika v právním myšlení*, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2000, s. 220, s. 221; Knapp V.: *Vědecká propedeutika pro právníky*, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2003, s. 57; rovněž Knapp V.: *Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva*, *Právník č. 10/1979*, s. 922. Obdobně Čapek J.: *Interpretace socialistického práva (Základní teoretické otázky)*, Univerzita Karlova, Praha, 1983, s. 46 a násl.

69 Knapp V.: *Teorie práva*, C.H.Beck, 1995, Praha, s. 170.

70 Gerloch A.: *Teorie práva*, 4. upravené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2007, s. 148.

71 Holländer P.: *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu.*, LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003, s. 18. Srov. v tomto ohledu kupř. Bydlinski F.: *Grundzüge der juristischen Methodenlehre*, Facultas Verlags- und Buchhandels AG WUV Universitätsverlag, Wien, 2005, s. 68 a násl.; nebo Larenz K.: *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, Springer Verlag, Berlin Heidelberg New York, 1979, s. 34 a násl., s. 105 a násl., s. 377 a násl.

72 Holländer P.: *Filozofie práva*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 225.

k menšímu oprávnění). Vyslovuje-li norma zákaz určitého jednání, usuzujeme někdy, že je zakázáno též závažnější jednání téhož druhu (*argumentum a minore ad maius* - úsudek od zákazu méně významného činu na zákaz závažnějšího činu).⁷³ Následně ve vztahu k právnicky důsledné, resp. metodologicky adekvátní aplikaci tohoto argumentu dodává: „Oprávněnost takové argumentace závisí na konkrétním případě, nemá však obecnou formálně logickou platnost.“⁷⁴

3.7. Obdobně formuluje dosah předmětné argumentace J. Filip: „Argumentum a fortiori vystupuje ve dvojí podobě. Jednak jako argumentum a minori ad maius - požaduje-li norma něco menšího, méně závažnějšího, tím spíše požaduje něco většího, více závažnějšího. ... Dále vystupuje jako argumentum a maiori ad minus - poskytuje-li norma určité oprávnění, pak jistě poskytuje i menší oprávnění výslovně neuvedené.“⁷⁵

3.8. Konečně uvedme pro výsledné uchopení námi uvažované problematiky z různých formulačních perspektiv rovněž vymezení, jež předkládá K. Szymanek: „Jestliže předpis stanovuje P pro subjekty, které se nacházejí v situaci S, pak interpretace *a fortiori* říká, že predikát P se týká rovněž - pokud chybí výslovný opačný předpis - těch subjektů, které v ještě větší míře zasluhují predikát P, na rozdíl od subjektů, nacházejících se v situaci S. Tato směrnice ve tvaru *a minori ad maius* (od menšího k většímu) se týká zakázů ..., naopak verze *a maiori ad minus* (od většího k menšímu) se vztahuje na příkazy a povolení.“⁷⁶

3.9. Ch. Perelman zdůrazňuje, že základ této argumentace „podává se z ducha zákona“⁷⁷ a „vzato z jeho podstaty není specificky právnícký“⁷⁸, když zde nadto „není dán žádný ryze formální argumentační algoritmus“⁷⁹, na podporu kteréhož tvrzení příkladmo uvádí, že v případech, kdy někdo má být potrestán, pokud někoho bije

73 Weinberger O.: Logika, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 195. Obdobně vyjádření jinými slovy kupř.: Sobek T.: O povaze právní argumentace, Právník č. 7/2007, s. 727.

74 Weinberger O.: Logika, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 195. Srov. shodně i Weinberger O.: Základy právní logiky, MU Brno, 1993, s. 237.

75 Filip J.: Ústavní právo České republiky 1, Základní pojmy a instituty, Ústavní základy ČR, 4. opravené a doplněné vydání, MU a nakladatelství Doplněk, Brno, 2003, s. 316.

76 Szymanek K.: Umění argumentace, Terminologický slovník, Univerzita Palackého v Olomouci, 2003 (Sztuka argumentacji, Słownik terminologiczny, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2001, přeložila Z. Smetanová), s. 68.

77 Perelman Ch.: Logique Juridique, Paris, 1976, resp. německý překlad: Juristische Logik als Argumentationslehre, Karl Alber, Freiburg/München, 1979, s. 20, srov. i s. 80.

78 Tamtéž, s. 20.

79 Tamtéž, s. 21.

a způsobí mu zranění, má být *a fortiori* potrestán rovněž tehdy, jestliže tímto způsobem někoho zabije.⁸⁰ Dodává, že argumentace *a minori ad maius* se týká negativních pravidel (zákazů), argumentace *a maiori ad minus* pravidel pozitivních (dovolení).⁸¹

3.10. Výstižné vyjádření podstaty argumentace *a minori ad maius* obsaženo je ku příkladu i v odůvodnění nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 48/95, v němž říká se: „podle tohoto argumentu poskytuje-li norma oprávnění spojené s menším rámcem svého opodstatnění, tím víc jej poskytuje při existenci rámce závažnějšího“.⁸²

IV. Vývody předjímající praktické uplatnění

4.1. Z povahy argumentace *a fortiori*, má-li mít její praktické a pojmoslovné užití rozumný smysl, jakož i z uvedených vymezení vyplývá pro správné její (smysluplné) uchopení v praxi dle diskurzivně předloženého názoru autora následující:

Nejprve jednak, že vždy je nezbytné posoudit, zda mezi skutkovou situací zákonodárcem výslovně upravenou a námi zkoumanou, ve vztahu k níž si klademe otázku ‚quid iuris‘, existují relevantní shody či přinejmenším podobnosti (nutno provést jejich důkladnou analýzu) a současně stejně tak důsledně analyzovat, zda navzdory tomu zde nejsou právně významné rozdíly. Potud je namísto tvrzení o argumentaci *a pari* (relevantní podobnosti identifikující se s teleologickou shodou). V těchto případech uplatní se logická metoda abstrakce, kdy nutno oddělit a vyloučit znaky nepodstatné a uspořádat prvky relevantní, a to na úrovni přiměřené právě rozebíranému argumentu.

Nejde zde, jak již několikrát naznačeno, jen o formálně logickou povahu argumentace, nýbrž především obsahovou její podstatu, kdy nelze odhlédnout od materiálních kontextů. Klíčovým bodem stává se typologická a jí implikovaná neopomenutelná teleologická a axiologická souvislost srovnávaných výslovně normotvůrcem upravených a (někdy i naprosto záměrně) ‚výslovně‘ neupravených případů. Jinými slovy hledání toho, co je relevantní *tertium comparationis* ve smyslu společných rysů umožňující srovnání přibližující se až k samotnému (typologickému) ztotožnění. Argumentace *a fortiori* totiž není analogií, nýbrž výkladem, jemuž – vycházejí z presumpce racionálního zákonodávce – začasté předchází anticipovaná interpretace jakožto předpokládaný výklad právní normy při tvorbě práva (srov. 7.2.).

80 Tamtéž, s. 20, obdobně s. 81 a násl.

81 Tamtéž, s. 81–82.

82 Obdobně přílehlavé pojetí podává se ze stanoviska trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. září 1971 č. Tpj 38/70 (publikovaného pod č. 5 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek č. 2/1970, s. 68 a násl, resp. s. 70): „Argumentaci a *minori ad maius* (tj. možnosti použít ustanovení zákona o méně důležitém případě na zákonem neřešený obdobný případ důležitějšího dosahu) ...“.

Zpravidla by zde měla být přítomna ‚inkluzivní relace‘, tj. nahlíženo buď z perspektivy právně upravené anebo uvažované skutkové podstaty by měla být jedna v druhé dle vymezených relevantních znaků z pohledu sociálního cíle (v podstatných aspektech) zahrnuta, a tedy takto v ní implicity vyjádřena. Jinak formulováno, jde o hierarchický vztah podřazení,⁸³ event. ‚zahrnutí‘ v širším smyslu aplikace stran rámce závažnějšího.

Relevantních shod a podobností (především v komponentech ‚podstatných‘) potom musí existovat přirozeně více, nežli právně významných odlišností (zejména v komponentech ‚nepodstatných‘).⁸⁴

Každopádně nelze opomenout, že argumentace *a fortiori* v takovém případě vyžaduje souvztažné použití metodologie teleologického zkoumání, s ním spjatého axiologického hodnocení, neoddělitelného úsudku z kontextu (systematického výkladu), v tom rámci i zohlednění konsekvencí plynoucích z maximy konzistentnosti a vnitřní bezrozpornosti (materiální jednoty) právního řádu, jakož i s tím související presumpce racionálního zákonodárce, a konečně, že vybízí k (případně) argumentaci *per reductionem ad absurdum*.

4.2. Jak patrně, klíčovou roli zde sehrává zpravidla k extenzivnímu výkladu vedoucí teleologický interpretační přístup (argumentace teleologickou redukcí) založený na tom, že při nikoliv absolutní vázanosti doslovným zněním normativního textu, dochází-li ke sporu o výklad (dosah) určitého ustanovení, nutno tento řešit z hlediska jeho smyslu a účelu.⁸⁵ Metodologie teleologické redukce v důsledku této maximy modifikuje co do rozsahu interpretační výsledek plynoucí jinak z doslovného znění zákonného ustanovení.

Toto pojetí vychází z teze, v souladu s níž aplikace práva je vždy (krom dalšího) esenciálně hledáním smyslu a účelů. Její podstata spočívá na východisku, dle něhož právní normativní systém zde není samoúčelně, stejně jako lidská společnost zde není pro právo, nýbrž právo má sloužit legitimně předsevzatým potřebám lidí, tudíž právní normou sledovanému účelu (cíli), který determinuje i rámec možných interpretač-

83 Srov. obdobně Rouček F., Sedláček J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému, Díl I., Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha, 1935, s. 135.

84 Srov. přiměřeně Tilsch E.: Občanské právo, část všeobecná, Všehrd, Praha, 1925, s. 69 a násl.

85 Srov. stran tímto způsobem podmíněného extenzivního výkladu kupř. Knapp V.: Teorie práva, C.H.Beck, 1995, Praha, s. 170. Rovněž Holländer P.: Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu., LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003, s. 28 a násl.

ních alternativ (alternativ právní argumentace vůbec). Jen za těchto předpokladů lze vyloučit, aby se právní řád nestal skutečným nástrojem odcizení a absurdity.⁸⁶

Potom ovšem při splnění uvedených podmínek lze důvodně tvrdit, že jeví se korektním vyvodit patřičné konsekvence plynoucí z teze ‚in maiori minus continetur‘. V určitých mezních případech výkladu vycházejí i z toho předpokladu, že cílený regulativní systém je způsobilý se cestou interpretace a aplikace ‚přizpůsobovat‘ dosažení sledovaného (normotvorného) společenského účelu. Jemu ovšem, a to je předpoklad zcela nezbytný, aplikace argumentu *a fortiori*, musí vždy korespondovat.⁸⁷

Že ovšem tímto způsobem učiněná redukce není vždy korektně a argumentačně obhajitelně možná, resp. že je přípustná toliko za podmínky náležitého vážení teleologického, ilustruje Ch. Perelman na příkladu, jemuž předřazuje konstatování, že na první pohled by každému, kdo může koupit v obchodě tři láhve alkoholu, mělo být (logicky) dovoleno koupit i pouze jednu láhev, neboť množství tří lahví v sobě zahrnuje také množství láhve jedné. V tomto ohledu poukazuje na v Belgii všeobecně známý zákon (Vandervelde) z 29. srpna 1919, který stanoví, že je přípustný pouze prodej nejméně dvou litrů alkoholu, přičemž obchodníkům bylo zakázáno prodávat menší množství. Přitom účelem tohoto na první pohled paradoxního zákona bylo zabránit tomu, aby dělníci nevydali každý týden část své mzdy za alkohol, protože cena dvou litrů alkoholu byla vyšší než právě jejich týdenní mzda. Zákon nezakazoval v žádném případě prodej většího množství alkoholu, protože jeho účelem bylo vlastně chránit takto jen dělníky a jejich rodiny. Ke splnění tohoto cíle ostatně navýsost došlo a podává se z něj kromě toho – jak Ch. Perelman zdůrazňuje – dobrý příklad faktu, že argument *a maiori ad minus* není ryze formální.⁸⁸

K. Szymanek v obdobném duchu poukazuje na to, že „obraty ‚méně‘ a ‚více‘ ... nemají jasně vymezený význam – jsou precizovány teprve dodatečnými podmínkami.“⁸⁹ Dodává, že „Předpis, zakazující kouření poblíž obchodů se zápalnými látkami,

86 Srov. Hanuš L.: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008, s. 38 a násl.

87 Takto i kupř. Pavčnik M.: Teoria prava, Prispevek k razumevanju prava, GV Založba, Ljubljana, 2007, s. 520 (obdobně předtím Argumentacija v pravu, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2004, s. 147 a násl.). V této souvislosti M. Pavčnik poukazuje na (známý) případ uváděný Ch. Perelmanem, na nějž odkazuje se i v následující poznámce.

88 Perelman Ch.: Logique Juridique, Paris, 1976, resp. německý překlad: Juristische Logik als Argumentationslehre, Karl Alber, Freiburg/München, 1979, s. 82 a násl.

89 Szymanek K.: Umění argumentace, Terminologický slovník, Univerzita Palackého v Olomouci, 2003 (Sztuka argumentacji, Słownik terminologiczny, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2001, přeložila Z. Smetanová), s. 69.

odkazuje *a fortiori* na předpis zakazující zapalování ohňů v dané situaci.⁹⁰, přičemž „Podobný závěr v sobě neobsahuje předpis téhož typu ve skautském táboře, který byl vydán za účelem ochrany mládeže před špatným vlivem.“⁹¹

4.3. Vše uvedené nutno vzít v úvahu právě za účelem zjištění, zda naznačené shody či podobnosti mají právní význam a existence rozdílností naproti tomu nedisponuje v mezích argumentace *a fortiori* (negativní) právní relevancí. Bez analýzy a posouzení těchto komponentů by mělo argumentační tvrzení *a fortiori*, tj. ‚*tím spíše*‘ (*pokud toto ano, tedy ono teprve*) charakter pouhého metodologicky neadekvátního rétorického argumentu z toho plynoucími důsledky.

Otázka invenčního hledání relevantních shod a rozdílů, pokud se posuzovaných a vzájemně poměřovaných případů týče, má v těchto souvislostech zcela zásadní význam. Výsledek této myšlenkové úvahy, ústící v závěr o tom, jde-li o případy argumentačně uchopitelné argumentem *a fortiori*, totiž významně determinuje a předjímá nastíněné úsudky další, ústící v určení toho, co je sedes materiae, a tudíž jaké je jednání po právu.

4.4. Z řečeného je dostatečně zřejmo, že argumentace *a fortiori* má povahu nikoliv ryze formálního logického postupu, nýbrž je za (toliko) popsaných podmínek více-prvkovým metodologickým návodem s praktickým argumentačním uplatněním. Je v tomto smyslu druhem schopnosti opatřit dostatečné racionální důvody podporující přijatý interpretační závěr a v tomto pojetí co do označení, a též i vlastního obsahu typologickým argumentem hodnověrně sdělujícím výsledek právního poznání a nalézání práva.

V tom posléze tkví i adekvátní pojmová sdělnost potud, pokud se označení ‚*v důsledku*‘ užití argumentu *a fortiori*‘ týče, a tedy i úspěšnost korektní juristické argumentace a právní komunikace.

V. Poznámka k související argumentaci per reductionem ad absurdum

5.1. V souvislosti s činěnou úvahou nutno na tomto místě zmínit další ‚zvláštní argument právní logiky‘, označovaný jako argument *per reductionem ad absurdum*, argumentaci *a fortiori* příznačně velmi často doprovázející, resp. jí dosažený interpretační výsledek verifikující. Mimo svůj samostatný svébytný význam je tento argument totiž obecně velmi plausibilním ‚rozhodcem‘ při konkurenci výsledků zjištěných odlišnými výkladovými postupy, nejkuli při jakýchkoli pochybnostech o správnosti výsledku výkladu práva vůbec.

90 Tamtéž.

91 Tamtéž.

5.2. Na jeho adresu zdůraznit sluší se jednak, že je „speciálním, odpradávná známým a řečnický obzvláště přesvědčivým teleologickým argumentem“,⁹² jakož i to, že je (dle mého mínění) opravdový ‚arbiter elegantiarum‘ v oboru výkladu práva.⁹³

Argument *per reductionem ad absurdum* je založen na logické úvaze, svědčící v konkrétním případě o tom, že dotyčný jí vyloučený interpretační výsledek by zakládal absurdní nepřijatelné důsledky, kterých mohl rozumný zákonodárce ztěžít chtít dosáhnout (presumpce racionálního konzistentního zákonodárce) a jež se tak zcela bezpečně vymykají sociálně funkčnímu určení právní normy.⁹⁴

Jedná se o výkladové situace, v nichž by výsledek interpretace byl z pohledu účelu a smyslu právní úpravy zcela nelogický či nesmyslný, tj. zakládal v tomto ohledu nepřijatelné konsekvence anebo byl rozporný s obsahem v horizontálním či vertikálním (toliko nadřazeném) postavení stojící jiné právní normy. V tom případě musí být tímto způsobem kvalifikovatelný výsledek výkladu z oboru v úvahu přicházejících interpretačních alternativ kategoriicky vyloučen.⁹⁵

5.3. Vyjádřeno poněkud jinými slovy, výklad sporné otázky učiněný *per reductionem ad absurdum* vychází z toho, že „v případě plurality interpretačních alternativ je

92 Kramer E. A.: *Juristische Methodenlehre*, Stämpfli Verlag AG Bern, Berlin, 1998, s. 123.

93 „Argumentum ad absurdum, neboli teleologickou redukcí, nazývá pak Neil MacCormick ‚zlatým pravidlem‘ výkladu. Jeho důležitost spojuje se skutečností, že interpretaci práva nutno považovat za součást ‚praktické argumentace‘: viz N. MacCormick, *Argumentation and Interpretation in Law*. *Ratio Juris*, No. 1, 1993, s. 26–29.“ Takto P. Holländer: *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*, LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003, s. 48. Srov. i náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 41/02.

94 Význam teleologické redukce, resp. roli tohoto argumentu v postavení arbitra zdůrazňuje zejména V. Knapp (*Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva*, *Právnický časopis* č. 10/1979, s. 924 a násl.; opětovně *Teorie práva*, Praha, C.H.Beck, 1995, s. 173; rovněž *Vědecká propedeutika pro právníky*, Praha, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2003, str. 52, resp. 62 a násl.; příp. Knapp V., Gerloch A.: *Logika v právním myšlení*, Praha, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2000, str. 223 a násl.). Obdobně i ve své monografii J. Čapek: *Interpretace socialistického práva (Základní teoretické otázky)*, Univerzita Karlova, Praha, 1983, s. 46, nebo Z. Šín: *Tvorba práva. Pravidla, metodika, technika*, C.H.Beck, Praha, 2003, s. 18. Z recentní zahraniční doktríny srov. kupř. Bydlinski F.: *Grundzüge der juristischen Methodenlehre*, Facultas Verlags- und Buchhandels AG WUV Universitätsverlag, Wien, 2005, s. 36 a násl., s. 69 a násl.

95 K použití tohoto argumentu v judičiální praxi srov. kupř. náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 16/93, III. ÚS 283/96, III. ÚS 256/01, III. ÚS 566/03, Pl. ÚS 36/01, Pl. ÚS 41/02, Pl. ÚS 24/06, I. ÚS 138/06, III. ÚS 677/07, I. ÚS 1126/07, a další.

vyloučena ta, jež vede z pohledu smyslu a účelu normy k nepřijatelným důsledkům⁹⁶. Interpretací výsledek získaný na základě užití jiného argumentu zvláštní právní logiky či jiné obvyklé výkladové metody je takto za naznačených konsekvencí vytěsňen z oboru interpretačně přijatelných úvah.

Z důvodu naplnění společenského účelu práva, které slouží legitimně předsevzatým potřebám lidí, je totiž nutno vždy se zabývat tím, „zda mechanická aplikace zákona nemůže přinést absurdní důsledky, a v případě, že tomu tak je ... takovou interpretaci pomocí redukce *ad absurdum*“ odmítnout a zvolit „výklad, jenž bude v souladu se smyslem a účelem zákona a jenž bude racionální a spravedlivý.“⁹⁷

VI. Dílčí nejednoznačnost směru algoritmu úvahy?

6.1. I při akceptaci a respektování nutnosti naplnění patřičných podmínek jejího užití je argumentace *a fortiori* nejednou provázána pochybnostmi o tom, co je pro výběr jejích alternativ (*a minori ad maius* či *a maiori ad minus*) – stručně řečeno – oním ‚větším (silnějším)‘ a co tím ‚menším (slabším)‘.⁹⁸ V. Knapp k tomu nadto uvádí, že „tohoto argumentu lze tedy používat jen intuitivně, resp. úvahou podle zkušenosti, takže není příliš spolehlivý“.⁹⁹

Řešením praktickým a současně korektním, jež neplodným a často zbytečným polemikám v daném ohledu předchází, je co do pojmového argumentačního tvrzení nepochybně při právní argumentaci (polemice či disputaci) konstatování, v souladu s nímž na základě argumentace *a fortiori* lze vyvodit, že pod rozsah příslušného ustanovení možno podřadit ony další případy výslovně (jazykovým označením) neuvedené.¹⁰⁰ Vyjádřením obecnějším pojmem zahrneme do projevu pojmy v něm obsažené a případně sporná otázka je předem vyloučena.

96 Holländer P.: Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu., LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003, s. 32.

97 Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1126/07, shodně nález sp. zn. II. ÚS 2221/07.

98 Srov. kupř. Rouček F.: Výklad a použití zákonů v praxi, Praha, 1941, s. 297; Knapp V.: Teorie práva, C.H.Beck, Praha, 1995, s. 172, nebo Šín Z.: Tvorba práva. Pravidla, metodika, technika, C.H.Beck, Praha, 2003, s. 19.

99 Knapp V.: Teorie práva, C.H.Beck, Praha, 1995, s. 172. Srov. i Knapp V.: Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva, Právník č. 10/1979, s. 922. Knapp V.: Vědecká propedeutika pro právníky, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2003, s. 57 a násl.

100 Za povšimnutí stojí, že i tak zkušený teoretik a praktik jako V. Knapp zařizuje jím uváděný příklad ve své Teorii práva pojmoslovně argumentem *a fortiori* (Knapp V.: Teorie práva, C.H.Beck, Praha, 1995, s. 172, s. 173; srov. i pozn. č. 68, kde v ostatních uvedených titulech výslovně poukazuje na argumentaci *a maiori ad minus*; viz bod 7.3.).

6.2. Příkladem této divergence postupu úvahy budiž ilustrace judiciální.

Ve věci projednávané pod sp. zn. Pl. ÚS 48/95 se Ústavní soud zabýval výkladem ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů, dle něhož aktivní legitimize pro uplatnění restitučních nároků podle uvedeného zákona je dána státním občanstvím, ztrátou majetku podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. nebo č. 108/1945 Sb., neproviněním se proti československému státu a opětovným nabytím československého občanství podle zákona č. 245/1948 Sb., zákona č. 194/1949 Sb., zákona č. 34/1953 Sb., resp. podle ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.

V uvedeném případě uplatnil metodologický postup teleologické redukce za použití argumentu, jak uvádí se v odůvodnění nálezu, *a minori ad maius*.

Sporným bodem interpretace práva byla otázka, zda pod vymezený okruh subjektů (při splnění ostatních subsumpčních podmínek) lze zahrnout i osoby, které československé občanství nepozbyly, a tudíž jej nenabývaly zpět. Ústavní soud s poukazem na právní názor vyjádřený již v nálezu sp. zn. II. ÚS 22/94 připomněl, že „vrací-li se dle zákona č. 243/1992 Sb. majetek těm, kdo jej podle dekretu pozbyli a byli zbaveni občanství a pak je nabyli zpět, musí být tím spíše vrácen těm, kterým nebylo nutno občanství vracet, protože v důsledku svého určitého chování občanství vůbec nepozbyli. Jiný výklad by zcela odporoval principům restitučních zákonů, které směřují k částečné nápravě křivd a nikoliv k odškodňování za ztrátu občanství.“. Rovněž poukázal na to, že shodně interpretoval předmětné ustanovení i v nálezu sp. zn. III. ÚS 39/95, v němž „výklad, vylučující osoby německé a maďarské národnosti, které nepozbyly československého státního občanství, z restitučních nároků podle zákona č. 243/1992 Sb. označil za ‚diskriminační‘ a ‚v rozporu s úmyslem zákonodárce vyjádřeným v § 1 zákona č. 243/1992 Sb.‘“.

Interpretační výsledek vyvozený na základě užití argumentu *a contrario* vyloučil takto pohledem užití teleologické metody a v tom rámci uplatněním argumentu *a minori ad maius*, založeného na tezi, dle níž – jak v odůvodnění nálezu se konstatuje – „poskytuje-li norma oprávnění spojené s menším rámcem svého opodstatnění, tím víc jej poskytuje při existenci rámce závažnějšího“.

V citovaných interpretativních nálezech sp. zn. II. ÚS 22/94, III. ÚS 39/95, jakož následně v nálezu sp. zn. IV. ÚS 432/98, k témuž závěru dospěl Ústavní soud při stejném myšlenkovém postupu, přičemž v těchto rozhodnutích ovšem výslovně konstatuje, že argumentací *a maiori ad minus*.¹⁰¹

101 Obdobně k této otázce i kupř. Filip J.: Ústavní právo České republiky 1, Základní pojmy a instituty, Ústavní základy ČR, 4. opravené a doplněné vydání, MU a nakladatelství

6.3. Obecně, byť nikoliv absolutně uplatnitelné řešení nastíněného rozlišení obou variant argumentů *a fortiori* spočívá patrně v tom, že v situaci možného ‚prostého‘ inkluzivního zahrnutí jde o argumentaci *a maiori ad minus* (o úsudek z většího na menší) a za podmínek teleologicky determinovaného dalekosáhlejšího dosahu (rámce závažnějšího) o argumentaci *a minori ad maius* (o úsudek z menšího na větší).

Rozlišení odvíjející se od kritéria daného formulací normativní modalitý (přítka-zu, zákazu, dovolení) považují v jistých ohledech za ne zcela přesvědčivé. To jednak z důvodu možnosti vzájemné převoditelnosti těchto deontických operátorů¹⁰², a dále i především té skutečnosti, že výkladová extenze je stran argumentace *a fortiori* spjata někdy s podmínkami nastoupení normativního tlaku (subjekty a situacemi), jindy zase s normativním následkem (pravidlem chování), k čemuž lze srovnat již příklady uváděné M. F. Quintilianem (sub 3.2.).

VII. Příklady ‚didaktické‘

7.1. Vymezené komponenty zakládající pojmové znaky argumentace *a fortiori* lze přesvědčivě doložit a ilustrovat na dnes již ‚tradičních‘ pedagogických příkladech užití pojednávané argumentace, ve vztahu k nimž bez jakýchkoliv sporných diskuzí všechny nalézají svého konsensuálního uplatnění. Jsou tak velmi demonstrativní ukázkou zrcadlení vnitřního (materiálního) obsahu tohoto argumentu, který se často co do jednotlivých komponentů ani při korektně vedené právní argumentaci většinou blíže výkladově nerozvádí.

7.2. Stanoví-li kupříkladu čl. 95 odst. 1 Ústavy ČR mimo jiné, že „soudce je při rozhodování vázán zákonem“, zcela opodstatněně se vyvozuje *a minori ad maius*, že je vázán i ústavním zákonem. K tomu netřeba dalšího komentáře (principy právního státu, hierarchie právního řádu a postulát jeho konzistentnosti, meze soudcovské nezávislosti, *argument per reductionem ad absurdum* ...).

Dokladem toho, že obvyklé způsoby interpretace by měl předvídat (racionální) zákonodárce již při právo tvorbě a že tak i (přínejmenším občas) v rámci anticipované interpretace činí, je v této souvislosti důvodová zpráva k (vládnímu) návrhu úst. zákona č. 395/2001 Sb., v níž se uvádí: „Zůstává nedotčen princip, že soudce je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem a v případě rozporu podzákonny právní předpis nepoužít. Samozřejmě to platí (*arg. a fortiori*) [kurzíva L.H.] také pro posuzování souladu jiného právního předpisu s ústavním pořádkem ... Je věcí úvahy

Doplňk, Brno 2003, s. 316.

102 Srov. kupř. Holländer P.: *Filozofie práva*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 127.

Parlamentu, zda pokládá dovození vázanosti soudce prameny práva vyššího stupně právní síly interpretací za dostačující, nebo zda dává přednost explicitnímu zakotvení.“¹⁰³

7.3. Velmi instruktivně stran argumentace *a maiori ad minus* poukazováno bývá na ustanovení § 128 odst. 1 občanského zákoníku,¹⁰⁴ v němž říká se: „Vlastník je povinen strpět, aby ve stavu nouze nebo v naléhavém veřejném zájmu byla na nezbytnou dobu v nezbytné míře a za náhradu použita jeho věc, nelze-li dosáhnout účelu jinak.“¹⁰⁵

Představme si případ, kdy vlastník automobilu při své cestě na zaslouženou dovozenou projíždí v odlehlých horách kolem místa vážné dopravní nehody, mající za následek zranění několika lidí, jež je nutno dopravit do nemocnice. Pro zjednodušení dodejme, že kupříkladu pro objektivní nemožnost telefonického spojení ani nelze přivolat sanitku. Právní konsekvencí plynoucí z tohoto ustanovení je povinnost vlastníka za v něm uvedených podmínek strpět použití jeho vozidla k převozu zraněných do příslušného zdravotnického zařízení.

Dále předpokládáme, že tento vlastník půjčil automobil své dceři, která s ním jede na oslavu narozenin své přítelkyně realizovanou ve vzdálené horské chatě, přičemž se ocitne v téže situaci. Svědčí jí coby vypůjčitel a tedy detentorovi, který ovšem není vlastníkem, povinnost plynoucí z tohoto ustanovení?

Konečně položme si tutéž otázku za okolností, kdy této dceři vlastníka při zastavení u čerpací stanice někdo automobil ukradl a posléze při jízdě z místa krádeže se ocitl za těchže okolností na místě zmíněné dopravní nehody. Zloděj nejenže není vlastníkem, ani detentorem, nýbrž je neoprávněným držitelem ve zlé víře, majícím toliko věc ve své faktické moci bez právního důvodu. Dopadá onen zákonný příkaz rovněž na zloděje automobilu?

Bylo vyloženo, jaká kritéria vytvářejí pojmové znaky argumentu *a fortiori*. Ve shodě s těmito hledisky provedme pro názornost analýzu předmětného ustanovení umožňující korektně zodpovědět položené otázky.

103 Viz www.psp.cz. Srov. kupř. i usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 518/06.

104 Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Kupř. Knapp V.: *Teorie práva*, C.H.Beck, Praha, 1995, s. 172, s. 173; Knapp V., Gerloch A.: *Logika v právním myšlení*, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2000, s. 221; Knapp V.: *Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva*, Právník č. 10/1979, s. 909, s. 923; Knapp V.: *Vědecká propedeutika pro právníky*, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2003, s. 58.

105 Poněkud odlišně (bez vymezení subjektu povinnosti) stanoví § 1037 zákona č. 89/2012, občanského zákoníku, že „Ve stavu nouze nebo v naléhavém veřejném zájmu lze na nezbytnou dobu a v nezbytné míře použít vlastníkovu věc, pokud účelu nelze dosáhnout jinak.“ Citované ustanovení (§ 128 odst. 1 obč. zák.) zůstává navzdory této změně velmi ilustrativním pedagogickým příkladem s nadčasovým přesahem.

7.3.1. Původní záměr zákonodárce lze zjistit z důvodové zprávy k prvotní podobě citovaného ustanovení, jež v obdobném znění bylo obsaženo v § 131 odst. 1 občanského zákoníku¹⁰⁶: „Osobní vlastnictví je nedotknutelné. Jen jde-li o důležitý zájem společnosti, který nemůže být uspokojen jinak, může být věc použita i bez svolení vlastníka, avšak pouze dočasně, v nezbytné míře a za náhradu. To platí i tehdy, je-li krajně ohrožen život nebo zdraví občana anebo jeho naléhavý zájem.“

V důvodové zprávě se k této části vládního návrhu zákona uvádí: „V souladu s ústavou chrání osnova nedotknutelnost osobního vlastnictví a poskytuje vlastníku účinné právní prostředky ochrany. Tak se vlastník může u soudu domáhat vydání své věci na tom, kdo mu ji neprávem zadržuje; dále ochrany proti všem, kdo by jakýmkoli způsobem neoprávněně zasahovali do jeho vlastnického práva a jeho výkonu, například neoprávněně mu bránili v užívání věci anebo v nakládání s ní.

Za neoprávněný zásah by však nebylo možno považovat, kdyby věc, která je v osobním vlastnictví, byla i bez svolení vlastníka dočasně použita v důležitém zájmu společnosti, který nelze jinak uspokojit, anebo kdyby její použití odůvodňovalo to, že je ohrožen život, zdraví nebo naléhavý zájem občana. Takové *použití cizí věci [kurzíva L.H.]* musí se však stát jen v nezbytné míře, aby omezení vlastnického práva bylo co nejmenší a trvalo co nejkratší dobu. Za použití je nutno vždy zaplatit náhradu. Úprava vychází z předpokladu, že *odepření souhlasu vlastníka [kurzíva L.H.]* v těchto naléhavých případech by odporovalo pravidlům socialistického soužití.“¹⁰⁷

Zákonem č. 509/1991 Sb. došlo ke shora citovanému přeformulování předmětného ustanovení z pohledu hodnotového systému demokratického právního státu a jeho vložení do § 128 odst. 1 občanského zákoníku. Důvodová zpráva se k němu výslovně nevyjadřuje.¹⁰⁸

Z rekonstrukce historických intencí zákonodárce vyplývá, že předmětné ustanovení za uvedených podmínek zakládá povinnost vlastníka, resp. subjektu, jemuž ex lege svědčí nejsilnější právo k věci, strpět bez ohledu na jeho vůli její použití za vymezeným účelem. Bez významu není ani to, že důvodová zpráva zdůrazňuje „použití cizí věci“.¹⁰⁹

7.3.2. Objektivní teleologický výklad zohledňující hledání objektivního smyslu a účelu interpretovaného právního předpisu, resp. právní normy, je výkladem zjišťu-

106 Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

107 www.psp.cz

108 Tamtéž.

109 Tímto způsobem přičiněné vývody je vždy nutno brát v úvahu při současném vědomí toho, jak nesnadné je z hlediska objektivního rekonstruovat původní intence zákonodárce, resp. jaké obtíže, a tudíž i nejistoty jsou s touto rekonstrukcí spjaty. K tomu blíže srov. kupř. Hanuš L.: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008, s. 55 a násled.

jičím její sociálně funkční určení směřující k odstranění entropie ve společnosti a rozumnému uspořádání vztahů vzhledem k aktuálním sociálním podmínkám.¹¹⁰

Zde nutno vyjít z toho, že povinnost strpět užití věci se vztahuje k subjektu, který je chráněn již na ústavní úrovni co do jeho vlastnického práva,¹¹¹ resp. dílčích práv z vlastnického práva plynoucích, přičemž jemu přísluší nejvíce práv, jež se mohou k věci upínat. Je tak objektivně osobou s nejsilnějším právním postavením a právem k věci. Z toho podává se s ohledem na společenské souvislosti obsahu předmětného ustanovení přesvědčivý závěr, dle něhož každý jiný subjekt práva, jemuž svědčí méně práv k věci, nežli vlastníku, by měl být vázán stejnou povinností strpět (za shodných skutkových podmínek) její užití. Ohledně jeho práv k věci jedná se o ‚zahrnutí‘ podmnožiny těchto práv do širší množiny práv náležejících vlastníku věci.

7.3.3. Ve vztahu k naznačeným otázkám hypotetických skutkových situací je zde dána typologická ‚shoda‘ srovnávaného případu normotvůrcem výslovně upraveného a případů ‚výslovně‘ neupravených. Je zde ‚inkluzivní relace‘, nahlíženo z perspektivy právně upravené skutkové podstaty jsou v ní obě další uvažované dle vymezených relevantních znaků (v podstatných aspektech) zahrnuty, a tudíž takto v ní implicitně vyjádřeny. Jde tedy o hierarchický vztah podřazení.

Relevantních shod a podobností v podstatných komponentech existuje více, než právně významných, resp. prakticky zcela bezvýznamných odlišností.

Přijatému závěru odpovídá výsledek interpretace zjištěný na základě metodologie teleologického zkoumání, axiologického hodnocení a úsudku z kontextu (systematického výkladu). Korespondují mu i konsekvence plynoucí z maximy konzistentnosti a vnitřní bezrozpornosti (materiální jednoty) právního řádu, jakož i s tím související presumpce racionálního zákonodávce. Pro úplnost dodejme, že *lex specialis* vztahující se na detentora či neoprávněného držitele ve zlé víře v právním řádu obsažen není.

7.3.4. Argumentací *per reductionem ad absurdum* se potom nutně dospívá k interpretačnímu výsledku, dle něhož je-li vázán povinností strpět za uvedených podmínek užití věci vlastník, *tím spíše* je touto povinností vázán detentor užívající věc na základě souhlasu vlastníka (s menším oprávněním upínajícím se věci) a *o to více* potom i její

110 Postačí připomenout již výrok Celsův „Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem“, jenž bývá obvykle překládán: znát zákony neznamená znát jejich slova, ale pochopit jejich význam a působení. [(Celsus P. I.: *Digesta seu Pandectae* 1, 3, 17). Srov. Kincel J.: *Dicta et regulae iuris aneb právnícké mudrosloví latinské*, Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha, 1990, s. 252]. K objektivnímu teleologickému výkladu blíže kupř. Hanuš L.: *Právní argumentace nebo svévole*, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008, s. 57 a násl.

111 Čl. 11 Listiny základních práv a svobod (úst. zákon č. 2/1993 Sb.).

neoprávněný držitel ve zlé víře, který ji ukradl a jemuž vůbec žádné právo k věci nepřísluší, když má ji pouze ve své faktické moci bez právního důvodu.

Z uvedeného vyplývá, že nepřijetí zmíněného interpretačního závěru by znamenalo akceptaci toho, že ten, kdo má k věci slabší právo, disponuje silnějším právním postavením, resp. že by vlastník věci měl za typologicky zcela srovnatelné skutkové situace více povinností nežli její vypůjčitel (detentor) či zloděj, kteří nalézají se v situaci umožňující z hlediska subsumpcce podřazení pro „logicky obsažené“ ve skutkové podstatě výslovně upravené.

Vyvozený výkladový závěr je argumentací *per reductionem ad absurdum* přesvědčivě verifikován (zejména v případě kladení příslušné otázky ohledně zloděje), přičemž se současně nedostává – což je přirozené podmínkou sine qua non – ani do rozporu s normativním okolím interpretovaného ustanovení.

7.3.5. Sluší se pro úplnost dodat, že tímto způsobem je korektní argumentací vyřazen z oboru relevantních argumentů rovněž argument *a contrario*, resp. argument *per eliminationem*, v souladu s nímž by platil závěr, že ukládá-li zmíněnou povinnost zákon výslovně vlastníkovi, vylučuje z ní co do určení subjektů (z pohledu relevantního kritéria právní relace k věci) kohokoli jiného nežli vlastníka. Formálně logická platnost tohoto argumentu založená na tom, že se výslovně či přesněji řečeno samotnou povahou formulačního vyjádření „jen a pouze“ vymezená normativní modalita k něčemu (skutkově určenému) připíná, navzdory (zdánlivému) naplnění podmínek jeho použitelnost zakládajících, se zde, pokud se týče výsledného interpretačního řešení, neprosadí.¹¹²

7.4. Nabízejí se pro ilustraci i četné instruktivní příklady další. Kupř. dle § 386 odst. 2 obchodního zákoníku¹¹³ náhradu škody nemůže soud snížit. Z toho za použití argumentu *a minori ad maius* vyplývá, že ji soud nemůže tím spíše ani zcela promítnout.¹¹⁴

VIII. Průmět judiciální

8.1. Bylo již opakovaně zdůrazněno, že argumentace *a fortiori* nikoliv nevýznamně souvisí s teleologickým výkladem, přesněji řečeno s teleologickou redukcí, přičemž

112 Interpretační výsledek dosažený metodologií, na základě níž je obsah právní normy zjištěn důkazem vyloučením nutno ovšem respektovat při taxativních výčtech. Bližší rozbor dotýkající se nuancí spjatých s touto problematikou by již vykročil z oboru úvahy vymezeného tímto pojednáním, pročež se nepředkládá.

113 Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

114 Srov. takto přílehavě kupř. Bejček J.: Rozsah a způsob náhrady škody, Právní rádce č. 3/1995, s. 18.

v souladu s tímto přístupem lege artis akceptovatelnou, ba někdy z pohledu principů právního státu přímo co do rozsahu i nutnou modifikací (extenzí) interpretačního výsledku plynoucího jinak z doslovného znění zákonného ustanovení.

8.2. Klíčové (obecné) teze mající východiskové uplatnění v uvažovaném ohledu zformuloval v judiciální praxi Ústavní soud, a to především v nálezech sp. zn. Pl. ÚS 21/96 a Pl. ÚS 33/97.

V onom prvním z nich konstatoval: „Soud není absolutně vázán doslovným zněním zákonného ustanovení, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit v případě, kdy to vyžaduje ze závažných důvodů účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku. Je nutno se přitom vyvarovat libovůle, rozhodnutí soudu se musí zakládat na racionální argumentaci.“¹¹⁵

V nálezu posléze označeném potom v daném oboru úvahy zdůraznil, že „jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikované právní normě. Je pouze východiskem pro objasnění a ujasnění si jejího smyslu a účelu (k čemuž slouží i řada dalších postupů, jako logický a systematický výklad, výklad e ratione legis atd.). Mechanická aplikace abstrahující, resp. neuvědomující si, a to buď úmyslně nebo v důsledku nevdělanosti, smysl a účel právní normy, činí z práva nástroj odcizení a absurdity.“¹¹⁶

Zmíněné názory jsou rovněž v poněkud artikulačně jiné podobě obsaženy ve stanovisku pléna Ústavního soudu Pl. ÚS - st.1/96: „V případě aplikace právního ustanovení nutno prvotně vycházet z jeho doslovného znění. Pouze za podmínky jeho nejasnosti a nesrozumitelnosti (umožňující např. více interpretací), jakož i rozporu doslovného znění daného ustanovení s jeho smyslem a účelem, o jejichž jednoznačnosti a výlučnosti není jakákoli pochybnost, lze upřednostnit výklad e ratione legis před výkladem jazykovým.“

Tento náhled Ústavní soud potvrdil rovněž v nálezu sp. zn. I. ÚS 138/06¹¹⁷, v němž, zdůrazňuje význam teleologické argumentace a hledání smyslu a účelu zákona jeho interpretem, uvedl: „... nelze ztotožňovat text právního předpisu a právní normu, která je významem tohoto textu. Je třeba mít na zřeteli, že právní norma se ne vždy musí kryt s tím, jak je vyjádřena v textu zákona, a to ani v takovém případě, kdy se text může jevit jako jednoznačný a určitý.“

115 Shodně nálezy sp. zn. IV. ÚS 412/99, IV. ÚS 222/01, III. ÚS 495/02, III. ÚS 258/03, IV. ÚS 630/03, Pl. ÚS 42/03, I. ÚS 50/03, Pl. ÚS 5/05, Pl. ÚS 24/06, a další.

116 Srov. nálezy sp. zn. Pl. ÚS 42/03, III. ÚS 258/03, I. ÚS 625/03, Pl. ÚS 5/05, Pl. ÚS 24/06, I. ÚS 138/06 a III. ÚS 677/07.

117 Shodně rovněž kupř. usnesení sp. zn. I. ÚS 339/03, II. ÚS 433/05, I. ÚS 435/05 a I. ÚS 261/06.

V situaci, kdy argumentační pole předurčené jazykovou formulací nabízí možnost více (alternativních) výkladů, Ústavní soud ve shodě s názory doktríny¹¹⁸ potom konstatoval: „Jsou-li k dispozici dva rovnocenné výklady, z nichž jeden je extenzivní a druhý restriktivní, musí soud zvolit ten z nich, jenž odpovídá dalším metodám výkladu, zejména pak úvaze teleologické.“¹¹⁹

Pokud se týče více možných interpretačních alternativ a užití kritéria teleologického, vyslovil rovněž (se současným poukazem na uvážení kontextu, smyslu a účelu zákona) tezi, dle níž „nabízí-li se jak výklad zákona, který vede k popření smyslu zákonné úpravy, tak výklad, který vede k naplnění tohoto smyslu, je racionální a ústavně žádoucí, aby obecná justice zvolila výklad druhý. Takovýmto postupem nijak nezasahuje do vylučné kompetence zákonodárce, ale naopak, v souladu s použitím principu objektivního teleologického výkladu, naplňuje účel zákona a presumovanou vůli racionálního zákonodárce.“¹²⁰

Řečeno ještě poněkud jinak, slovy odůvodnění nálezu sp. zn. IV. ÚS 814/06: „... soudy musí při své činnosti postupovat tak, aby interpretační a aplikační právní problémy řešily s maximální mírou racionality. Jestliže interpretace právní normy za použití jazykové metody výkladu vede k nerozumným výsledkům, je na místě použít další výkladové metody, jako je metoda výkladu systematického, logického, teleologického či historického, které by přiměřeně korigovaly interpretační výsledky plynoucí ze základního, nikoliv však jediného, výkladu jazykového.“

8.3. Argumentace teleologickou redukcí je kromě již zmíněného nálezu sp. zn. Pl. ÚS 48/95 přesvědčivě užito coby argumentačního instrumentária kupříkladu i v nálezu Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 670/02, jehož rozhodovací důvody obsahují mimo jiné i tuto úvahu: „Pro takový závěr svědčí podle Ústavního soudu minimálně 2 logické argumenty. Prvním z nich je argumentum a fortiori, konkrétně a *minori ad maius*: je-li možné od smlouvy odstoupit jednostranně, je tím spíše možné, aby se účastníci vzájemně (dvoustranně) dohodli a smlouvu zrušili. Ve spojení s tímto argumentem pak nastupuje i další: argumentum ad absurdum – bylo by absurdní, aby jednostranně mohl účastník občanskoprávního vztahu něco činit, ale v dohodě s druhým by něco takového činit nemohl.“¹²¹

8.4. Příklady aplikace argumentace a fortiori objevují se porůznu i v další judikatuře Ústavního soudu.

118 Knapp V.: *Teorie práva*, C.H.Beck, Praha, 1995, s. 170.

119 Nález sp. zn. II. ÚS 277/99. Obdobně nálezy sp. zn. I. ÚS 38/02 a sp. zn. I. ÚS 175/04.

120 Nález sp. zn. I. ÚS 69/06. Shodně kupř. usnesení sp. zn. I. ÚS 339/03, II. ÚS 618/04 a I. ÚS 261/06.

121 Argumentaci *a minori ad maius* ve spojení s argumentem *ad absurdum* užil Ústavní soud i v nálezu sp. zn. IV. ÚS 1780/07.

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 21/01 se argumentuje takto: „... protože dle čl. 42 odst. 2 Ústavy Senát není oprávněn k projednání a schvalování zákona o státním rozpočtu (arg. a maiori ad minus ani k jeho novelizaci), musely by být jakékoliv jeho zásahy do tohoto zákona chápány jako zásahy subjektu, který k nim není vůbec oprávněn“.

Zajisté zcela korektním vyjádřením argumentace teleologickou redukcí jsou i následující teze: „... pokud trestní řízení nepochybně směřuje k obvinění stěžovatele, není možno jej nutit uložením pořádkové pokuty k součinnosti v předložení důkazu, který jej může usvědčovat. K tomu je třeba doplnit, že toto stanovisko přirozeně platí a musí platit rovněž i vůči tomu, jenž byl pro konkrétní trestný čin již obviněn (argumentum a fortiori).“¹²²; „Ústavní soud je přesvědčen, že pokud lze dle § 265b odst. 1 písm. h) trestního řádu namítat uložení takového druhu či výše trestu, které nejsou připuštěny zákonem, dle logického výkladu tím spíše (a minori ad maius) lze v jeho rámci namítat uložení takového druhu či výše trestu, které jsou v rozporu s jeho přiměřeností dle norem ústavních.“¹²³

Obdobně přiléhavou argumentaci užil Ústavní soud v nálezu sp. zn. II. ÚS 318/2000, v němž se uvádí: „Ústavní soud již dříve judikoval (srov. např. II. ÚS 446/99), že správní soudnictví České republiky bylo vybudováno a doposud fungovalo na principu jednoinstančního řízení, ve kterém je podání opravných prostředků podle § 250j odst. 4 o.s.ř. pro řízení podle hlavy druhé části páté vyloučeno. To platí nejen pro meritorní rozhodnutí, ale také pro rozhodnutí procesní povahy, neboť dosavadní zákonná úprava v tomto směru nerozlišuje. V tomto smyslu představuje úprava správního soudnictví lex specialis vůči regulaci poplatkové povinnosti. Krajský soud při rozhodování o zastavení řízení postupoval podle § 9 odst. 1 a 2 zákona o soudních poplatcích, jenž jinak v § 9 odst. 4 předpokládá možnost podání odvolání. Uvedené ustanovení nemůže ovšem samo o sobě způsobit, aby v souzené věci, jež patří do sféry správního soudnictví, byl opravný prostředek přípustný. Předmětem řízení je totiž i v takovém případě věc podléhající režimu správního soudnictví. I při zohlednění metody výkladu s použitím argumentu ‚a maiore ad minus‘ lze dospět k závěru, že není-li přípustné odvolání ve správním soudnictví ve věci samé, není přípustné ani při rozhodnutí o zastavení řízení podle § 9 odst. 2 zák. č. 549/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů.“

8.5. Dokladem toho, že teleologické usuzování je stěžejním při úvaze, zda je aplikace argumentu a fortiori lege artis použitelná, je potom odůvodnění nálezu sp. zn. Pl. ÚS 66/04.

V něm Ústavní soud nepřisvědčil argumentu navrhovatelů, vedeném dle nich myšlenkovou konstrukcí ‚a minori ad maius‘, a to ve vztahu k výkladu čl. 14 odst. 4

122 Nález sp. zn. III. ÚS 561/04. Shodně nález sp. zn. I. ÚS 402/05.

123 Nález sp. zn. I. ÚS 603/06.

Listiny základních práv a svobod, který říká, že každý občan má právo na svobodný vstup na území republiky a nemůže být nucen k opuštění své vlasti. Navrhovatelé na podporu svého návrhu na zrušení zákonných ustanovení [implementujících do českého právního řádu tzv. „Evropský zatýkácí rozkaz“, dle něhož je možné předat občana České republiky do zahraničí (členského státu Evropské unie) za účelem jeho trestního stíhání] tvrdili, že pokud Listina základních práv a svobod zakazuje nutit občana k opuštění vlasti, čímž lze rozumět minimálně nepřímé nucení (nepřímý nátlak), tím spíše zakazuje jeho předání, které je nucením přímými prostředky, tj. prostřednictvím nuceného omezení svobody v předávací vazbě a následným předáním orgánům členského státu EU.

Ústavní soud podložil svůj závěr v daném případě konstatováním, že „Pojem zákazu ‚nucení k opuštění vlasti‘ lze interpretovat jak extenzivně, tak restriktivně.“ a „soudí, že pro vyřešení otázky významu čl. 14 odst. 4 Listiny je třeba hledat jeho objektivní smysl“. Z důvodu jím v odůvodnění nálezu vyloženého objektivního smyslu interpretovaného ustanovení koincidujícímu nadto subjektivnímu teleologickému (historickému) výkladu, který nezakládal teleologickou shodu s důsledky plynoucími z institutu Evropského zatýkácího rozkazu, se posléze s navrhovatelem nahlíženou aplikací argumentu ‚a minori ad maius‘ (implicite) neztotožnil. Jinými slovy, neshledal v dané posuzované věci podmínky předjímající jeho přípustné juristicky náležité užití.

IX. Zábrany užití pojednaného argumentu z povahy relevantního práva plynoucí

9.1. Mimo nezbytné a odpovědné obecně pečlivé a zralé uvážení, zda je užití teleologického argumentu *a fortiori* namíste, důsledně nutno se zvýšenou pozorností vztít v úvahu i povahu (závažnost) právní úpravy z pohledu kontextu hodnot, jichž se dotýká.

Zde vodítkem náležitě myšlenkové konstrukce je rovněž vědomí toho, že argument *a fortiori* slouží k řešení posuzovaného případu subsumpcí pod právní normu, která takto na něj bezprostředně dopadá (na rozdíl kupř. od argumentace *per analogiam*)¹²⁴. Tímto způsobem dochází k přímému jejímu *lege artis* provedení aplikacímu rozšíření (extenzi) vůči slovnímu znění právního textu, a to ať již v relaci k okruhu subjektů či skutkových situací, k nimž se z hlediska podřazení, tj. podmínky nastoupení normativního tlaku, upíná. Obdobně odůvodněná modifikace dosahu právní úpravy může dle okolností být (a také i bývá) rovněž spjata s vymezeným právním následkem.

124 Jde tedy o ‚přímé implikace‘, nikoliv o podobnost, resp. konsekvence z toho plynoucí ve smyslu argumentu *per analogiam*.

Nastíněný výklad je a ovšem i musí být interpretačním ‚nuancováním‘ toliko v mezech prostoru determinovaného účelem a smyslem právní úpravy, v tom rámci předurčeného mimo jiné též její povahou.

9.2. Zapotřebí je tudíž v naznačeném kontextu adekvátnost uplatnění rozebíraného argumentu velmi důkladně zvažovat především v oblasti práva trestního [v souvislosti se zásadou ‚nullum crimen sine lege‘ (čl. 39 Listiny základních práv a svobod), resp. v souvislosti s nepřipustným argumentačním užitím ‚in malam partem‘, tedy k tíži původce trestním zákonem postižitelného skutkového děje]¹²⁵, jakož i v oblasti práva veřejného vůbec¹²⁶, zejména potom pokud by se jím zhoršovalo právní postavení občana či mělo zasahovat do jeho ústavně zaručených základních práv.

Zde vycházejí v první řadě z toho, že veřejná moc může být v demokratickém právním státě v souladu s jeho obsahovým vyjádřením vykonávána jen co do případů, mezi a způsobů ex constitutione a ex lege předpokládaných¹²⁷, přičemž stran stanovení mezi základních práv a svobod (nadto výhradou zákona podmíněného) musí tyto posléze platit stejně pro všechny případy splňující stanovené podmínky a při použití ustanovení zakládajících tato omezení musí být jednak šetřeno podstaty a smyslu základních práv a svobod a současně nesmí dojít k jejich zneužití k jiným účelům, než pro které byla příslušná omezení stanovena.¹²⁸ Z toho plyne, že naposled zmíněné kautely jsou způsobilé na jedné straně vést v určitých případech k odmítnutí

125 Použití argumentace teleologickou redukcí je naproti tomu v trestním právu přesvědčivě užito kupř. v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. ledna 2005 sp. zn. 7 Tdo 1411/2004-I: „... pokud stupeň nebezpečnosti pro společnost u trestného činu podle § 187 odst. 1 tr. zák. podstatně zvyšuje i volnější forma spolupráce s organizovanou skupinou působící ve více státech, tím spíše jej bude zvyšovat forma spolupráce užší, tedy členství v takovéto skupině, a bylo by v rozporu se základními argumenty právní logiky [zejména úsudkem od nižšího k vyššímu (argumentum a minori ad maius) a argumentem dovedením do absurdních důsledků (argumentum ad absurdum)] dospět k závěru jinému, který by v praxi vedl k tomu důsledku, který již na str. 2 svého vyjádření k dovolání obviněného V. popsal státní zástupce, a to, že „podle odst. 4 písm. c) § 187 tr. zák. (tedy přísněji) by byl postihován pachatel spojený nějakým způsobem s takovou skupinou, zatímco její přímý člen (byť by šlo o jednání společensky nepochybně nebezpečnější) by mohl být postižen toliko podle odst. 2 písm. a) § 187 tr. zák.“

126 Kupř. J. Filip takto ve vztahu k Ústavě ČR příležitostně uvádí, že „nelze argumentovat v případě čl. 72 odst. 1 tak, že je-li Poslanecká sněmovna oprávněna vyslovit vládě nedůvěru, tím spíše je oprávněna vyslovit ji jednotlivým členům vlády.“ (Ústavní právo České republiky 1, Základní pojmy a instituty, Ústavní základy ČR, 4. opravené a doplněné vydání, MU a nakladatelství Doplněk, Brno, 2003, s. 316).

127 Čl. 1 odst. 1, čl. 2 odst. 3, čl. 90, čl. 95 odst. 1 Ústavy ČR (úst. zákon č. 1/1993 Sb.), čl. 2 odst. 2, čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (úst. zákon č. 2/1993 Sb.).

128 Čl. 4 Listiny základních práv a svobod (úst. zákon č. 2/1993 Sb.).

argumentace *a fortiori*, nicméně naproti tomu za jiných okolností vykazují kvalitu relevantního důvodu její užití výrazně podporujícího.

X. Závěr (aneb o napětí mezi sofismatem a korektní argumentací)

10.1. Musíme-li nějaký pojem, zde etablované pojmoslovně zažité argumentační paradigma v podobě argumentu *a fortiori*, neoddělitelně ‚doplnit‘ několika dalšími hermeneutickými instrumenty, nabízí se opodstatněně otázka jeho smysluplnosti, pokud se užívání tohoto pojmu v rámci odůvodňování předložených tvrzení týče. Argumentace *a fortiori* přitom není argumentací ryze formální kvality, naopak rozebírané další hermeneutické komponenty vyžaduje pro své patřičné uplatnění přímo *per definitionem*.

Vychází se zde pro usnadnění právníckého sdělování z argumentační konvence, kdy pro jisté argumentační schéma používá se určitého výrazu. Jeho komunikativní právnícké argumentační poslání je tudíž naplněno pouze v případě aplikace náležitě, totiž takové, jež je založena na jeho správném a současně konsensuálním pojetí (definování). Jen tak disponuje co do svého designátu potencií smysluplného uplatnění v právní praxi a je praktickou metodologií, nikoliv toliko – z pohledu užitého termínu *a fortiori*, případně jeho obou derivátů – argumentem rétorickým.

10.2. Jazyk právní argumentace vyrůstá ve společenství juristickém a je živou dorozumívací realitou, kterou nelze libovolně zaměňovat. *Lege artis* užívaná argumentace *a fortiori* je potom korektní argumentací tehdy, když postihuje eo ipso adekvátně i ony předpokládané nevyslovené premisy, resp. hermeneutické elementy, které ji dostatečně legitimují a jsou v ní implikovány.

Neopomenutelné teleologické zkoumání je zde zárukou proti oběma (hrozícím) krajnostem, umožňující nalezení přiměřené míry mezi striktním jazykovým výkladem (věrným slovnímu znění) a respektováním společenského poslání posuzované právní úpravy, a též i s tím souvisejícím vyvozením dalších implikací tímto způsobem obsažených v jejím slovním znění. Otevřený argumentační prostor, který umožňuje odlišení a propojení schématu a reality, ovšem neznamená, že by se slovo stalo bezobsažným a vydaným libovůli.

Splnění nezbytné podmínky srovnatelnosti kontextů, dostatečné připodobnitelnosti a z toho plynoucí možnosti jejich vzájemného podřazení (dle logiky typu celek vždy obsahuje i jeho část) či shledání rámce dalekosáhlejšího dosahu (rámce závažnějšího) ve všech společných relevantních bodech, jakož i v tom ohledu teleologické identity je, jak předestřeno, dle přesvědčení autora předpokladem maximální lidsky možné aproximace správnému, juristicky korektnímu interpretačnímu a takto posléze i aplikačnímu závěru. V těchto případech tedy pečlivě ‚rozlišení‘ či ‚ztotožnění‘ stran provedeného úsudku předjímá kvalitu výsledně učiněného rozhodnutí.

I zde uplatní se v plném rozsahu teze vyslovená Ch. Perelmanem, totiž, že: „Umění rozlišování, tak charakteristické pro scholastickou argumentační metodu, tvoří rovněž jádro právní argumentace.“¹²⁹

• • •

Je bez jakýchkoliv pochybností, že konsensuální vymezení kritérií a relevantních znaků tvořících předpoklad úsudku a neodmyslitelnou součást příslušné argumentace, jakož i jejich ujasnění v představě argumentujícího, vytváří nejen podmínky pro správnost předkládané argumentace, nýbrž na druhé straně zakládá i schopnost úspěšné obrany v případě použití sofismat ze strany ostatních aktérů diskuze. Tento význam dostatečné znalosti argumentačního pole vystupuje do popředí o to více tehdy, chceme-li pomocí pojmu pro usnadnění komunikace označit nějakou skutečnost vyjádřenou co do jejího obsahu více komponenty.

Není zcela od věci připomenout v tomto ohledu konsekvence, k nimž sofismata začasť vedou. Aurelius Augustinus stran nich příznačně uvádí:

„Jsou to falešná vyvozování závěrů, která obyčejně napodobují správné závěry do té míry, že ošálí nejen hlupáky, ale i chytré lidi, nedají-li si dobrý pozor.“

„Tak jeden člověk předložil svému partnerovi výrok ‚co jsem já, nejsi ty‘, a ten s ním souhlasil; zčásti to byla pravda, už proto, že jeden z těch dvou byl lstivý a druhý prostoduchý. Potom ten první dodal ‚a já jsem člověk‘, a když jeho partner souhlasil i s tímhle, formuloval závěr ‚ty tedy člověk nejsi‘.“¹³⁰

Dodejme jen, že takovéto ‚způsoby‘ odůvodňování a vedení diskuze, ať již jsou variovány v jakýchkoliv podobách, ani juristické argumentaci zajisté nesluší ...

129 Srov. Perelman Ch.: *Logique Juridique*, Paris, 1976, resp. německý překlad: *Juristische Logik als Argumentationslehre*, Karl Alber, Freiburg/München, 1979, s. 22.

130 Augustinus A.: *De doctrina christiana*. Cit. dle českého překladu *Křesťanská vzdělanost*, přeložila J. Nechutová, Vyšehrad, Praha, 2004, s. 117–118.

Svévole, moralita a právní argumentace

„K utváření lepšího světa přispívá člověk výhradně tím, že koná dobro teď, osobně a se zanícením všude tam, kde je to možné.“

Benedikt XVI.

I. Moralita versus právní kategorie

„Iustitia fundamentum regnorum.“

Podnětem a reflektovanou výzvou k sepsání této stručné glosy je mnohými kolegy poměrně často kategoricky prezentovaný názor o nemožnosti uplatnit při právnickém odůvodňování a metodologické argumentaci jakákoli morální hlediska.

Oproti těmto tendencím jde v předložené stati o to vyjádřit v základních a pokud možno navzájem souladných tezích přesvědčení, že naopak (přinejmenším) do té míry, v níž to povaha relevantního argumentačního pole připouští, je jednak vždy zapotřebí též i shodou s moralitou podepřít legitimitu snesené argumentace, a dále, že v určitých případech je dokonce povinností juristy (jemu ex constitutione svědčící) podložit vyvozený závěr právě morálními argumenty, má-li se vyvarovat svévole; jež je zjevně s výkonem spravedlnosti v materiálním právním státě neslučitelná a odporuje jeho konstitutivním principům.

S jistou dávkou zjednodušení lze říci, že nejčastěji poukazované argumenty o nezpůsobivosti morální argumentace v právu odůvodněny bývají konstatováním, že ohledně práva a morálky jde o různé normativní systémy, pročez nutno vyvodit závěr, dle něhož morální argumentaci, byť původci těchto názorů užívají povětšinou v této souvislosti slovních spojení „mravní normy“, nelze uplatnit v rámci argumentace právní. Tvrdí se, že tuto argumentaci morálními argumenty relevantně podepřít z důvodu odlišnosti normativních systémů¹³¹ možno není, a proto argumentace morálními hledisky rovněž není a ani nemůže být její součástí. To přirozeně za podmínky, kdy morální norma, resp. její konkrétní obsahová podoba, není současně normou

131 Ke vztahu těchto normativních systémů a otázkám s tím spjatých zmiňme z novějších prací kupř. Maršálek P.: Právo a společnost, Auditorium s.r.o., Praha, 2008, s. 15 a násl.

právní¹³² nebo systém objektivního práva na použití mravního pravidla při řešení právních otázek výslovně neodkazuje.¹³³

V právní filozofii objevují se ovšem i přístupy odlišné. V oblasti naší proveniencie ve vztahu k činnosti orgánů veřejné moci P. Holländer v kontextu hodnot demokratického právního státu z pohledu úvahy normativní, tj. úvahy vyjadřující představu ideálního měřítko uvádí: „Stěží si představit jejich rozumné a spravedlivé rozhodování bez přítomnosti mravních principů (bez přítomnosti akceptovaných mravních hodnot) při interpretaci právních předpisů. Právní řád, jehož existence by spočívala pouze na systému sankcí (zejména uvnitř systému orgánů veřejné moci), a to bez jakéhokoli sepětí se společností akceptovanými morálními principy, ztrácí jakoukoli legitimitu.“¹³⁴ Právní význam morálních argumentů při interpretaci právních předpisů coby nezbytnou legitimizační podmínku lege artis vedené argumentace zdůrazňují též mnozí další uznávaní juristé (kupříkladu J. Raz nebo R. Alexy).¹³⁵ Opomíjen nadto

132 Srov. coby korelát k „Desateru“ [Ex 20, 2-17 (Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona /včetně deuterokanonických knih/, Ekumenický překlad, 3. přepracované vydání, Česká biblická společnost, 1993, s. 81), Dt 5, 6-21 (s. 164–165)] kupř. § 140, § 185, § 205 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku. Zde však jde při subsumpci (podřazení) o argumentaci opírající se o právní pravidlo. Jeho totožnost s normou morální je pro úvahy juristické (z hlediska legitimacy žádoucí) fakticitou bez dalšího argumentačního významu.

133 Kupř. § 3 odst. 1, § 39, § 424, § 469a odst. 1 písm. a), § 471 odst. 1, § 482 odst. 2, § 564, § 630, § 711 odst. 2 písm. a), § 759 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (resp. § 1 odst. 2, § 2 odst. 3, § 19 odst. 2, § 245, § 545, § 547, § 580 odst. 1, § 588, § 691 odst. 2, § 846, § 2072, § 2331, § 2909, § 2976 odst. 1, § 3001 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku); § 96 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a další. V těchto případech, pokud se týče poukazu na dobré mravy coby referenční kritérium, nejde ovšem o tentýž postup právnícké argumentace, jelikož konkrétní zákonný odkaz na „morální normy“ má jiný charakter a příslušné pravidlo chování je zdrojem práv a povinností na zcela odlišném metodologickém základě. [Samostatným problémem vykračujícím z rámce této úvahy je potom otázka vymezení dobrých mravů (coby spíše vygenerovaného společenského zvyku) a jejich vazby na denotát označený pojmem morálka (zpravidla ve smyslu autonomní monologické seberegulace). Srov. k tomu velmi přílehlavě kupř. Sokol J.: Moc, peníze a právo, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2007, s. 147 a násl.]

134 Holländer P.: Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 34 a násl. K nezbytnému sepětí právního řádu s morálními komponenty a potřebě překonání právněpozitivistické teze o striktním oddělení práva a morálky srov. kupř. Bydlinki E.: Thesen über Rechtsethik und praktische Jurisprudenz in: Recht als Aufgabe und Verantwortung, Festschrift Hans R. Klecatsky zum 70. Geburtstag, Hrsg. S. Morscher, P. Pernthaler, N. Wimmer, Manz Verlag, Wien, 1990, s.13 a násl.

135 Holländer P.: Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň,

není, ač především implicitně coby nevyslovený předpoklad a jsa zpravidla „zastoupen“ v současných podmínkách většinou jiným obecně přijatelnějším metodologickým instrumentáři, ani v soudních rozhodnutích.¹³⁶

II. Argumentační body

Oponentura vůči skeptikům nechť má v mezích možností lidské spravedlnosti věcnou a konstruktivní podobu, při vědomí toho, že myšlit se lze případně i s nejlepšími úmysly.

V rámci zde prezentovaného stanoviska vycházejícího z relevance morálních argumentů vyvstává ohledně dílčích bodů příslušné argumentace k zodpovězení několik klíčových otázek. Z hlediska struktury tohoto dotazování předkládá se nejprve, zda vůbec rámec objektivního práva připouští samostatnou (svěbytnou) morální argumentaci, následně v případě kladné odpovědi tato determinuje dotaz, za jakých normativně (právně) vymezených okolností může se tak dít, a poté posléze konečně nutno zodpovědět otázku s předchozími úzce související, jež je spjata s požadavkem akceptovatelného odůvodnění kritéria „morality“ aplikovaného morálního argumentu.

Domnívám se, že východiskem úvah o (nejen) morální argumentaci v právu je přístup vycházející z naprosto bezvýhradného respektování mezí právního rámce při aplikaci práva, jakož i v této souvislosti nezbytnost upřednostnění (relativně) správné, tudíž té „nejlepší argumentace“ ve smyslu racionálně logicky nejpřesvědčivější a argumentačně nejobhajitelnější z celé palety k dispozici se hypoteticky nabízejících.

Patří se tak předně zdůraznit hodnotu uváženého a zralého pozitivizmu ve smyslu dodržování a ctění legitimně přijatých jednotlivých právních pravidel systému. To s tím, že vykročit z mantinelů právním řádem vytčených a tedy odůvodňovat přijatý

2006, s. 26 a násl. Rovněž Holländer P.: Filipika proti redukcionizmu, Kalligram, spol. s r.o., Bratislava, 2009, s. 45 a násl. Srov. Raz J.: About Morality and the Nature of Law. *The American Journal of Jurisprudence*, 48 (2003), s. 3; Alexy R.: Agreements and Disagreements. Some Introductory Remarks. *Anales de la cátedra francisco suárez* 39 (2005), s. 737–742. K brilantní koncepci vypovídající o nezbytném (a již pojmově nutném) sepětí práva a morálky a takto posléze i strukturovaném pojmu práva potom Alexy R.: *Begriff und Geltung des Rechts*, Freiburg-München, 1992 (přip. slovenský překlad *Pojem a platnost práva*, Kalligram, Bratislava, 2009). Poznamenejme, že potud nalézá v nejšířším slova smyslu v jejich přístupu svého výrazu teze, dle níž „právo, které není založeno na morálce, se stává bezprávním“ (Ratzinger J.: *Duch liturgie*, Barrister & Principal, Brno, 2006, s. 14).

136 Pro ilustraci uvedeného lze poukázat kupř. na nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 456/97, III. ÚS 258/03, III. ÚS 288/04, III. ÚS 252/04 nebo I. ÚS 643/04.

závěr bez argumentace v nich se pohybující, v krajním případě i na základě předkládaní důvodů, jež lze za pomoci argumentačního instrumentaria do tohoto vymezeného prostoru řádu právního při maximálním úsilí a schopnostech argumentačních „ještě vtěsnat“, je přísně zapovězeno.¹³⁷ Řečené vychází z premisy, dle níž tímto způsobem vymezený postoj k profesnímu životu juristickému je garantem nejen řádu samotného, leč především i (lidské) spravedlnosti, a to spravedlnosti předvídatelné a v neposlední řadě takto i ústavně souladné.

Z řečeného podává se, že jakékoli relevantní (spravedlnostní) zdroje v právní argumentaci použité mají v ní místo jen tehdy, pokud nevykračují z mantinelů právního řádu, pročez nezasahují do ústavnosti právního státu samotné. Nadto musí disponovat potencí obstát v kulturně vedeném racionálním právním diskurzu. V opačném případě jako základ nadále přijímaných závěrů, ať již shodných či odlišných, měly by být předkládány toliko ty argumenty, jež se v disputační konfrontaci ukázaly jako co do racionální obhajitelnosti (prozatím) více přesvědčivé.

V kontextu tohoto náhledu sluší se připojit: je-li účelem práva dosažení spravedlnosti a obecného dobra, potom musí patřičná argumentace též ve shodě s maximou „ius est ars boni et aequi“ směřovat rovněž k dosažení morální správnosti. Morální prvky jsou do práva inkorporovány právě cestou požadavku (racionálně hledané a nalézané) správnosti a spravedlnosti, imanentně spjatému s principem zákazu svévole a tedy postulátem argumentačně dostatečného odůvodnění přijatého závěru založeného na racionálních kritériích, která jsou současně výrazem konstitutivních hodnot, jimiž je ústavní pořádek republiky podložen. Vycházeje z implikací uvedeného, můžeme korektně říci, že morální aspekt je v (našem hodnotově nikoliv neutrálním)¹³⁸ právu z povahy věci vnitřně obsažen.

Samotná morální argumentace nabývá na významu v návaznosti na řečené zejména {1} v situacích, kdy na určitou otázku týkající se posuzovaných skutkových okolností

137 Nejde-li při náležitém úsilí o právo spravedlnostně nejideálnějšího řešení dosáhnout řádnou argumentací, a to ani tou nejkrkolomnější, potom nezbyvá než – mluvíme-li o odůvodnění v mezích právního řádu a tudíž juristické argumentaci *lege artis* – se vši odpovědností rámcem pravotvůrcem předpojatého právního stavu respektovat. Tento přístup je ctěním systému, v němž každé kolečko jeho pomyslného strojků hodinového by svou funkci mělo ve spojení s těmi ostatními řádně konat, aby jako celek byl co do chodu svého posléze demokratickým právním státem *via facti*. Srov. blíže Glosa k pojmu svévole in: Hanuš L.: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008, s. 169 a násl.; srov. k tomuto i související výklad na s. 80 a násl.

138 K tomu viz kupř. nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 19/93, Pl. ÚS 9/95, Pl. ÚS 19/08 nebo Pl. ÚS 27/09.

právní úprava nedopadá a jde takto o případy mezer v právu (jež nelze odstranit interpretačním postupem dle obvyklých výkladových metod), anebo {2} získává rozhodující postavení právě v konfrontaci s povícero myslitelnými výkladovými alternativami aplikovaného práva, pakliže užití obvyklých výkladových metod neumožňuje přesvědčivě upřednostnit některou z nich.

Za těchto okolností je nutné uchýlit se ne k tomu řešení, které je „odvislé“ od zcela (nepředvídatelného) libovolného uvážení bez bližších rozumově odůvodněných hledisek, nýbrž k racionálnímu spravedlnostnímu nalézání práva. Argumentace opírající se o morální kritéria tak vykazuje v naznačených kontextech schopnost být obrazně vyjádřeno oním rozhodujícím závazím, jež na pomyslné misce vah spravedlnosti umožní jedné z nich převážít nad druhou (či případně ostatními). Odhlédnutí od ní naopak nepochybně znamená svévoli principům právního státu nekonvenující.¹³⁹ Svůj nezanedbatelný význam má ovšem i {3} ve všech ostatních argumentačních situacích, přichází-li v úvahu jako další (přídavný) argument podporující interpretační výsledek již jiným způsobem přijatý (gradace legitimního odůvodnění).

Axiologické obsahy čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR (princip zákazu svévole spjatý s požadavkem racionálně dostatečného odůvodnění vyvozeného závěru na základě seznamitelných kritérií) a čl. 1 Listiny základních práv a svobod (garantující respektování důstojnosti jednotlivce, svobodu a rovnost) posléze umožňují vyvodit akceptovatelný závěr potud, že morální normy jsou způsobilé plnit subsidiárně, resp. za naznačených okolností funkci pramene práva (máme-li na mysli zcela praktické účely funkci relevantního argumentu při jeho nalézání). Ohledně s tímto závěrem související otázky hledisek morality, jak dále ukážeme, lze jimi nadto podložit i vyvození příslušných relevantních kritérií odůvodnění morálního úsudku. S následně předestřeným přístupem totiž vykazují shodu co do východiskových relevantních bodů upřednostněné myšlenkové konstrukce.

139 K rozhodování bez bližších kritérií coby výrazu svévole vyslovil se opakovaně i Ústavní soud. Viz nálezy sp. zn. III. ÚS 511/02, III. ÚS 351/04, III. ÚS 501/04, III. ÚS 606/04, III. ÚS 151/06, IV. ÚS 369/06, II. ÚS 776/06, III. ÚS 677/07, IV. ÚS 652/06, III. ÚS 1076/07, IV. ÚS 535/05, III. ÚS 677/07, I. ÚS 2219/07, a další. Stejně tak nelze mutatis mutandis opomíjet přístup, dle něhož „při případné, hypoteticky možné konkurenci více metodologicky racionálně obhajitelných interpretačních alternativ je nutno zvolit jako výsledek výkladu tu, která opodstatněně nabývá přednosti před ostatními, tj. upřednostnit interpretaci takovou, jež je ústavně konformnější.“ (nálezy sp. zn. III. ÚS 303/04, III. ÚS 457/05, IV. ÚS 2519/07, IV. ÚS 104/08)

III. Odůvodnění přijatého morálního hlediska

*„Právnictvím mým bude, že to, co budu chtít, aby jiní mně činili,
i já jim budu činit, a co nebudu chtít, aby mi činili,
toho já jim činit nebudu.“¹⁴⁰*

Jan Amos Komenský

Ve vztahu ke klíčovému komponentu zde pojednaného tématu formuloval Ota Weinberger tuto velmi přesnou poznámku: „Autonomní koncepce morálky, jak převládá ve filozofii minimálně od Kanta, implikuje možnost a přípustnost různých morálních hodnocení. Tato skutečnost podtrhuje roli vlastní zodpovědnosti, implikuje však také nutnost společenských diskursů o hodnotách a morálních otázkách.“¹⁴¹

Navzdory převažujícímu soudobému morálnímu relativismu a skepticizmu, nejednou hraničícím až s nihilismem postavme se uváženě na stanovisko odlišné. Ztotožňuji se s tezí, dle níž „Vznášejí-li protichůdné morální systémy protikladné a neslučitelné nároky, morální filozofie si klade otázku, zda některý z těchto morálních systémů je schopen vznést odůvodněný nárok na racionální převahu nad druhým.“¹⁴², tedy že každé morální tvrzení, kterým mají být relevantním způsobem ovlivněny osudy lidí, nutno podepřít v nezbytném rozsahu dostatečnými argumenty jako jakékoliv tvrzení jiné.

Jak praví moudré úsloví, řeč pravdy je prostá.¹⁴³ Všimněme si, že myšlenky týkající se vymezení základního morálního kritéria, a to jednak v přístupech velikých filozofů historie, a stejně tak i různých světových náboženství, jakoby ústily v tentýž základní axiom, resp. upínají se k jedné ústřední myšlence („leitmotivu“), předkládané tu a tam toliko (zejména dobově, kulturně a biograficky podmíněnou) rozdílnou nomenklaturou a stran způsobu podání případně odlišnou myšlenkovou strukturou.

Pojetí morálky, vycházející z respektu ke svěbytné lidské bytosti a výrazu (projevu) vzájemně univerzální úcty, v tom rámci z uznání lidské svobody, rovnosti a důstojnosti, které předkládá a umožňuje člověku racionální odůvodnění morálního úsudku

140 Komenský J.A.: Jednoho jest potřebí, přeložil J. Ludvíkovský, Jan Laichter, Praha, 1920, s. 188.

141 Weinberger O.: Filozofie, právo, morálka (Problémy praktické filozofie), Masarykova univerzita, Brno, 1993, s. 144.

142 MacIntyre A.: Ztráta ctnosti, K morální krizi současnosti, přeložili P. Sadílková a D. Hoffman, OIKOYMENH, Praha, 2004, s. 312.

143 Ve zde pojednávaném případě (pokorně dodejme) s obecným přijetím praxí ověřeného předpokladu, že „v oboru mětí nemůžeme očekávat žádné kategorické důkazy.“ (Radbruch G.: Der Mensch im Recht, Göttingen, 1957, s. 89.)

v situaci postavení jeho svědomí před mravní volbu, je velmi výstižně obsaženo v přístupu, vyjádřeném co do jeho základu obecně známým „zlatým pravidlem“ (jednání).

Ve své negativní podobě: „Nejednej s druhými tak, jak nechceš, aby druzí jednali s tebou.“, je formulováno v mnoha filozofiích morálky, jakož i četných náboženských systémech.

Z oblasti morální filozofie lze v tomto ohledu připomenout namátkou kupříkladu učení Konfucia, který dokonalou ctnost krom dalších postulatů obsahově ztotožňoval také s kritériem jednání v něm obsaženém.¹⁴⁴

Stran úvah v oboru právníckém odcitujme slova velkého logika a bystrého empirika T. Hobbese, dle něhož „... není člověka, který by alespoň někdy nebyl klidné mysli. A v této chvíli, byť byl nevzdělaný a prostý, není nic snadnějšího než pochopit to jediné pravidlo: váhá-li, zda to, co chce právě bližnímu udělat, je či není podle přirozeného práva, ať si představí, že je na místě toho druhého. A tu hned ona hnutí, podněčující k činu, přenesená jakoby na opačnou misku vah, budou od činu zrazovat. To pravidlo je nejen snadné, ale také už dávno proslavené těmito slovy: ‚Nedělej druhému to, co nechceš, aby on činil tobě.‘“¹⁴⁵

V oblasti naší filozofické proveniencie to byl v témže století J. A. Komenský, který ve svém monumentálním emendačním díle „Obecná porada o nápravě věcí lidských“, v části pojednávající o světě mravním poukazuje na morální zdroj „člověku nejniternější a vždy přítomný, je to světlo svědomí (co nechceš, aby ti druzí činili, sám jinému nedělej)“¹⁴⁶ s tím, že obsah jemu implikovaný „to je opravdu zlaté pravidlo a samo o sobě je téměř postačitelé“.¹⁴⁷

144 Srov. Hovory Konfuciovy, přeložili V. Lesný a J. Průšek, Jan Laichter, Praha, 1940, s. 162, s. 114, s. 41.

145 Hobbes T.: O občanu in: Výbor z díla, přeložil V. Balík, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1988, s. 167. Srov. i pozdější zpracování předmětných úvah (přirozené právo přitom chápe Hobbes jakožto mravní příkazy, jimiž se zabývá morální filozofie): „Snad se zdá, že toto odvozování přirozených zákonů je příliš umělé, aby je pochopili všichni lidé. Vždyt většina jich se příliš zaměstnává sháněním potravy, a zbytek je příliš nedbalý, aby se snažil je pochopit. Aby však nikdo neměl výmluvu, jsou tyto zákony shrnuty v jeden celek, který si snadno zapamatuje a pochopí i nejméně chápavý člověk. Je to pravidlo: ‚Co nechceš, aby se dělalo tobě, nedělej ani sám jiným.‘“ (Hobbes T: Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského, přeložil J. Hruša, Melantrich, Praha, 1941, s. 190)

146 Komenský J. A.: De rerum humanarum emendatione consultatio catholica, Editio princeps, Tomus I., Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1966, s. 549; resp. Obecná porada o nápravě věcí lidských, II. svazek, přeložil J. Hejlek, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1992, s. 189. Toto Komenského vrcholné dílo, které s konečnou redakcí nestihl dokončit, žel čekalo na své kompletní vydání skoro celých 300 let.

147 Komenský J. A.: opus citovaný v předchozí poznámce na prvním místě, s. 552 a násl.;

Ježíš Nazaretský, jemuž je jedinečnost výroku označovaného jako „zlaté pravidlo“ často přisuzována, formuloval tento klíčový mravní imperativ pozitivně, a to těmito slovy: „Co tedy chcete, aby lidé dělali vám, to všechno i vy dělejte jim.“¹⁴⁸ Vymezil jej tudíž co do rozsahu důsledků s širším dopadem, který oproti pouhému zdržení se určitého jednání (činění zlého) spočívá ve výzvě k jednání aktivnímu, záležejícím v konání dobra.

I. Kant ve vrcholném osvícenství vyjádřil svou koncepci přístupu k řešení morálního dilematu (jak známo) kategorickým imperativem: „Jednej tak, aby maxima tvé vůle kdykoli zároveň mohla platit za princip všeobecného zákonodárství.“¹⁴⁹ Důsledky z něj plynoucí posléze E. Tugendhat formuloval ve druhé polovině 20. století v této univerzalistické, principy vzájemné kooperace, rovnosti a interpersonální úcty zrcadlící podobě: „Jednej (vůči všem) tak, jak bys z hlediska libovolné osoby chtěl, aby jednali všichni.“¹⁵⁰

A v tomto výčtu tezí pocházejících od mužů moudrých, zkušených a učených bychom mohli pokračovat dále a dále ...¹⁵¹

Namísto toho shrňme, že z fragmentárního předestření citovaných přístupů lze abstrahovat následující společné znaky, jimiž je podloženo odůvodnění morálního úsudku:

Rozhodujícím je jednak pojetí univerzální úcty a respektování lidské důstojnosti, tj. neinstrumentalizování potud, že ostatní lidé nejsou pojmání pouze jako prostředek sloužící k dosažení předsevzatého (předem vytčeného) cíle, a současně relevantní hledisko posuzování z perspektivy libovolné osoby, zahrnující altruistické ohledy v kontrapozici k alternativě egoismu.

Otázka po hledání alternativy kvalifikující se jako mravní jednání je subjektem úsudku činícím „racionálně“ řešena z perspektivy „nestranného a nepředpojatého“, libovolného duševně zdravého jedince. Tento přístup je ohledně vnějšího zaměření modifikován implikací univerzální úcty, respektu k autonomii, svobodě, rovnosti

resp. na druhém místě, s. 193.

148 Mt 7,12 (Nový zákon, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1998, s. 38). V Evangeliiu podle Lukáše objevuje se v této podobě: „Jak chcete, aby lidé dělali vám, tak i vy dělejte jim.“ [Lk 6,31 (s. 200)].

149 Srov. Kant I.: Kritika praktického rozumu, přeložil A. Papírník, Jan Laichter, Praha, 1944, s. 43. Ohledně pojmových znaků kategorického imperativu Kant I.: Základy metafyziky mravů, přeložil L. Menzel, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1990 (především s. 84, s. 91, s. 94 a s. 100).

150 Tugendhat E.: Přednášky o etice, přeložil J. Mural, OIKOYMENH, Praha, 2004, s. 67.

151 K tomu kupř. Sokol J.: Etika a život. Pokus o praktickou filozofii., Vyšehrad, Praha, 2010, s. 100 a násl.

a hodnotě lidské bytosti, jejichž výrazem je co do důsledku plausibilní založení hledisek přijetí obecného pravidla, a tudíž i formální „lidská“ spravedlnost.

„Objektivita“ úsudku ve smyslu řekněme „subjektivního nároku na objektivitu“ (intersubjektivita) je podmíněna potud, že posuzující dostojí podmínce oproštění se od vlastního ega a vmyslí, jakož i vcítí se do vnímání pohledu (zastupitelně) které-hokoliv jiného libovolného jedince, kdy výsledně přijatá alternativa je z uvedených důvodů pro ohledy z toho plynoucí presumovaná jako „stejně dobrá pro všechny“. Prostor pro projevy vlastního egoismu je takto omezen zohledněním a respektováním nejen oprávněných preferencí vlastních, ale i stejně oprávněných (předpokládaných) upřednostňovaných zájmů druhých.

Patří se pro obor právníký zdůraznit, jak již předznamenáno, že zmíněná kritéria identifikují se s hodnotovým obsahem ústavního pořádku, konkrétně s postulátem racionálního odůvodnění vyvozeného závěru, jenž je výrazem principu zákazu svévole, svobodou slučitelnou se stejně vymezenou svobodou všech, spjatou s nestranností a rovností, jakož i úctou k hodnotě jedinečné lidské bytosti zprostředkovanou respektováním nezadatelné a nezczitelné lidské důstojnosti. Nadto nepochybně obsahově spadají pod rozsah nezměnitelného materiálního jádra ústavy, zaručujícího svým charakterem z pohledu dotčených kautel, tvořících současně strukturu předestřené argumentace, ústavně zakotvenou axiologickou stabilitu.¹⁵²

Na základě uvedeného můžeme opodstatněně říci, že důsledkem z toho plynoucím je posléze teze, dle níž upřednostněně myšlenkové schéma přinejmenším pro oblast uvažování právníckého nestojí na výchozích předpokladech (řekněme přesněji základních rozhodnutích), jež by nebyly blíže zdůvodněny a neměly tak svůj pevný racionální, právně pozitivní (nemetafyzický, neteologický) základ.¹⁵³

152 Čl. 1, čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod; čl. 1 odst. 1, čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR. Srov. i čl. 1 Všeobecné deklarace lidských práv přijaté Valným shromážděním OSN dne 10. prosince 1948 (rezoluce č. 217/III.A), dle něhož „Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní v důstojnosti i právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“ Z oblasti judiciální zmiňme opakovaný poukaz Ústavního soudu na to, že se ve své rozhodovací praxi „přihlásil k moderní koncepci právního státu, jenž je chápán nikoliv jako formální právní stát, ale jako právní stát materiální. Vůdčím principem je nepochybně zásada nezadatelných, nezczitelných, nepromlčitelných a nezrušitelných základních práv a svobod jednotlivců, rovných v důstojnosti a právech“ (nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 19/08). Ke stabilitě a takto i významu materiálního jádra (ohniska) Ústavy srov. kupř. Holländer P.: *Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 47 a násl. nebo tentýž: Verfassungsrechtliche Argumentation - zwischen dem Optimismus und der Skepsis, Duncker & Humblot, Berlin, 2007, s. 68 a násl.*

153 Jsem toho přesvědčení, že ohledně respektování hodnot, na nichž upřednostňované pojetí spočívá, uplatní se i zde obdobně přiléhavá slova Radbruchova: „... prostřednictvím

Nutno podotknout, že při (praktickém) užití vyloženého myšlenkového postupu nejde, případně nemusí jít ve všech posuzovaných situacích co do výsledného (finálního) úsudku na těchto kritériích založeném o neměnné a jednou provždy dané pravdy, a to ani z perspektivy jedince samotného. Významnou zábranou proti subjektivní libovůli je ovšem nezanedbatelná otevřenost vůči diskurzu, v případě odůvodněných pochyb přímo povinnost jeho vyvolání a v něm nezbytná přístupnost naslouchání nově vneseným hlediskům, které předtím nebyly vůbec či dostatečně brány v úvahu, jsou-li shledány relevantními.

Domnívám se, že ty týkat se ovšem zpravidla budou nikoliv zde rozebíraného morálního principu, jak byl historií co do vlastního obsahu opakovaně shodně předstřen, nýbrž toliko souvisejícího (z větší části) neetického aspektu: to jest horizontu našeho (vygenerovaného) světonázorového přesvědčení a učením nabytého obecného vědění (znalosti vědeckých, filozofických, sociologických, psychologických, ekonomických teorií apod.), praktické zkušenosti a poznání sociálních daností (faktického vědění, kupř. hospodářských a právních realit), jakož i znalosti všech (ad hoc) faktických relevantních okolností, spoluurčujících praktickou bližší specifikaci (přiměřen) morálního principu s ohledem na konkrétní posuzovaný případ. Je potom záležitostí naznačené vícesložkové individuální kompetence každého jedince, do jaké míry se mu podaří obsahově promítnout daný morální princip do (z něj odvozeného) konkrétního (blíže specifikovaného) pravidla chování vztahujícího se k určité životní situaci.

Odtud současně plyne a mělo by plynout vědomí pokory, úzce související s empatií a ochotou ke vzájemnému naslouchání za účelem pochopení a (v ideálním případě) odstranění divergencí, které mohou být nastoleny v důsledku řečeného i tehdy, když jejich původci vycházejí z téhož morálního principu, stran něhož jejich myšlení konvergují. Tomuto aspektu se budeme samostatně a podrobněji věnovat v následující úvaze.

IV. Vyvozený závěr

Z řečeného pramení optimismus promítající se do přesvědčení, v souladu s nímž morální argumentace má a musí mít své opodstatnění i v oboru argumentace právníké. To z důvodu již zmíněného zákazu svévole, pokud se týče argumentace předkládané v podmínkách demokratického právního státu. Zde je totiž racionální argumentace zásadním postulátem spjatým s požadavkem dostatečného odůvodnění přijatého

díla trvajících staletí byly vypracovány a v takzvaných prohlášeních lidských a občanských práv natolik konsensuálně shromážděny takové pevné konstanty, že se zřetelem k mnohým z nich je s to život pochybnosti již jen záměrná skepse.“ (Radbruch G.: *Recht-philosophie*. Studienausgabe. Hrsg. R. Dreier, S. L. Paulson, 2. Aufl., C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2003, s. 210).

závěru, pročez není ani stran naznačené morální otázky na výběru juristy, zda přijme svou roli subjektu, kterému svědčí povinnost předložit racionální (a morální) argumentaci či nikoliv.

Odůvodnění plausibility zvolených kritérií a tím i vposledku vlastních morálních norem v právním státě rozhodně není a ani nemůže být výrazem svévole (libovůle), čehož důsledkem je závěr o ex constitutione založeném imperativu racionálního odůvodnění morálního úsudku, bez něhož se jinak budou jakákoliv v rámci právní argumentace užitá „morální pravidla“ jevit jako pouhý nástroj individuální touhy či krajního subjektivismu. Morální nutnost je takto třeba co do její podoby pro účely právního diskurzu dokazovat argumentativně na bázi racionality. Toliko takové odůvodnění v rozsahu, v němž se pro něj nabízí prostor, je ve shodě s kautelami demokratického právního státu a zejména v souladu s principem zákazu svévole (libovůle) ve smyslu rozhodování bez bližších kritérií.

Řečené přirozeně neznamená, že jiné stěžejní elementy lidského ducha, jako je cit, soucit nebo empatie, by měly být upozaděny. Ba naopak.¹⁵⁴

Vycházejze z racionálního diskurzu, zdravého pochybování a s tím souvisejícího radikálního dotazování, nepopírá se metodologická pluralita, ani (lidská) relativita předestřeného konceptu a netvrdí se, že existuje jedno jediné nejlepší, po všechny časy neměnné řešení. Požaduje se však přesvědčivost na podporu předložených tezí uváděných tvrzení (argumentů), a tudíž tímto způsobem předjímaná akceptovatelnost zvoleného argumentačního schématu.¹⁵⁵

154 K nezbytnosti a vzájemnému obousměrnému působení citu a rozumu v kontextu tříbení plnohodnotné báze lidského svědomí se velmi výstižně vyjádřil K. Jaspers slovy, jež stojí za připomenutí: „Naše temné city si nezasluhují neuvážené důvěry. ... Teprve když si nějakou věc všestranně promyslíme a zpřítomníme, stále doprovázení, vedení a vyrušování city, dospíváme k opravdovému citu, z něhož pak můžeme spolehlivě žít.“ (Jaspers K.: *Otázka viny, Příspěvek k německé otázce*, přeložil J. Navrátil, Academia, Praha, 2006, s. 21). K promyšlení dalších zásadních aspektů s morálním jednáním nerozlučně souvisejících, které překračují rámec racionálně uchopitelné právní argumentace, nicméně v širší rovině smysluplné lidské existence naprosto neopomenutelných srov. kupř. úvahu J. Sokola „Čas a etika“ (in: Sokol J., Pinc Z.: *Antropologie a etika*, Triton, Praha, 2003, s. 15 a násl.).

155 Rovněž koryfej německé právní filozofie R. Alexy zdůrazňuje, že „... požadavek právní správnosti, nutně spjatý s rozhodnutím, v sobě zahrnuje požadavek morální správnosti. ... Požadavek na správnost implikuje požadavek na zdůvodnitelnost. Tento požadavek se neomezuje na to, aby byl rozsudek zdůvodnitelný ve smyslu jakékoliv morálky a potud správný, ale vztahuje se na to, aby byl správný ve smyslu zdůvodnitelné, a proto správné morálky.“ (Alexy R.: *Begriff und Geltung des Rechts*, Freiburg-München, Verlag Karl Alber, 1994, s. 131–132)

V. Epilog

Potřeba předložení úvahy na pojednané téma podává se z realistického vnímání současného (převažujícího) společenského prostředí, nezasťarájícího si skutečný stav věcí. Všeobecně projevuje se tendence utvářet jednání pouze na základě toho, co se považuje (začasté pouze z hlediska nahodilosti okamžiku všedního dne) za prospěšné, přičemž moralitě odepírá se samostatný význam. To i v oboru práva, v důsledku čehož se ale ničí idea práva samotná. Zdvořile se podotýká, že je otázkou aktivity individuálních jedinců tyto poměry na svém místě kriticky reflektovat a případně v mezích svých možností usilovat o praxi, jež by je změnila. Sluší se s patřičným obdivem a uznáním uvést, že mnozí tak konečně nikoliv ojedinele činí.

Na okraj se též poznamenává, že pokud by i bylo naznačené schéma shledáváno relativním, přinejmenším je akceptovatelnou alternativou vůči úplné rezignaci na racionálně odůvodněné, a tedy diskurzu přístupné stanovení morálních norem a vymezení jejich užití v právnické argumentaci.

Konečně budiž připojeno, že nebylo úmyslem autora, pro něhož samotného je dokonalost velmi prchavým cílem, pateticky „moralizovat“ či „mentorovat“, pouze naznačit, čeho by bylo lze dosáhnout, kdybychom se věci (nejen) v dané oblasti zkoumání vážně chopili.

Roviny etické úvahy: co z nich spojuje a rozděluje

„Dobro se samo šíří více než zlo.“¹⁵⁶

Tomáš Akvinský

„Nejvyšším výkonem rozumu je uznat své vlastní hranice.“¹⁵⁷

Blaise Pascal

I. Vymezení tématu

Ve většině debat i polemik, včetně těch právnických, týkajících se témat spjatých s etikou, se diskutuje – jak bylo učiněno i v předchozí úvaze – převážně o tom, jak jednat či nejednat, aby dané chování bylo etické, případně jaká kritéria etičnost (či neetičnost) toho kterého chování zakládají.¹⁵⁸ Neprávem bývají opomíjeny některé neuvažované či v lepším případě mlčky předpokládané aspekty, které v této souvislosti ovšem nemožno ponechat stranou. Svěbytný význam má v tomto rámci nota bene rozlišení rovin etické úvahy v relaci k výběru konkrétního praktického chování a s tím související uvědomění si běžně rozšířeného povážlivého předpokladu, že všichni přeci musí svět a věci v něm vidět, pojímat, znát i hodnotit stejným způsobem; což týká se často i lidsky poctivě vytvářeného etického náhledu.

Zde půjde pouze o to, ony aspekty připomenout, odlišit je od sebe navzájem (nikoliv oddělit), aby mohly být vzaty korektně v úvahu a umožnily nám uvědomit si, jakou roli v celku vzájemného spojení přesně sehrávají.

156 Srov. St I-II, q. 81, a. 2 [Akvinský T.: Theologická summa, II. části I. díl, Edice Krystal, Olomouc, 1938 (Summa theologiae, přeložili A. Čala, J. Durych, M. Habáň, E. Soukup), s. 656]

157 Cituje T. Halík v knize Divadlo pro anděly, Lidové noviny, Praha, 2010, s. 12.

158 Srov. pro ilustraci v oboru uvažování právníckého i Hanuš L.: K postulátu morální argumentace v právu (základní nástin struktury problému), Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/2009, s. 32–47.

Pokud je v myšlení debatérů dostatečně a citlivě vnímána, je větší naděje co do naplnění toho, že komunikace konfrontace, manipulace a vzdalování se sobě navzájem bude (přínejmenším občas) přecházet v komunikační styl laskavého porozumění a sblížování. Snad i srdečnosti, vzájemné úcty a takto rovněž lidské důvěry. Že naše slova budou vytvářet a posilovat vědomí lidské sounáležitosti, a takto napomáhat stavět mosty od jednoho člověka k druhému a rovněž tomu, aby se lidé měli alespoň tu a tam dokonce i rádi ... Život nám totiž začasť ukazuje, že mezi dvěma nesmiřitelnými pozicemi bývá někde uprostřed či (nezřídka) docela poblíž ona odrážející rovnováha a hledání míry věcí. Nejednou jde jen o to, zmapovat a vymezit si poněkud důkladněji argumentační souřadnice.

Navzdory tomu, že etiku dělá více a především příkladný život, sluší se občas přivést na dané téma řeč a „zaostřit“ si lépe argumentační pole, které není jednoznačně dané a z povahy věci být ani nemůže. Proti nemístné skepsi vzpomeňme v této souvislosti na prozíravá slova Aristotelova, dle nichž moudrý člověk požaduje pouze takovou míru přesnosti, jakou povaha předmětu uvažování připouští. I zde konečně platí, že bez nastolení tématu a patřičně položené otázky není ani adekvátní odpovědi.

II. Rozlišení rovin vědění zahrnutých do etické úvahy

Zpravidla tomu bývá tak, že vše podstatné bylo již objeveno, promyšleno a řečeno, přičemž postačí jen upnout se ad fontes. Pokud se týče rozlišení rovin etické úvahy upínajících se k výběru konkrétního praktického chování, velmi instruktivní je v tomto ohledu rozlišení, které provedl velký scholastik Tomáš Akvinský.¹⁵⁹

Předpokládejme, že v rovině individuální morálky, a tudíž v rámci svědomí aplikujeme – jak obvykle traktováno – každému z nás vlastní praktický rozum v kategoriálním nároku mravního zákona. Dle Akvinského jde zde potom o aplikaci určitého vědění na určitý úkon, přičemž u tohoto vědění lze rozlišit tři roviny, které označuje takto: {1} *synderesis* (původně řecké syneidesis), {2} *sapientia* (moudrost) a {3} *scientia* (vědění v užším smyslu, věda).¹⁶⁰

159 Akvinský T.: Otázky o svědomí, *Quaestio disputatae*, XV. De ratione superiori et inferiori, XVI. De synderesi, XVII. De conscientia, KRYSTAL OP, Praha 2010. Srov. kupř. i Anzenbacher A.: Úvod do etiky, přeložil K. Šprunk, Academia, Praha, 2001, s. 78 a násl.

160 Opus cit. v pozn. č. 159 na prvním místě, s. 189, s. 191 (Akvinský v této souvislosti pracuje s pojmy vyššího a nižšího rozumu, které odrážejí dvě stránky jednotného rozumu: „při ... aplikaci, kterou se radíme, co je třeba konat, nebo přezkoumáváme vykonané, je na úkon aplikován habitus praktického rozumu, tj. habitus syndereze, a habitus moudrosti (který zdokonaluje vyšší rozum) a habitus vědění (který zdokonaluje nižší rozum) ...“).

Pojem *synderesis* vymezuje jako vědění, které je společné všem lidem, a jež je mravním vědomím apriorním a důsledně vzato axiomatickým. Důsledkem toho je skutečnost, že toto vědění a poznání je obecně lidské, neproměnné a trvalé; tudíž zakládající konvergenci. Příkladuje dobro, event. k němu pobízí, a zakazuje zlo, event. „reptá“ proti němu. Je poznáním nejobecnějších mravně-praktických principů, jakými jsou kupříkladu impertivy: nezabývej, nelži, nedopouštěj se krádeže, pomáhej druhým lidem v nouzi. Tyto nejobecnější mravně-praktické principy slouží jako vůdčí principy života a elementární vodítka. Jsou to základní normativní vzory, jež podávají obecnou praktickou orientaci nezávisle na zvláštních konkrétních kontextech, měnících se sociálních danostech, kolizi hodnot vstupujících do úvahy apod. Nejobecnějším z mravně-praktických principů je úkon synderese, který spočívá v tendenci „protestovat proti zlu a přitakat dobu“¹⁶¹. Veškeré lidské jednání je takto vedeno principy synderese, jež však poskytuje pouze univerzální principy souzení. Jejich rozvinutí a bližší upřesňující modifikace se děje skrze ctnost rozvážnosti (*prudentia*), hledající rovnováhu mezi dvěma krajnostmi při zohlednění obou dalších rovin vědění.

Sapientia je oproti tomu vědění získaným, resp. nabytým a případně volbou přijatým, proměnlivým poznáním, životně zásadovou tendencí (životním zaměřením), jež se týká nejvyšších a posledních důvodů skutečnosti; tudíž vědění způsobitelným v případě konkrétních odlišností zakládat divergenci. Jde o základní světonázorový postoj člověka, o jeho filozofické, eventuálně i náboženské přesvědčení. Tedy postoj, který se týká jeho základních přesvědčení a základních hodnotových stanovisek, s nimiž se jedinec identifikuje a jimiž vše – je-li důsledný – poměřuje.

Scientia je rovněž vědění získaným, proměnlivým poznáním, jež zahrnuje ryze empirické vědění, získané na základě smyslového vnímání; tudíž taktéž vědění disponujícím potencií *in concreto* (v případě distinkcí) zakládat divergenci. Jde o poznání faktů, na jehož základě je člověk schopen více či méně přesně znát, hodnotit a posuzovat různé oblasti praktického života, souvislosti jednání¹⁶² a situace. Nemusí nutně znamenat vě-

161 Opus cit. v pozn. č. 159 na prvním místě, s. 167, paralelně Sth I, q. 79, a. 12 [Akviský T.: Theologická summa, I. díl, Edice Krystal, Olomouc, 1937 (Summa theologiae, přeložil E. Soukup), s. 711], Sth I-II, q. 94, a. 2 [Akviský T.: Theologická summa, II. části I. díl, Edice Krystal, Olomouc, 1938 (Summa theologiae, přeložili A. Čala, J. Durych, M. Habáň, E. Soukup), s. 755]

162 Jakou klíčovou roli sehrává kontext, ilustrativně dokumentuje stará židovská anekdota: *Kohn urazil Roubička, svého obchodního konkurenta. Jeho advokát mu poté naléhavě radí se omluvit, aby tak předešel brozícímu právnímu sporu. Kohn se tedy vybere za Roubičkem, zazvoní u něj, Roubiček se vykloní z okna a Kohn se ptá: „ Dobrý den, bydlí tady pan Novák?“, Roubiček odvěti: „Nikoli, pan Novák tady nebydlí.“ a Kohn na to: „Tak promiňte prosím!“ Z řečeného velmi přílehlavě podává se, že izolované totéž nemusí být v různých kontextech z pohledu relevance ,tímtéž‘.*

decké či profesionální poznání v určitém relevantním oboru, nýbrž jednoduše faktické vědění dané v určitém případě, faktický stav poznání, který má člověk k dispozici, když v konkrétní situaci uvažuje, co má dělat a jak se má rozhodnout.

Z uvedeného plyne, že svědomí aplikuje apriorní mravní vědomí (*synderesis*), které je korigováno danými světonázorovými postoji (*sapientia*) a dále blíže konkretizováno danými empirickými znalostmi (*scientia*). Trojstupňový systém vědění ve svědomí je takto motivačním horizontem člověka, tedy rámcem, v němž se člověk motivuje, který určuje jeho zaměření, a v němž se mu otevírají, zodpovídají a rozhodují etické problémy. Protože se v případě světonázorového postoje a empirického faktického vědění jedná zásadně o vědění získané, mohou se potom individuální motivační horizonty (i korektně a zodpovědně uvažujících) lidí velice lišit. Poněvadž v nich jde o nabytý světový názor a o určitý empiricky získaný stav poznání, jsou motivační horizonty společensky a dějinně prostředkovány a odlišují se kulturně a biograficky. V aspektu *synderese* individuální svědomí konvergují, onen nás spojuje, neboť každý člověk je mravní subjekt a má svědomí. Ale pokud jde o aspekt *sapientia* a *scientia*, tedy o světonázorové stanovisko a o stav empirického vědění, mohou individuální svědomí značně divergovat, a tudíž jde o aspekty, které mohou rozdělovat. Nemusejí ovšem, pokud jsme si příčin odlišností etických závěrů z nich plynoucích vědomí a podle toho se také náležitě chováme.

Vyjádřeno jinými slovy, praktický rozum vychází z nejobecnějších mravně-praktických principů, kterými disponuje synderese a aplikuje je skrze dané poznání individuálního jedince na konkrétní případ, přičemž v tom rámci se současně jedná o úsudek na základě proporcionality. Jde přitom o hodnocení, které je též nikoliv nevýznamně předurčeno světonázorovým postojem, což musíme sobě, a případně i svým oponentům, povitě přiznat.

Obecná zkušenost nás opakovaně učí, že jednotliví lidé mají mnohdy, kulturně a biograficky podmíněné, rozdílné a velmi rozmanité etické názory pro konkrétní životní situace. Rozdílnost těchto názorů se však zřídka týká nejobecnějších mravně-praktických principů jako takových, nýbrž většinou až jejich konkretizace v pravidlech jednání. To se týká kupříkladu většiny (tj. s výjimkou prvních tří) pravidel desatera, která jsou obecně nesporná a interkulturně uznávaná. Rozdílnost se objevuje teprve tehdy, když jsou takové principy konkretizovány, tedy vztahovány v pravidlech jednání na určité kontexty a situační typy.

Posouzení typu kontextu a situací totiž nemá bezprostředně etický charakter, nýbrž týká se rozmanitých otázek teoretické, empirické, často i technické a metodické povahy. Musíme tudíž pečlivě analyzovat jednotlivé typy kontextů, abychom dospěli k diagnóze situace, jež umožňuje doporučit adekvátní etická pravidla jednání. Takové analýzy a diagnózy však rozhodujícím způsobem závisí na stavu našeho vědění,

na našem hodnocení vědeckých teorií (např. ekonomických, sociologických, psychologických, lékařských), jakož i na právních a hospodářských danostech, jež musíme (alespoň prozatím) brát jako konstanty. Sama etika je kompetentní pouze k posouzení etických principů. V jejich převádění do speciálních pravidel jednání je odkázána na znalosti a kompetence, jakož i další faktory (kupř. obecné lidské zkušenosti), jež jako takové nejsou etické. Aplikace nejobecnějšího pravidla je tudíž ovlivněna zcela zásadně poznáním daným kulturou, výchovou, schopnostmi, obecnými znalostmi, uměním přiměřeně se zorientovat, posoudit kontext a odlišit hlediska relevantní a méně významná, mírou adekvátnosti hodnocení z pohledu proporcionality apod.¹⁶³

Obsah etických principů musí být náležitě kompetentně, správně, citlivě, invenčně a chytře konkretizován se zřetelem k daným kontextovým a situačním typům. Tato konkretizace zahrnuje různé ad hoc, byť i cílevědomě a systematicky nabyté poznatky a životní zkušenosti. Jde o konformitu jednání s momentálním poznáním pohybujícím se co do úsudku v rámci daném synderezí. Při nesprávném (nikoliv optimálním) jednání však defektem není postižena syndereze, nýbrž blíže specifikující aplikace na jednotlivé konkrétní případy.¹⁶⁴

Naznačený Akvinského přístup vychází v souladu s aristotelsko-sokratovskou tradicí z optimistického předpokladu, že člověk jedná špatně na základě nesprávného poznání, tj. v důsledku omylu o správném jednání. Z předpokladu, že člověk hodnotí špatně potud, pokud nedisponuje správným věděním (poznáním). Náprava je tudíž možná dle něj skrze lepší poznání.

Apriorní vědění nejobecnějších mravně-praktických principů sice nutno předpokládat jako axiom, ale na základě obecné lidské zkušenosti lze jeho existenci ztěžít popírat.¹⁶⁵

Vyjádřeno v tomto ohledu (byť v jiném kontextu) slovy právních filozofů: „Zajisté jsou v detailech provázány nikoliv ojedinělými váháními, ale prostřednictvím díla trvajících staletí byly vypracovány a ... natolik konsensuálně shromážděny takové pevné konstanty, že se zřetelem k mnohým z nich je s to živit pochybnosti již jen záměrná

163 Tuto zkušenost jsem si opakovaně uvědomil při různých náhodných akademických diskuzích, v nichž se po shodě na tom, že je třeba pomáhat lidem v nouzi, debatovalo na téma, zda „shazovat“ v chudých zemích potravinové balíčky či nikoliv. Názory a alternativy či jejich kombinace byly nejrůznější; několikrát mne ovšem zaskočil zdrcující závěr různých vzdělanců, dle nichž nejlepší pro ty lidi prý je, „za žádných okolností jim nic neshazovat“ ...

164 Opus cit. v pozn. č. 159 na prvním místě, s. 191 („Defekt totiž nemůže postihnout univerzální soud, pouze aplikaci na jednotlivé.“).

165 Navzdory tomu, že žijeme v demokratickém právním státě, bychom se nakonec bez tohoto obecného předpokladu museli i za této situace bát vyjít beze zbraně na ulici, ačkoliv to v naší provenienci běžně činíme.

skepse.¹⁶⁶ příp. že „by nám obtíže a jemné rozdíly neměly bránit vidět, že zatímco dokonalost je prchavým cílem, do nebe volající neslušnosti není těžké rozpoznat“.¹⁶⁷ Jan Sokol potom připomíná, že člověk „Ve všech svých pokusech a jednáních však může najít jakýsi společný směr nebo zaměření, jež se kupodivu nemění. Je na tom možná spíš jako turista v horách, který nevidí vrchol před sebou, a přece v každé chvíli bezpečně pozná, která cesta vede do kopce a která z kopce.“¹⁶⁸

III. Důsledek akceptace naznačeného schématu

Uvedené rozlišení rovin vědění ve svědomí s největší pravděpodobností přesně zrcadlí skutečnost a je ve shodě s naší každodenní zkušeností.

Důsledkem jeho akceptace v rozsahu rovin *sapientia* a *scientia* by ale mělo být stanovisko založené na vědomí nedokonalosti, částečnosti lidského poznání, nikoliv na náhledu dokonalé shody svého vidění světa a objektivní reality.

Mírná a zdravá filozofická skepse vede člověka k tomu, že do svých náhledů a stanovisek vkládá jistou míru sebekritické pochybnosti a neprojevuje při jejich hlásání, prosazování a zdůvodňování netolerantní fanatickou vehemenci. Činí člověka otevřenějšího k naslouchání a nestaví bariéry na cestě nového a případně přiměřenějšího pochopení souvislostí. Jde o to, aby člověk byl schopen si uvědomit nejen svou filozofickou, příp. náboženskou pozici a optiku, nejen rozsah svých vlastních znalostí, které mu umožňují určitým způsobem rozumět světu kolem sebe, ale aby měl i smysl pro instalaci jiné optiky a osvojení si dosud jemu neznámých znalostí, tedy schopnost vidět svět jinými očima, to znamená i očima druhého člověka. Vědomá a všudypřítomná tendence, vedoucí člověka k tomu, že své subjektivní vidění světa nejednou objektivizuje, nadto z člověka zdánlivě snímá odpovědnost a posvěcuje jeho jednání často zdánlivě nadosobní nutnosti. Znemožňuje však komunikaci s druhým člověkem, a to zejména tehdy, je-li i ten podobně přesvědčen o tom, že věci jsou takové, jak se mu jeví. Je tudíž třeba si poctivě a náležitě uvědomit podmíněnost svých postojů, názorů a stanovisek, jakož i částečnost svého vědění (poznání).¹⁶⁹

Je opakovaně potvrzenou pravdou, že většinou vidíme toliko fragment, část skutečnosti, z jiného pohledu, zasazujeme věci do poněkud jiných souvislostí než ostat-

166 Radbruch G.: Rechtsphilosophie. Studienausgabe., Hrsg. R. Dreier, S. L. Paulson, 2. Aufl., C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2003, s. 210.

167 Fuller Lon L.: Morálka práva, OIKOYMENH, Praha, 1998, s. 62.

168 Sokol J.: Etika a život. Pokus o praktickou filozofii., Vyšehrad, Praha, 2010, s. 77.

169 Sluší se zohlednit onu moudrost, dle níž „Quidquid recipitur per modum recipiens recipitur“ (cokoliv člověk vnímá, vnímá způsobem sobě vlastním) a být si patřičně vědom důsledků z toho plynoucích.

ní a klademe jiné akcenty. Kořen nespočtu lidských nedorozumění je prostě v tom, že každý má jinou míru, jiné kvantum (co do hloubky a šíře) vědomostí o sporné věci. Nadto koneckonců a je to přirozené, nemusíme mít stejné preference a očekávání ...

Konkrétní empirické znalosti potom souvisejí též s počtem hledisek, který každý při bližší specifikaci nejobecnějších mravně-praktických principů na určitou situaci zohledňuje. Každý čin, každá skutečnost a každá myšlenka mohou být, jak známo, viděny z mnoha hledisek. Je třeba se ovšem důrazně vyvarovat jednoho řešení, které lze vnímat jako běžné. Spočívá v tom, že člověk vezme v úvahu pouze jeden aspekt a pak se mu jeví všechno jako velmi jednoduché, přičemž tato redukce je nejednou „úžasným a osvobozujícím“ nápadem. Tento redukcionismus či monismus vidící zásadně pouze jeden zřetel je žel velmi rozšířen. Každý si totiž z oné plurality (relevantních) hledisek může vybrat jiné, případně jinou kombinaci několika a pro neřešitelný spor těch, kteří to nechápou, je hned „zaděláno“.

Pro hledání lidského porozumění je tudíž nezbytné chápat, že ten kdo tvrdí něco jiného než my a v souladu s tím se chová, zpravidla není (mimo okrajové případy) člověkem jednajícím se zlým úmyslem, lhářem či dokonce hlupákem, za něhož bývá často prostým duchem označován, leč předpokládejme (praesumptio boni viri) respektu hodným člověkem, který toliko zastává jiné světonázorové přesvědčení a disponuje odlišným okruhem vědění (znalostí), životních zkušeností a metodologických či argumentačních schopností. Dokonce by nikoliv ojediněle prospělo mít mnohem větší diskurzivní smysl pro otevřenost, pluralitu, nedefinovatelnost a neohraničenost.

IV. Závěr

Předpokladem diskuze o otázkách etických, i když nejen o nich, je především úcta k druhému člověku, úcta k jeho názoru, ba dokonce i úcta ke způsobu jeho vidění světa, byť by se od našeho lišil sebevíc. Rovněž vědění o omezenosti, ohraničenosti, částečnosti našeho poznání a předporozumění, což se týká shodně i všech ostatních, neboť i to nejširší lidské vědění a poznání je stále jen částečné. Umění naslouchat nás přitom může obohatit o názory a vědění druhého člověka, kdy můžeme participovat na jiném částečném poznání a posunout své vědění i komunikační situaci na vyšší úroveň. A o to koneckonců šlo i v této stručné glose, která týká se usuzování etického a rovinami „vědění“, z nichž se v tomto usuzování vychází.

Šlo o to přirozeně s především u sebe sama začínajícím pokorným vědomím, že „úplná přiměřenost vůle mravnímu zákonu jest svatost, dokonalost to, jíž žádná rozumná bytost smyslového světa v žádném okamžiku svého bytí není schopna“.¹⁷⁰

170 Kant I.: Kritika praktického rozumu, přeložil A. Papírník, Jan Laichter, Praha, 1944,

Bez vědomé snahy o dosažení morality ovšem přirozeně na druhé straně nemůže dojít (ani v oboru právnickém) k tu většímu či menšímu přibližování se tomuto z hlediska smysluplnosti lidského bytí navýsost vážnému a zásadnímu cíli.

Řečené dostatečně dokumentuje, že hodnoty právníckého diskurzu spočívají též v toleranci a otevřenosti vůči druhým, a že nosnou podmínkou každé disputace je étos racionální diskuze, jakož i schopnost jejích účastníků reflektovat nepředpojatě nově vnesená hlediska a v důsledku toho přiměřeně korigovat vlastní názory a přesvědčení, čímž i dospívá k vytříbenějším závěrům, jejichž praktické uplatnění je posléze s to přispět ke společnému úsilí o obecné dobro. V této souvislosti pochopit, že patří se rovněž přiměřeně závažnosti věci se zamýšlet nad svou vlastní rolí a mít neustále na paměti, že i při korektní racionální argumentaci pohybující se v mezích právního řádu není pro povahu navýsost vážné problematiky, o níž jde, to jest pro „realizaci lidské spravedlnosti“ vyloučeno, že to, co je být i třeba po určité stránce velmi logické, nemusí být současně vždy také lidsky správné, a že tomu tak tedy má i být. I zde nepochybně platí, že logika a její náležitě užití je sice zcela nezbytným a neopomenutelným komponentem právnícké argumentace, nikoliv však komponentem (samotným o sobě) dostatečným.

Dodejme, že i na tyto kontexty dopadá zdánlivě paradoxní tvrzení Gustava Radbrucha, ve smyslu něhož: „Toliko ten je dobrým právníkem, kdo je právníkem se špatným svědomím.“¹⁷¹, stejně jako jeho kladení důrazu na to, že obojí nerozlučně, „věděni a svědomí dělají právníka“.¹⁷² Zajisté toto konstatování dopadá o to více na soudce, který je z povahy své funkce delegován k tomu, aby prosazoval a garantoval spravedlnost. To navzdory skutečnosti, že v jeho roli je to trochu jinak, než v situaci, v níž není člověk při svobodném rozhodování vázán mezemi svěřeného úřadu: soudce je totiž povolán k tomu, aby soudil, autoritativně hodnotil, případně i odsuzoval, a to i když si je případně vědom, že se z hlediska spravedlnosti neidentifikuje s aplikovaným závazným právním rámcem, že jej považuje za rozporný s étosem lidského bytí, že sám není dokonalý atd.¹⁷³

s. 160. T. Hobbes se svým pronikavým smyslem pro skutečnost realisticky podotýká: „Je snadné tyto zákony zachovávat, neboť zavazují jen k upřímné snaze, myslím arci, snaze nepředstírané a trvalé. Neboť tím, že nežádají než snahu, ten, kdo se snaží je konati, naplňuje je. A kdo plní zákon, je spravedlivý.“ (Hobbes T: Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského, přeložil J. Hruša, Melantrich, Praha, 1941, s. 191)

171 Radbruch G.: Kleines Rechts-Brevier, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, s. 44.

172 Tamtéž.

173 K tomuto napětí mezi vázaností právním rámcem a subjektivně vnímanou spravedlností jsme se podrobněji věnovali v úvaze „Spravedlnost versus respektování zákona?“.

V. Epilog

S etikou a lidským konáním je imanentně spjato rovněž etické pochybení a vypořádání se s ním. Možno říci: je s ní začasté spojena též ambice plynoucí z lidské omylnosti, resp. tu a tam i upřímné zděšení z jednání sebe samotného a v lepším případě též „obrácení“ plynoucí z teprve dodatečného zpětného poznání. Jde jednak o vnitřní vypořádání se se sebou samým, jednak o přiměřenost reakce zvenčí ze strany okolního lidského společenství.¹⁷⁴

Pojetí etiky jako aspirace na to stále lepší a takto hledání správného života a toho lepšího a nejlepšího v rámci celku života¹⁷⁵, nikoliv toliko jako nekonečné fragmentarizace do jednotlivých dílčích konání, která jsou z pohledu pravidel správná (dobrá) či špatná (zlá), umožňuje člověku též stále Sisyfovsky znovu a dokonce opětovně „začínat na startovní čáře“. Navzdory tomu, že je poučen, se právě jakožto člověk podléhající konečnosti a časovosti ztěží může větším či menším pochybením, nastalým z nejrůznějších důvodů či jejich kombinací, vyhnout. Přinejmenším hodnoceno z hlediska důsledků, ať již v lepším případě předvídatelných či jindy dokonce i těch, které sice ani předvídat vůbec nemohl, ale holt v návaznosti na jeho jednání nastaly. Vnímavý člověk se zpravidla sám před sebou neospravedlní v plném rozsahu konstatováním, že „to vycházejí ze svých informačních vstupů myslel dobře, ale vše dopadlo jinak“.¹⁷⁶

V tomto rámci sehrává zásadní roli v kulturní lidské společnosti neopomenutelný fenomén obrácení (uznání viny, lítosti, změny smýšlení a pokání) a odpuštění (a tudíž milosrdenství), bez něhož si nelze snahu a touhu po etice ctnosti ani představit. Ta je totiž z povahy věci vždy co do naplnění svého cíle „aproximativní“, tj. jemu se toliko s různou intenzitou přibližující, v opačném případě by byla *contradictio in adiecto*, ztratila by svůj pojmový charakter a etikou celoživotního stálého hledání lepšího a nejlepšího být nemohla.

Svůj skutečný význam sehrává obrácení ale toliko tehdy, je-li schopen si jednajících člověk nastavit zrcadlo, svůj čin si připamatovat, uvědomit, přičíst se všemi důsledky

174 Zde není od věci připomenout i ono biblické: „Ať ten z vás, který je bez hříchu, po ní první hodí kamenem.“ (Jan 8,7)

175 Původně vlastní již starověkému pohledu na ctnostný život, jak jej pojímali kupříkladu Sókratés, Platón, Aristotelés a další filozofové.

176 V tomto ohledu je velmi žádoucí nalézat současně také rovnováhu mezi etikou „smýšlení“ a etikou „odpovědnosti“. K tomuto rozlišení blíže kupř. Sokol J., Pinc Z.: *Antropologie a etika*, TRITON, Praha, 2003, s. 15 a násl.; Sokol J.: *Čas a rytmus, OIKOYMENH*, Praha, 2004, s. 181 a násl. nebo Sokol J.: *Etika a život. Pokus o praktickou filozofii*, Vyšehrad, Praha, 2010, s. 78 a násl.

a vnímat jako vlastní ničemnost, případně jako minimálně onen imanentně člověku vlastní temnější projev jeho lidství spjatý se selháním či „klopýtnutím“.¹⁷⁷ Toliko tehdy, je-li člověk současně schopen se posléze upřímně omluvit a tuto vlastní ničemnost také přiměřeně napravit, pokud to je vůbec ještě alespoň trochu možné. Na druhé straně ve shodě s tím stejně tak významná je schopnost rovněž cizí provinění vůči sobě dokázat odpouštět,¹⁷⁸ dát druhému onu „další šanci“, chce-li se změnit (napravit) a dokázat jej i v této jeho snaze podepřít. I toto bytostně přináleží k úsilí o budování vztahů upřímnosti a srdečnosti, vzájemné úcty a lidské důvěry.

Vrátíme-li se k Tomáši Akvinskému a hledání míry věcí, nutno také v této souvislosti citlivě vnímat, že „spravedlnost bez milosrdenství se stává krutostí“ a současně, že „milosrdenství bez spravedlnosti je matkou lehkomyšlnosti. A proto se sluší, aby obojí bylo spojeno ...“

177 Vždyť konečně patří se pokorně si uvědomit, že tento projev temnější stránky lidství se u jednotlivých lidí, včetně nás samotných, liší jen četností a rozsahem. Že neexistuje jen absolutně dobrý či špatný člověk, nýbrž že lidé jsou méně či více často „dobří“ či „špatní“ a rozdílná je takto pouze četnost a intenzita těch či oněch jednání. I toto je holt lidský úděl ...

178 Jak přílehavě dodává Jan Sokol: „Jen platným odpuštěním je totiž zlo, jemuž se jednající člověk sorva dokáže vyhnout, skutečně a definitivně (byť dodatečně) sprovedeno ze světa.“ Sokol J., Pinc Z.: Antropologie a etika, TRITON, Praha, 2003, s. 30. Z pohledu pochopení vlastní ničemnosti, lítosti, obrácení, pokání a odpuštění je velmi inspirativním kupříkladu román L. N. Tolstého Vzkříšení.

Literatura

- Akvinský T.*: Otázky o svědomí, Quaestio disputatae, XV. De ratione superiori et inferiori, XVI. De synderesi, XVII. De conscientia, KRYSTAL OP, Praha, 2010
- Akvinský T.*: Theologická summa, I. část, Edice Krystal, Olomouc, 1937 (Summa theologiae, přeložil E. Soukup)
- Akvinský T.*: Theologická summa, II. části I. díl, Edice Krystal, Olomouc, 1938 (Summa theologiae, přeložili A. Čala, J. Durych, M. Habáň, E. Soukup)
- Akvinský T.*: Theologická summa, II. části II. díl, Edice Krystal, Olomouc, 1938 (Summa theologiae, přeložili R. Dacík, T. Dittl, P. Škrabal)
- Alexy R.*: Agreements and Disagreements. Some Introductory Remarks. *Anales de la cátedra francisco suárez* 39 (2005), s. 737–742
- Alexy R.*: Begriff und Geltung des Rechts, Freiburg/München, 1992
- Alexy R.*: Pojem a platnosť práva, přeložil Pavel Holländer, Kalligram, Bratislava, 2009
- Alexy R.*: Theorie der Grundrechte, 2. Auflage, Frankfurt am Main, 1994
- Alexy R.*: Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1991
- Anzenbacher A.*: Úvod do etiky, přeložil K. Šprunk, Academia, Praha, 2001
- Aristoteles*: Rétorika. Nauka o řečnictví a slohu, přeložil A. Kříž, Jan Laichter, Praha, 1948
- Aristoteles*: Topiky, Organon V, přeložil A. Kříž, Academia, Praha, 1975
- Augustinus A.*: Křesťanská vzdělanost, přeložila J. Nechutová, Vyšehrad, Praha, 2004
- Babylonische Talmud, Ester Band, übertragen durch L. Goldschmidt, Jüdischer Verlag, Berlin, 1930
- Bacon F.*: Eseje, přeložil A. Bejblík, Odeon, Praha, 1985
- Bejček J.*: Rozsah a způsob náhrady škody, Právní rádce č. 3/1995
- Berlin I.*: Čtyři eseje o svobodě, Prostor, Praha, 1999
- Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona /včetně deuterokanonických knih/, Eku-
menický překlad, 3. přepracované vydání, Česká biblická společnost, 1993
- Bičovský J.*: Pokleslost justice a její obroda, Soudce č. 7–8/2007, s. 13 a násl.
- Boguszak J., Čapek J.*: Teorie práva, CODEX Bohemia, Praha, 1997
- Boguszak J., Čapek J., Gerloch A.*: Teorie práva, EUROLEX Bohemia, Praha, 2001
- Boguszak J., Čapek J., Gerloch A.*: Teorie práva, Praha, ASPI Publishing, s.r.o., 2003
- Bröstel A.*: Čo s nespravodlivým právom?, OS - Fórum občianskej spoločnosti, č. 1–2/2005, s. 23 a násl.

- Bulin H. ml.*: Dovolání podle práva československého, německého a francouzského, Orbis, Brno-Praha, 1935
- Bydlinski F.*: Grundzüge der juristischen Methodenlehre, Facultas Verlags- und Buchhandels AG WUV Universitätsverlag, Wien, 2005
- Bydlinski F.*: Thesen über Rechtsethik und praktische Jurisprudenz in: Recht als Aufgabe und Verantwortung, Festschrift Hans R. Klecatsky zum 70. Geburtstag, Hrsg. S. Morscher, P. Pernthaler, N. Wimmer, Manz Verlag, Wien, 1990, s.13 a násl.
- Camus A.*: Pád, Nakladatelství Garamond, Praha, 2006 (La Chute, Gallimard, Paris, 1956, přeložil M. Žilina)
- Cicero M. T.*: De officiis, O povinnostech, přeložil J. Ludvíkovský, Nakladatelství svoboda, Praha, 1970
- Čapek J.*: Interpretace socialistického práva (Základní teoretické otázky), Univerzita Karlova, Praha, 1983
- David L.*: Poznámky k teleologickému výkladu zákona, Právní rozhledy č. 23/2006, s. 858 a násl.
- Dohmen Ch., Stemberger G.*: Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona, Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r.o., 2007 (Hermeneutik der Jüdischen Bibel und des Alten Testaments, W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart Berlin Köln, 1996, přeložil Š. Zbytovský)
- Dworkin R.*: Taking Rights Seriously, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1997. Cit. dle českého překladu Když se práva berou vážně, přeložil Zdeněk Masopust, nakladatelství OIKOYMENH, Praha, 2001
- Engliš K.*: Malá logika, Věda o myšlenkovém řádu, Melantrich, Praha, 1947
- Engliš K.*: Teleologie jako forma vědeckého poznání, Nakladatel F. Topič, Praha, 1930
- Esser J.*: Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung, Athenäum Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1970
- Filip J.*: Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva, Masarykova univerzita, Brno, 2001
- Filip J.*: Ústavní právo České republiky 1, Základní pojmy a instituty, Ústavní základy ČR, 4. opravené a doplněné vydání, MU a nakladatelství Doplněk, Brno 2003
- Fuller Lon L.*: The Morality of Law, 1969 (2. opravené vydání). Cit. dle českého překladu Morálka práva, přeložil Z. Masopust, OIKOYMENH, Praha, 1998
- Gadamer H. G.*: Člověk a řeč (Výbor textů), z německých originálů uspořádal J. Sokol, přeložili J. Čapek a J. Sokol, OIKOYMENH, Praha, 1999
- Gadamer H. G.*: Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1990
- Gerloch A.*: Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. In.: Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi, Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva právnických fakult České republiky, editoři A. Gerloch, P. Maršálek, EUROLEX BOHEMIA, Praha, 2003

- Gerloch A.*: Teorie práva, 4. upravené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2007
- Günter F.*: Hermeneutická svoboda, přeložila V. Koubová, Filosofický ústav AV ČR, Praha 1994
- Halík T.*: Divadlo pro anděly, Lidové noviny, Praha, 2010
- Hanuš L.*: Jsou obecné právní principy pramenem práva v právním řádu ČR?, Právník č. 1/2007, s. 1 a násl.
- Hanuš L.*: K argumentaci teleologickým výkladem (vázanosti soudce zákonem), Právní rozhledy č. 7/2007, s. 233 a násl.
- Hanuš L.*: K postulátu morální argumentace v právu (základní nástin struktury problému), Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/2009, s. 32 a násl.
- Hanuš L.*: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, C.H.Beck, Praha, 2008
- Harrington D.J.*: Sacra Pagina, Evangelium podle Matouše, přeložil P. Jartym, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2003
- Hart H. L. A.*: Der Positivismus und Trennung von Recht und Moral. In: Hart H. L. A.: Recht und Moral. Drei Aufsätze, 1971, Gottingen, s. 39 a násl.
- Hart H. L. A.*: Law, Liberty and Morality, Oxford University Press, Oxford, 1989 (Právo, sloboda a morálka, přeložil Alexander Brösl, Kalligram, Bratislava, 2003)
- Hart H. L. A.*: The Concept of Law, Oxford University Press, Oxford, 1997 (Pojem práva, přeložil Petr Fantys, PROSTOR, nakladatelství, s.r.o., Praha, 2004)
- Hayek F. A.*: Cesta do otroctví, Praha, 1990
- Hayek F. A.*: Právo, zákonodárství a svoboda, přeložil T. Ježek, Academia, Praha, 1994
- Hobbes T.*: Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského, přeložil J. Hruša, Melantrich, Praha, 1941
- Hobbes T.*: O občanu in: Výbor z díla, přeložil V. Balík, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1988
- Holländer P.*: Filipika proti redukcionizmu, Kalligram, spol. s r.o., Bratislava, 2009
- Holländer P.*: Filozofie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006
- Holländer P.*: Logická hodnota platnosti „noriem“ ako možné riešenie Jörgensenovej dilemy?, Právnik č. 3/1993, s. 203 a násl.
- Holländer P.*: Možno norme priradiť hodnotu pravdivosti?, Právnik č. 9–10/1989, s. 800 a násl.
- Holländer P.*: Nástin filozofie práva, Všehrd, Praha, 2000
- Holländer P.*: Problém spravedlnosti: Úvaha strukturální, Právnik č. 6/1998, s. 449 a násl.
- Holländer P.*: Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu., LINDE nakladatelství s.r.o., Praha, 2003
- Holländer P.*: Verfassungsrechtliche Argumentation - zwischen dem Optimismus und der Skepsis, Duncker & Humblot, Berlin, 2007

- Holländer P.*: Základy všeobecné státovědy, Všehrd, Praha, 1995
- Hovory Konfuciovy, přeložili V. Lesný a J. Průšek, Jan Laichter, Praha, 1940
- Hora J.*: Československé civilní právo procesní, Díl III., Opravné prostředky a zvláštní způsoby řízení
- Horn N.*: Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie, C.F. Müller Verlag, Heidelberg, 2004
- Janák V.*: Základy formální logiky, Státní pedagogické nakladatelství, n.p., Praha, 1973
- Jaspers K.*: Otázka viny, Příspěvek k německé otázce, přeložil J. Navrátil, Academia, Praha, 2006
- Jellinek J.*: Všeobecná státověda, přeložil B. Foustka, Jan Laichter, Praha 1906
- Jhering R. von (Ihering von R.)*: Boj za právo, Nákladem vydavatel „Rozhledů“ Josefa Pelcla, Praha, 1897
- Jhering R. von*: Der Geist des Rechts, Eine Auswahl aus seinen Schriften, Carl Schünemann Verlag, Bremen, 1965
- Jhering R. von*: Der Zweck im Recht (Ester Band., 2. umgearb. Aufl., Leipzig: Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1884; Zweiter Band, tamtéž, 1883)
- Kant I.*: Kritika praktického rozumu, Jan Laichter, Praha, 1944 (Kritik der praktischen Vernunft, Hartknoch, Riga, 1788, přeložil A. Papírník)
- Kant I.*: Základy metafyziky mravů, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1990 [Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, in: Immanuel Kant: Werke in sechs Bänden. IV. Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1963, s. 11–102, přeložil L. Menzel]
- Kantorowicz H.*: Der Begriff des Rechts, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1957
- Kaufmann A.*: Beiträge zur juristischen Hermeneutik, Köln-Berlin-Bonn-München, 1984
- Kincl J.*: Dicta et regulae iuris aneb právníké mudrosloví latinské, Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha, 1990
- Knapp V.*: Interpretace v právu, Stát a právo č. 27/1989, s. 5 a násl.
- Knapp V.*: Logické otázky vedení sporu a dokazování (Právní eristika), Právník č. 11/1983, s. 1005 a násl.
- Knapp V., Gerloch A.*: Logika v právním myšlení, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2000
- Knapp V.*: Problém nacistické právní filozofie, Reprint původního vydání z roku 1947, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Dobrá Voda, 2002
- Knapp V.*: Teorie práva, C.H.Beck, Praha, 1995
- Knapp V.*: Vědecká propedeutika pro právníky, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2003
- Knapp V.*: Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva, in: Právník č. 10/1979, s. 908 a násl.
- Komenský J.A.*: De rerum humanarum emendatione consultatio catholica, Editio princeps, MCMLXVI, Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1966

- Komenský J.A.*: Jednoho jest potřebí, přeložil J. Ludvíkovský, Jan Laichter, Praha, 1920
- Komenský J. A.*: Obecná porada o nápravě věcí lidských, II. svazek, přeložil J. Hejlek, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1992
- Komenský J. A.*: Všenáprava (Panorthosie), Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá), přeložil J. Hendrich, Orbis, Praha, 1950
- Korinek K.*: Die Präskriptionen kennen keinen Unterschied, Die Gedanken zur permanenten Bedrohung des Rechtsstaates – von Opernfreund zu Opernfreund, in: Rechtsstaat und Grundrechte, Festschrift für Detlef Merten, Hrsg. F. Kirchhof, H.-J. Papier, H. Schäffer, C.F.Müller Verlag, Heidelberg, 2007
- Kosař D.*: Kolize základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR, Jurisprudence č. 1/2008, s. 3 a násl.
- Kramer E. A.*: Juristische Methodenlehre, Stämpfli Verlag AG Bern, Berlin, 1998
- Krejčí F.*: Positivní etika jakožto mravouka na základě přirozeném, Jan Laichter, Praha, 1922
- Kubů L., Hungr P., Osina P.*: Teorie práva, Linde Praha a.s., Praha, 2007
- Kühn Z.*: Aplikace práva ve složitých případech, k úloze právních principů v judikatuře, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2002
- Kysela J.*: Právo na odpor a občanskou neposlušnost, Doplněk, Brno, 2006
- Larenz K.*: Methodenlehre der Rechtswissenschaft, Springer Verlag, Berlin Heidelberg New York, 1979
- Limbeck M.*: Malý stuttgartský komentář, Nový zákon 1, Evangelium sv. Matouše, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1996 (Matthäus-Evangelium, Verlag Katholisches Bibelwerk GmbH, Stuttgart, 1991, přeložila P. Bezdušová)
- MacCormick N.*: Argumentation and Interpretation in Law. Ratio Juris, No. 1, 1993
- MacIntyre A.*: Ztráta ctnosti, K morální krizi současnosti, přeložili P. Sadílková a D. Hoffman, OIKOYMENH, Praha, 2004
- Maršálek P.*: Právo a společnost, Auditorium s.r.o., Praha, 2008
- Montesquieu CH.*: De l'esprit des lois (O duchu zákonů, přeložil Stanislav Lyer, Reprint původního vydání z roku 1947, Vydavatel Aleš Čeněk, Dobrá Voda, 2003)
- Neumann U.*: Juristische Argumentationslehre, Darmstadt, 1986
- Nový zákon, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1998
- Nowak L.*: Interpretacja prawnicza, Warszawa, 1973
- Nykodym J.*: Nezávislost justice a co ji omezuje (správa justice jako nátlakový prostředek na její výkon), Bulletin advokacie č. 10/2007, s. 92 a násl.
- Pavčnik M.*: Argumentacija v pravu, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2004
- Pavčnik M.*: Teoria prava, Prispevek k razumevanju prava, GV Založba, Ljubljana, 2007
- Perelman Ch.*: Logique Juridique. Paris 1976. Cit. dle německého překladu: Juristische Logik als Argumentationslehre. Freiburg-München, 1979
- Peschke K.-H.*: Christliche Ethik (Spezielle Moraltheologie), Paulinus Verlag, Trier, 1995. Cit. dle českého překladu Křesťanská etika, přeložil M. Skovajsa, Kolegium ZVON, Praha 2004.

- Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi, Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva právnických fakult České republiky, editoři A. Gerloch, P. Maršálek, EUROLEX BOHEMIA, Praha, 2003
- Quintilianus M. F.*: Institutionis oratoriae libri XII, Teubner, Leipzig, 1971. Cit. dle českého překladu Základy rétoriky, přeložil Václav Bahník, Odeon, Praha, 1985.
- Radbruch G.*: Der Mensch im Recht, Göttingen, 1957
- Radbruch G.*: Kleines Rechts-Brevier, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- Radbruch G.*: O napětí mezi účely práva, přeložil Libor Hanuš, Wolters Kluwer, Praha, 2012
- Radbruch G.*: Rechtsphilosophie. Studienausgabe. Hrsg. R. Dreier, S.L. Paulson, 2. Aufl., Heidelberg, 2003
- Radbruch G.*: Vorschule der Rechtsphilosophie, 2. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1959
- Ratzinger J.*: Duch liturgie, Barrister & Principal, Brno, 2006
- Raz J.*: About Morality and the Nature of Law. The American Journal of Jurisprudence, 48 (2003)
- Rouček F., Sedláček J.*: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému, Díl I., Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha, 1935
- Rouček F.*: Výklad a použití zákonů v praxi, Praha, 1941
- Sarkowicz R., Stelmach J.*: Teoria prawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2001
- Savigny F. C. von.*: System des heutigen Römischen Rechts, Svazek I., Berlin, 1840
- Sobek T.*: O povaze právní argumentace, Právník č. 7/2007
- Sokol J., Pinc Z.*: Antropologie a etika, Triton, Praha, 2003
- Sokol J.*: Čas a rytmus, OIKOYMENH, Praha, 2004
- Sokol J.*: Etika a život. Pokus o praktickou filozofii., Vyšehrad, Praha, 2010
- Sokol J.*: Moc, peníze a právo, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2007
- Szymanek K.*: Umění argumentace, Terminologický slovník, Univerzita Palackého v Olomouci, 2003 (Sztuka argumentacji, Słownik terminologiczny, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2001, přeložila Z. Smetanová)
- Ševčík V.*: Právo a ústavnost v České republice, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha, 2002
- Šín Z.*: K otázkám metodiky tvorby práva a jejího uplatňování, Právník č. 6/2005, s. 612 a násl.
- Šín Z.*: Tvorba práva. Pravidla, metodika, technika. C. H. Beck, Praha, 2003
- Štěpán J.*: Logika a právo, C. H. Beck, Praha, 2001
- Tarski A.*: Introduction to Logic and to the Methodology of Deductive Science, New York, 1965 (Úvod do logiky a metodologie deduktivních věd, přeložil P. Materna, Academia, Praha, 1969)

- Tilsch E.*: Občanské právo, část všeobecná, Všehrd, Praha, 1925
- Tugendhat E.*: Drei Vorlesungen über Probleme der Etik, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1984. Cit. dle českého překladu Tři přednášky o problémech etiky, přeložil M. Nekula, Mladá fronta, Praha, 1998.
- Tugendhat E.*: Vorlesungen über Ethik, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1993. Cit. dle českého překladu Přednášky o etice, přeložil J. Moural, OIKOYMENH, Praha, 2004.
- Tvrđý J.*: Logika, Melantrich a.s., Praha, 1937
- Weinberger O.*: Filozofie, právo, morálka (Problémy praktické filozofie), Masarykova univerzita, Brno, 1993
- Weinberger O.*: Norm und Institution (Eine Einführung in die Theorie des Rechts), Manz Verlag, Wien 1988. Cit. dle českého překladu Norma a instituce (Úvod do teorie práva), přeložil Pavel Hungr, MU Brno, 1995
- Weinberger O.*: Nový institucionalismus jako základ právní a politické teorie, Právnický časopis, č. 1/2000, s. 1 a násl.
- Weinberger O.*: Základy právní logiky, MU Brno, 1993
- Weyr F.*: Úvod do studia právníckého (normativní teorie), Brno, 1946
- Weyr F.*: Základy filozofie právní (nauka o poznávání právníckém), Brno, 1920
- Zippelius R.*: Das Wesen des Rechts, Eine Einführung in die Rechtsphilosophie, C.H.Beck, München, 1997
- Zippelius R.*: Juristische Methodenlehre, 9. Auflage, C.H.Beck, München, 2005
- Zippelius R.*: Rechtsphilosophie, 3. Auflage, Verlag C.H.Beck, München, 1994

Abstrakt: Publikace pojednává teoreticky i prakticky (ilustrací na konkrétních příkladech z právní praxe) o způsobu řešení kolize mezi spravedlnostním hodnocením a mezemi plynoucími z rámce právní úpravy, o teleologickém hledisku při interpretaci a aplikaci práva, podává strukturální výklad o komponentech a náležitém užití argumentace a fortiori (a minori ad maius, a maiori ad minus), zabývá se nutností a současně kritérii morální argumentace v právu pod aspektem hodnot demokratického právního státu a otázkou rozlišení rovin etické úvahy.

Klíčová slova: hodnoty demokratického právního státu, koncept práva, soudcovská tvorba práva a její mantinely, svévole, spravedlnostní hodnocení, účely práva a jejich kolize, teleologický výklad, argumentace a fortiori (a minori ad maius, a maiori ad minus), etická kritéria argumentace, morální argumentace, roviny etické úvahy

Abstract: The monography “Comments to Legal Argumentation“ deals both theoretically and practically (by means of particular case law) with the manner how to solve the collision between justice evaluation and limits resulting from legal regulation framework; it also deals with teleological point of view related to interpretation and application of law and it offers structural interpretation of both components of argumentation and proper use of a fortiori (a minori ad maius, a maiori ad minus) argument; last but not least, it deals concurrently both with necessity and criteria of moral argumentation in law in connection with a democratic rule of law state values and with issue of differentiation among levels of ethical consideration.

Keywords: values of a democratic rule of law state, concept of law, judicial making of law and its limits, arbitrariness, case evaluation by means of a justice criteria, purposes of law and their collision, teleological interpretation, argumentation a fortiori (a minori ad maius, a maiori ad minus), ethical criteria of argumentation, moral argumentation, levels of ethical consideration

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc., Mgr. Iva Zlatušková,
prof. RNDr. Zuzana Došlá, DSc., Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.,
Mgr. Michaela Hanousková, doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.,
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D., Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.,
prof. PhDr. Petr Macek, CSc., PhDr. Alena Mizerová,
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D., doc. RNDr. Lubomír Popelínský,
Ph.D., Mgr. David Povolný, Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.,
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc., prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.,
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

GLOSY K PRÁVNÍ ARGUMENTACI

JUDr. Libor Hanuš, Ph.D.

Vydala Masarykova univerzita roku 2013
Spisy Právnické fakulty MU č. 448 (řada teoretická, Edice S)

Ediční rada:

J. Kotásek (předseda), J. Bejček, V. Kratochvíl, N. Rozehnalová,
P. Mrkývka, J. Hurdík, R. Polčák, J. Šabata

Tisk: Point CZ s.r.o., Milady Horákové 890/20, Zábřdovice, 602 00 Brno 2
1. vydání, 2013

ISBN 978-80-210-6417-1